

1988. XLII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Hárs József: Magyar irodalmi művek fordításai a két világháború közötti Oedenburger Zeitungban¹

Hárs József: Magyar irodalmi művek fordításai a két világháború közötti Oedenburger Zeitungban¹⁽¹⁾

1988. XLII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Hárs József: Magyar irodalmi művek fordításai a két világháború közötti Oedenburger Zeitungban¹ / I. rész

I. rész

1. Sopron leghosszabb életű német nyelvű napilapja, az Oedenburger Zeitung a Tanácsköztársaság bukása után, 1919. augusztus 7-én hagyta el ismét a nyomdát, s betiltásáig, 1944. december 1-jéig, folyamatosan megjelent. Az itt napvilágot látott műfordításokat – javarészt verseket – két megszorítással vettük számba: csupán magyar alkotások áttünetesei kerültek listánkra, és csak olyanok, amelyeknek szerzője és fordítója két különálló személy. Ez utóbbira magyarázatul fűzzük hozzá, hogy egy Bechtnél, Bohátynál, sőt még Dorosmainál is nehéz megállapítani, hogy önmaguk fordítói-e, vagy eredeti műveket közölnek németül.

A két nyelv keveredése az újság lapjain is nyomon követhető. Lépten-nyomon hoznak hivatalos közléseket, reklámszövegeket [!], sőt egyszer egy Sopronról szóló teljes költeményt magyar nyelven.²⁽²⁾ Vegyes szövegekre szintén van példa. 1943-ban jelent meg Alexander Freund-Markó (vagyis Markó Sándor) Annuskám című versikéje: „Az ebadta Annuskám / Hab’ dich gar so gern...” (Nem veszi komolyan Annuskáját, mert mindig a pillanatnyi divat szerint mázolja ki magát.) A szerző magyar lap számára ugyancsak farag rímeket.³⁽³⁾

Az Oedenburger Zeitung, ezen a címen, a Romwalter-nyomda termékeként, 1875 óta létezett, s 1882-ben alakult napilappá. (A Tanácsköztársaság alatt Oedenburger Arbeiterrat volt a címe.)⁴⁽⁴⁾

Politikai irányzatául függetlenségét hangsúlyozza, s ez különösen jellemző állásfoglalásaira századunk harmincas-negyvenes éveiben. Nem hódol be a Volksbundnak vagy a pángermán eszméknek általában, az olasz–abesszin háború idején kellemetlen igazságokat közöl, Addisz-Abeba-i, londoni, stockholmi keltezéssel, Mussolini hadigépezetéről; a második világháborúban, egészen az utolsó számig, igyekszik szedési, tördelési módszerekkel, zürichi jelentések elhelyezésével objektívebb képet adni az eseményekről. Már 1933-ban Hitlerről szóló ⁹⁸jóslatot ad közre, amely szerint 1946-ban [!] „geht er im Auslande

zugrunde”. Nem csodálható, hogy a nyilasok uralmát már nem tudja átvészelni.⁵⁽⁵⁾

A színvonalas, szépen nyomott lapnak ezt a politikai irányát magyarázza a háttér, a gazdasági alap, vagyis a nyomda története.

A Romwalter-féle üzem jogelődjei 1733-ig vezethetők vissza. A kőszegi származású Romwalter Károly, a Károly-magaslat elnevezője,⁶⁽⁶⁾ 1850-ben vásárolja meg; tőle fia, Alfréd vette át, aki 1904-ben hunyt el. Özvegye, majd annak második férje állt az élen 1911-ig, attól kezdve 1918-ig Alfrédnek a fia, Frigyes irányította a vállalatot. Ekkor egyesül a mai nyomdaüzem helyén működő Röttig-céggel. A részvénytársasággá alakult vállalkozás hamarosan elveszti két vezetőjét: a bécsi születésű Röttig Gusztáv és fia, Odo, 1920-ben néhány nap különbséggel, meghal.⁷⁽⁷⁾ Válság válságot követ, már a felszámolás réme fenyegeti a dolgozókat, mikor négy nyomdász, 1932-ben, bérbe veszi az üzemet, majd – egyikük kiválása után – részvénytársasági alapon felvirágoztatja, s irányítja az 1949. évi államosításig.

A Röttig-Romwalter Nyomda Rt. bérloői néven bejegyzett cég irányítói: Linka József (Sopron, 1897–1967) felelős üzletvezető, Bayer Lipót (Sopron, 1899–1984) a könyvkötészet élén és May Rudolf (Leopoldsdorf, 1906–Sopron, 1982) szedő.⁸⁽⁸⁾ Linka a szociáldemokrata Természetbarátok Turista Egyesületének soproni csoportjában egy időben elnök, s a többiek magatartására is jellemző az, hogy a nyomdában „kereshették kenyerüket, találtak támaszra a soproni munkásmozgalom egyes vezetői, aktív tagjai”.⁹⁽⁹⁾

Linkaék bérleti szerződésük egyik pontjában vállalták az Oedenburger Zeitung további megjelentetését. A kiadói feladatok ellátása és a nyomdai munka volt a dolguk, de nyilván beleszóltak egyéb kérdésekbe is. Mindjárt azzal, hogy új felelős szerkesztőt kerestek.

Ezen a poszton 1919. augusztus 7-től dr. Pálovich István ügyvédet találjuk.¹⁰⁽¹⁰⁾ Lemondása után rövid ideig a nyomda tulajdonosa: Röttig Gusztáv kénytelen irányítani a lapot (1920. május 16–szeptember 17-ig) haláláig, majd Paintner Artur veszi át (1920. szeptember 18–1922. július 1.). A sorban Krisch Alajos következik, 1923. december 31-i lemondásáig. Közben az igen termékeny Ambroschitz János („Dr. Bulldogg”) segít Paintnernek és Krischnek a lap élénkítésében. ⁹⁹A cég kereskedelmi igazgatója, Pálffy Adolf, 1924. január 1-jétől 1932. május 21-ig viseli a felelősséget. 1932. május 22-től végig Schiller Antal Ignác a felelős szerkesztő, de mellette feltűnik Havas Frigyes, utána Török Árpád neve.

A bérlők Török Árpád hegyeshalmi gyógyszerészt és újságírókat 1932. július 13-tól bízzák meg a lap szerkesztésével. 1936. július 15-ig mint főszerkesztő, Schiller „Nazi” társaságában jelenik meg az impresszumban. Kiadó előbb Schiller, majd személytelenül a nyomda, 1939. október 18-tól pedig Bayer Lipót.¹¹⁽¹¹⁾

A lap vasár- és ünnepnapokon egyáltalán nem, egyébként mindig délután (előbb 1/2 5-kor, majd 3-kor, 2-kor, később 1-kor) jelent meg.¹²⁽¹²⁾ Általában négy oldalon, szombatoként és különösen húsvétkor és karácsonykor ennél nagyobb terjedelemben. Fraktúr betűt csak az utolsó hetekben (1944. október 30-tól) cserélte ki – az olvasók kívánságára – antikvára.¹³⁽¹³⁾ Vagy ebben is volt valami politikai állásfoglalás? Mindenesetre a betiltás indokolása az utolsóként még tengődő Soproni Hírlapban: az 1939: II. te. 151. §. 3. p. alapján, az ország védett érdekeit veszélyeztető közleményei miatt ítélnék így felette.¹⁴⁽¹⁴⁾

Az irányítók világnézete nemcsak a cikkekben mutatkozott meg, nyomon követhető az a versek kiválogatásában is. Horváth Rezső, a „reál” nyugdíjas tanára, Petőfi és Horatius fordítója, 1935. március 17-én bátor hangú verssel jelentkezett a lap 5. oldalán. Címe: Der moderne Heide. Idézem:

„Seitdem ich meine Rass' erkannte,
Fürs Heidentum ich heiß entbrannte.
Verachtlich und mit tiefem Hasse
Blick ich auf die glaubige Masse.
Nichts mag ich wissen von Gott im Himmel,
Von seiner Engel bunt Gewimmel,
Nichts von Christus, dem Talmiarier;
Der sonst nur war ein Proletarier.
Nicht hören will ich vom Gewinsel
Der Christenlieb' der Einfaltspinsel.
Für Bibel und die Zehn Gebote
Mein rassig Herz niemals lohte;
Und die Apostel, die Evangelisten,
Sind für mich nur Kommunisten.
All diesen Heiligen zieh ich nun vor
Baldur, Wotan, Freya und Thor.
Schon längst zieht's mich zu diesen Göttern,
Die ich geerbt von meinen Vettern;
Das sind wahrhaftig forsche Kerle,
Und Göttin Freya aller Frauen Perle.
Ich reit zur Walhalla mit den Walküren,
Die mich im Geist zu Odin führen,
Spiele scherzend mit den verflixten
100Goldgelockten Rheinflußnixen.
Doch sollten auch diese sich nicht bewahren,
So sollen sie sich zum Teufel scheren.
Ich sage mich los wie von den Christen,
Und bekenn' mich sofort zu den Buddhisten;
Doch falls es mir noch besser schiene,
Zieh' ich am Ganges und werd' Brahmine.“¹⁵⁽¹⁵⁾

Nem panaszkodhatott a költő, hogy nincs közönsége: felháborodott olvasók sokak által aláírt levelet juttattak el a Soproni Hirlaphoz. E szerint a vers „mélyen sérti úgy a katolikus, mint az evangélikus vallást”. A levélírók „a költemény szerzőjével szemben a legkomolyabb lépésektől sem riadnak vissza”.¹⁶⁽¹⁶⁾

Horváth másnap nyilatkozatban válaszolja, hogy verse, mely egyeseknél éppen az ellenkező hatást váltotta ki, az istentagadókat és vallásmegrontókat akarta kigúnyolni. Egyelőre nincs nyoma, hogy lett-e az ügynök folytatása, vagy sem.¹⁷⁽¹⁷⁾

Az egyetemi ifjúság hangadó részének viszont maga a cím sem tetszett. Mármint az újság címe. Miért nem Soproner Zeitung? – háborognak 1936-ban, de már 1932-ben is volt valami hasonló megmozdulásuk. Akkor a szerkesztők türelmesen elmagyarázták, hogy a világ minden népe a saját képére formálja a jól ismert városneveket. Egy még korábbi vitából előszedik Tisza István levelét, amelyben a magyarul nem tudással aligha vádolható politikus gyerekességnek nevezi a kérdést, s bevallja, hogy ha németül beszél,

nem Pozsonyt mond, hanem Preßburgot. Mert azt tartja akkor természetesnek.

1936-ban sem jutnak túl egy nyilatkozatváltáson.¹⁸⁽¹⁸⁾ Amint a fel-fellobbanó antiszemitizmus se izgatja különösebben a szerkesztőséget. 1936. május 7-én pozitív méltatást közölnek Sigmund Freudról. A zsidóbérencnek kikiáltott Zilahy egy-egy versének is helyt adnak, mégpedig 1939 októberében és 1944. október 14-én (ld. a listát), egy nappal Horthy kiugrási kísérlete és Szálasi hatalomátvétele előtt. Az író másnap délután a „testvérek” foglya egy budai mosókonyhában.

Lám Frigyes, újságunkban a legtöbbet publikáló fordító, írja csodálkozva Missuray-Krúg Lajosnak 1944. december 15-én: „Mit szólsz hozzá, hogy betiltották az Oedenburger Zeitungot?” Mi ma már nem csodálkozunk.

1012. Csatkai Endre a lap 1928. november 18-i számában „Die Oedenburger Zeitung und die ungarische Literatur” címmel röviden áttekinti választott korszakunk előzményeit. Az első szerkesztő, Ernst Marbach, rendszeresen közölt színikritikákat a magyar színtársulatok előadásairól, ám a német évadban is szerepeltek magyar szerzők. Sőt! Lengyel-Bíró: Die Zarin c. darabjának német nyelvű ősbemutatója éppen Sopronban zajlott le.

Marbach több Jókai, Mikszáth, Rákosi Viktor (Sipulus) novellát fordítottatott le és közölt. Figyelemmel kísérte a honi irodalmi életet, és elismeréssel szólt Gárdonyiról, Adyról. Visszavonulása (1909) után sem változott meg ez az irányzat. Egyre több helyet kap Sebők Zsigmond, Molnár Ferenc, Bródy Sándor, Lengyel Menyhért, Bíró Lajos, Kaboss Eduárd stb. Gyóni pedig – soproni évei idején – a lap munkatársa.

Csatkai ezután megállapítja, hogy a legújabb időkben, amikor a legtöbb jó novellát és regényt könnyen hozzáférhetővé teszik a németül olvasó közönség számára, a vidéki újságírásnak ezt a közvetítő tevékenységét teljesen leállították.

Valóban, amint az a listából látható, a háború utáni évek termése – leszámítva 1924-et – elég szegényes vagy éppen semmi, egészen 1933-ig. Ez persze a magyar művek átültetésére vonatkozik. Az irodalom jelen van. Részben eredeti német munkákkal (Lenau, Goethe, Rosegger és sok kismester), részben oroszról (Csehov!), dánból, angolból, franciából, sőt perzsából fordítva.

Korszakunkban a magyar költők közül Kozma Andor jelentkezik elsőnek. Erősen alkalmi versében egy-egy versszakot áldoz Sopron, Kőszeg, Fraknó és Szalonak védelmére, azt kiáltva: „Ne bánts a magyart!” A megjelenés dátuma 1920. február 24., még a trianoni békeszerződés végleges megszövegezése előtt. Minden cseppfolyós állapotban, kavarnak az indulatok, olvasói levelekben, cikkekben, magyar és német lapokban kíméletlenül támadják Zsombor Gézát, a Deutschwestungarn fogalmának valószínű kitalálóját, a köpönyegforgatás jeles mesterét, mintha egy embertől függene Nyugat-Magyarország jövő sorsa.¹⁹⁽¹⁹⁾ Ilyen bonyolult helyzetben könnyű az érzelmekre hatni, versben különösen. A politika-történetnek a feladata eldönteni, volt-e abban szándékosság, hogy Kozma Andor költeménye először németül jelent meg, s csak március 10-én eredetiben, a Soproni Hírlap jóvoltából. Ha az újságok és a nyomdák akkori vezetőit nézzük, inkább a véletlennek lehetett nagyobb szerepe.²⁰⁽²⁰⁾

A fordító csak nevének kezdőbetűivel jelzi magát, abban sem következetesen: a fordításnál „W. St.”, saját költeménye alatt viszont „W. Str.” olvasható, ugyanabban a számban. Olyan felnőt, aki félti az állását az osztrákoktól? A közvélemény ekkor még nem hisz a határok megváltozásában. Majd egy év múlva válik reálissá az ettől való félelem. Véleményem szerint a fordítás az ötödikes bencés gimnazista, Willibald Stentzer (Szenczi Vilibáld) munkája, s szignóra azért volt szüksége, mert az iskola önképzőkörének

előírásai tiltották a tagok ilyen szereplését.[21\(21\)](#)

102Magyar mű átültetésével csak 1922-ben találkozunk újra. Nasch Fülöp, a „reál” francia–német szakos tanára visz he a szerkesztőségbe két Arany-fordítást. „Ungarische Lyrik” címmel ezekhez írt bevezetőjét alább közöljük:

„Die schmerzliche Fehde zwischen Ungarn und Oesterreich, den beiden verstümmelten Kriegsinvaliden, ist nun im Verglimmen. Allseits erwacht der Wunsch, daß die alten Beziehungen wieder angeknüpft werden und daß der rege Austausch geistiger und materieller Güter das Band der Freundschaft wieder schürze. Diesem großen Ziele kann auch mit kleinen Mitteln gedient werden. Als ein solches mögen wohl auch jene Uebersetzungsversuche aus dem Ungarischen gelten, die ich in den Spalten dieses geschätzten Blattes veröffentlichen möchte. Diesmal bringe ich unter anderen ein heiteres Gedicht von Johann Arany, das ganz aus der Gegenwart geschnitten zu sein scheint. Es ist darin mit köstlicher Selbstironie das bittere Los des Literaten geschildert, der eine Ware feilbietet, die keine Käufer findet und dem es leid tut, daß er in der Jugend nicht »was Rechtes gelernt hat«. Wie mancher Schriftkundige greift sich in sein graues Haupt und beklagt mit Arany seine verfehlt Berufswahl, denn geistige Werke sind Valuten, die in Zürich keinen Kurs haben.”[22\(22\)](#)

Egyszerű és világos cél. E békés egymás mellett élés szellemében alkotnak a következő évtizedek fordítói is. Kár, hogy a most jelentkezők már jóval túl vannak életük delén. Ma úgy mondanánk: a fiataloknak hiányzott az anyagi ösztönzés...

Neubauer János, évtizedek óta tanít az evangélikus népiskolában,[23\(23\)](#) szintén magyarázattal kezdi, mielőtt még Petőfi-fordításait közreadná. 1922. december 31-én, a költő születésének 100. évfordulójára, részben prózában, részben versben ír sablonos megemlékezést, melyet néhány nap múlva, majd egy évvel később követnek műfordításai. Viszont a megemlékezés folytatásaképpen szedett Petőfi-vers alatt – meglepetésre – Szabó-Jilek Ferenc Károly neve olvasható. A városi adóhivatal tisztviselője saját verseivel szintén jelentkezik néha.[24\(24\)](#)

103Az egy-egy darabos alkalmi fordítókról nem beszélve,[25\(25\)](#) különös és említésre méltó eset Freyberger (Freiberger) Lajos feltűnése.[26\(26\)](#) Ő élő soproni műveit teszi át németre, annyira szabadon, hogy azt már mentegetni is nehéz. Még szerencse, hogy az eredetileg prózában írt állatmesék címe alá „übersetzt und gereimt” került. A dolog annál is érthetlenebb, mert Dorosmai (Dorosmay, Drosnyák) János, a fabulák szerzője, később maga is jelentet meg az Oedenburger Zeitungban eredeti alkotásokat, természetesen német nyelven. (Ezek léteznek magyar változatban is, mivel azonban nem lehet eldönteni, melyik volt előbb, nem vettük föl a listába, a műfordítások közé.)[27\(27\)](#)

1924-ben még egy Petőfi-fordítója van az újságnak: Landgraf Lőrinc. Róla Lám Frigyes ír a lap 1940. augusztus 21-i számában abból az alkalomból, hogy neves hazánkfia néhány napja Sopronban tartózkodik. Landgraf 1866 januárjában született itt, kocsmáros fiaként. Apja Bajorországból vándorolt be, s először az Erzsébet-kerti vendéglő főbérője, majd a Koronáé. Fia négy osztályt járt az evangélikus elemiben, aztán Erdélybe, Besztercére költöztek. Az ottani német gimnázium elvégzése után orvosnak tanul Bécsben. Dóczy (Dux) Lajos fiának nevelője,[28\(28\)](#) majd katonai pályára lép, ahol magas rangot ér el. Az ismertető írásakor Budapesten él fogorvosként. Rövid ideig államtitkár az Ideiglenes Nemzeti Kormány vallás- és közoktatásügyi minisztériumában, Teleki Géza minisztersége alatt.

Három évvel Lám cikke előtt jelentette meg nagy Petőfi-fordítását. Ez az első teljes Petőfi németül – írja róla Lám –, a fiatalkori versek és verstörödékek is megtalálhatók benne. Kísérletképpen már 1923 körül is

kiadott két füzetet. Ezek a fordítások azonban nem az eredeti versmértékben készültek, ezért később átdolgozta őket. Nem minden darab sikerült, állapítja meg a cikkíró, de igyekezett hű maradni tartalmában a költőhöz.

Ez látszik az Alkony²⁹⁽²⁹⁾ című vers fordításán, amelyet alább mutatunk be (1924. április 6-án jelent meg, ld. a listát):

104*Einer welken Rose gleicht die Sonne,
Müd und matt senkt sie ihr Haupt herab
Und wie Blätter fallen ihre Strahlen
Bleich und trübe lächelnd von ihr ab.*

*Stumm ist ring umher die Welt und stille,
Aus der Ferne tönt vernehmlich kaum
Eine Glocke, klingt wie aus dem Himmel
Oder wie aus einem süßen Traum.*

*Tief versunken lausch' ich ihrem Sange,
Der so wundersam mein Herz ergreift.
Weiß der Himmel, was ich da empfinde
Und wo sinnend meine Seele schweist.*

Szótagszám, ritmus, rímképlet itt már azonos, s a hangulattal sem marad adósunk a fordító. Kár, hogy kiesett az irodalomtudomány emlékezetéből. A Nagyvilágban olvashatjuk Petőfi az NDK-ban címmel, (-gy) tollából (1973. évi 7. szám, 1116–7. lap) Schwachhofer 1954-beli kötetéről, hogy még csak múlt századi, jórészt elavult Petőfi-fordításokra támaszkodhatott”. Talán nem éppen ez az a vers, amely a fordító erőpróbájának számít, sőt talán nem is Petőfi az (bár az egyszerűség könnyű volta csalóka képzet lehet). Az igazi feladat a „lefordíthatatlan” Ady.

Első feltűnése az Oedenburger Zeitungban Kerpel Jenő³⁰⁽³⁰⁾ nevéhez fűződik. „Über Adys Verdeutschung” címen értekezik a nehézségekről, egy negatív és egy pozitívba hajló példán bizonyítva, hogy a kismesterek semmit se tudnak kezdeni Ady mélyrétegeivel. Ahhoz, hogy állócsillagként ragyoghasson a világirodalom egén, „kongeniális” németre fordítóra van szükség.³¹⁽³¹⁾

A soproni írók talán legjobbjá, Becht Rezső, aki egyformán otthon volt mindkét nyelvben (németül Rudolf Bechtként), tisztában lévén a feladat nehézségeivel, a Kerpelnél példaként felhozott A szivárvány halála c. Ady-versnek csak átköltését vállalta.³²⁽³²⁾

105Adyt alighanem máig sem sikerült híven átültetni német nyelvre. Erről tanúskodik Bánóné Büky Katalin két összeállítása az addigi kísérletekről, s a Nagyvilág ezekről készült recenzióinak megállapításai: „Kétnyelvű hazai szerzők voltak [...] a fordítók csaknem mind, belülről látták Adyt, nem a külföldi szemével. Gyönyörködtetni csak a kétnyelvű hazai olvasót tudták igazán.” És: „Ady Endrét még nem sikerült megismertetnünk a világgal – nem utolsó sorban éppen kitűnősége okán.”³³⁽³³⁾

Legigényesebb soproni fordítónk, a Thomas Mann által is nagyrabecsült Kerpel Jenő, aki úgyszólván egész életét, minden erejét a magyar irodalom külföldön való megismertetésének szentelte,³⁴⁽³⁴⁾ nem Adyval

jelentkezik az Oedenburger Zeitungban. Hogy mégis legyen valami összehasonlítási alapunk, egy Hamburgban, 1948-ban megjelent kötetéből idézem Berzsenyi A közelítő tél c. költeményének első versszakát:

*„Dürr nun starrt unser Hain, fahl seine Zierde fällt.
Im entblätterten Busch raschelt vergilbtes Laub.
Rosenstocklabyrinth, hin ist dein Wohlgeruch.”
Nicht mehr schwebet des Zephyrs Hauch.”³⁵⁽³⁵⁾*

Ezt az ódát Lám Frigyes is lefordította (Oedenburger Zeitung 1936. október 25. 6. p., ld. listát). A cím – Der nahende Winter – azonos. Az első versszak a szepességi poéta átültetésében:

*„Seines Prunkes geraubt, trauert der welke Hain;
In dem öden Gestrüpp säuselt das gelbe Laub;
Durch der Rosen Gesträuch schaukelt auf lauem Wind
Kein balsamischer Duft sich mehr.”*

A legnagyobb dunántúli költő éppen száz éve halt meg, közli Lám az olvasóval a megjegyzésben.³⁶⁽³⁶⁾ Valahogy ez a tanáros magatartás érződik az átültetésben is. Kihagyja az újságolvasó számára nehezen érthető mitológiai szavakat, s attól való féltében, hogy Berzsenyi még így is nehézkes, régies, megfosztja a fenségesség babérleveleitől. Véleményem szerint Kerpel jobban megközelíti az eredetit. Nem söpörjük le ezzel Lámot az asztról. Munkásságáról a következőkben lesz szó.

3. Lám Frigyesről méltatója, Földessy Gyula, Egy nagy szepesi költő címmel tartott előadást 1936-ban, a Szepesi Szövetség április 5-i ülésén.³⁷⁽³⁷⁾ Szerinte „Lenau mellett ő a legkiválóbbja a magyarországi német költőknek [...] méltán sorolható az egyetemes német irodalom jelentékeny és maradandó értékű költői közé”. Akkor még csak egy-két hónapja ismerte, de már rengeteg versét elolvasta **106**(hiszen volt vagy 1200)³⁸⁽³⁸⁾ Dicséri német nyelvtudását, biztos verselőképességét és nagy költői műveltségre valló ízlését. Hibájául csak azt rója fel, hogy vidéki elszigeteltsége miatt nem tudott lépést tartani az idővel. A nagy Ady-tudós, talán felvidéki kapcsolatai miatt, kissé elfogult. A Magyar Csillag kritikusa 1943-ban³⁹⁽³⁹⁾ igen erős szavakkal bírálja Lám Ady-fordításait, igaz, a kisebb költők átültetésében már több erényt fedez fel. Az egyszerűség közel áll hozzá, és a metrum erős oldala – emeli ki. Kifogásolja viszont, hogy jambust „csak egyfélével ismer: a gondosat, simát, iskolásat, de nem túl ragyogót”. Megrója azért is, hogy a nagy versek helyett a kevésbé igényes, sőt rossz verseket választja. Ezzel szemben például Nadányi Zoltán: A parton, Toldalagi (és nem: Toldalagy):⁴⁰⁽⁴⁰⁾ Valéria, Harsányi Kálmán: Csend és József Attila: Margaréta c. költeményét kitűnőnek, színesnek tartja, s általában jónak Erdélyi, Gellért, Áprily, Harsányi Kálmán, Jékely alkotásainak átültetését. Gagybátori E. László a Neue ungarische Lyrik c. fordítás-kötetet tartotta a kezében. Ez 1942-ben jelent meg, és 81 verset tartalmaz. Nagyrészt olyanokat, amelyek az Oedenburger Zeitungban korábban már nyomdafestéket láttak.⁴¹⁽⁴¹⁾

Lám Frigyes soproni kapcsolatai először úgy látszik csak a német nyelvű újságra mint megjelenési lehetőségre korlátozódtak. A messzi Késmárkon, 1881-ben született, tanári oklevelet szerzett a budapesti tudományegyetemen, s 1903-tól vidéken tanított. Már régen (1908-tól) győri áll. leánygimnáziumi tanár, mikor feltűnik első írása (saját műve; 1932) a soproni lapban. 1935-ben a fővárosba költözik, s még három évig tanít fiúknak német és francia irodalmat a Bolyai-gimnáziumban.⁴²⁽⁴²⁾ 1939-ben írják róla, hogy a nyarat mindig a soproni löverekben tölti.⁴³⁽⁴³⁾ Jó barátságban van Missuray-Krúg Lajossal, ám a soproni

„Bund der Zipser” összejövetelén alighanem nincs jelen.⁴⁴⁽⁴⁴⁾ Sőt az 1938 decemberében Kassán rendezett Es weint die Zips c. irredenta nagygyűlésen sem szerepel a neve, legalábbis Legány Dezső soproni iskolaigazgató beszámolójában nem.⁴⁵⁽⁴⁵⁾

A Bolyai Gimnázium értesítőjében közölt életrajz szerint halkszavú ember valószínűleg kevésbé kedvelte a zajos nyilvánosságot. A Magyar Irodalmi Lexikon ¹⁰⁷megfogalmazása: „Költészetének egyik ihletője a szülőföldje iránti vágyódás, lokálpatriotizmusába azonban irredenta vonások is vegyülnek”.⁴⁶⁽⁴⁶⁾ Mindegyik méltatója kiemeli humorát.

Mindebből keveset találunk a fordításokban. A kiválasztott költemények, még ha Sértő Kálmán írta is őket, nem a jobboldal legexponáltabb termékeiből valók, s ha akad olyan, mint például Vályi Nagy Géza Horthyt dicsőítő alkalmi verse, gyengíti ennek egyértelmű reakciósságát a megjelentetés időpontja: 1944. augusztus 19. Melyik Ady-rajongó, francia szakos tanár figyelhette közömbösen a szövetségesek egyre nagyobb lendületű előrenyomulását Párizs felé (hogy csak a nyugati arcvonalakat említsem), vagy melyik érzékeny lelkű költő ne vette volna észre, hogy „valami van a levegőben”, hogy a német megszállás után is változhat(na) valami a magyar politikai életben? Legalább annyit tudnia kellett, hogy Olaszországban a király mozdította el Mussolinit, Romániában is a király készült kiugrásra, fegyverszünet kötésére, a németek ellen fordulásra. Vajon ilyen verset miért éppen most közöltet Lám, holott alkalma lett volna 1932 óta bármikor?

Feltételezéseim talán nem tűnnek olyan merészeknek, ha végignézzük a németül tolmácsolt költők listáján. Megtaláljuk azon József Attilát (öt verssel)⁴⁷⁽⁴⁷⁾ és Illyés Gyulát is. Utóbbi nyolcversszakos költeménye a Vers címet kapta Lámnál (eredetileg a Szerelem c. ciklus ötödik darabja):

*„Meine Herkunft könnte
Ich vergessen nimmer,
Glaub auch im Salon, der Hofhund
Käm’ mir nach noch immer ...”⁴⁸⁽⁴⁸⁾*

Lám műfordításainak csak kis hányada került a mi újságunkba. Az 1939-ig lefordított 215 Petőfi-költeményből⁴⁹⁽⁴⁹⁾ mindössze 54, Arany egyetlenegy, az Ady-versek alig harmada: 25. Babits 10, Erdélyi József 11, Falu Tamás és Harsányi Lajos 7-7, Juhász Gyula 8, Missuray-Krúg 11, Sértő Kálmán 9, Vargha Gyula 5 verset sorolhatjuk föl, hogy csak néhány költőt említsünk a gazdag választékból. Összesen 289 alkalommal jelentkezett a lapban fordítással, ebből ismétlés nyolcszor: egy-egy Ady-, Áprily-, Babits-, Bárd- és Falu-vers, három Petőfi-költemény. Az ismétlések – az egyik Petőfi-verset kivéve (1936) – mind 1942–43 közöttiek. Petőfi: Háborúval álmodám c. vízióját először 1937. augusztus 22-én (folyik a spanyol polgárháború, Japán megtámadta Kínát), másodszer 1943-ban közölte. Aligha véletlenül.

Természetesen vannak korlátai, ezért érdekes, hogy mit nem fordított le. Hiába keressük Ady, József Attila forradalmi költészetét, s Petőfitől csak azt találjuk, amit a konzervatív közönség elfogadott. Viszont Mécs László akkoriban nagy hatású, de irredenta versei helyett egy mélyebb mondanivalójú költeménnyel szerepel.⁵⁰⁽⁵⁰⁾ Sok a vallásos vers, a vallásos költő.

¹⁰⁸Hogy miért kerültek be a viszonylag jelentéktelenebb kismesterek az elismertek közé? A könnyebben fordíthatóságon kívül ennek helyi okai is lehetnek. Marconnay, Missuray-Krúg, Traeger soproniak

voltak.[51\(51\)](#)

Lám Frigyes fordított, Schiller Ignác, a szerkesztő – kérte vagy nem kérte – kapta a közlésre szánt anyagot. Milyen lehetett kettejük kapcsolata, s kitől függött, hogy az egyes darabok mikor, milyen alkalommal jelennek meg?

Lám Missuray-Krúgnak címzett lapján írja: „A nyáron igen sokat fordítottam, mindig rendelésre.” Ez 1944 nyarára vonatkozik ugyan, ám feltételezhető, hogy a munka dandárja aktív korában még sokkal inkább a nyári vakációra esett.[52\(52\)](#) Még ki kell nyomozni, hogy ezeket a nyarakat melyik soproni lőverben töltötte.[53\(53\)](#) Valószínű, hogy hazautazása előtt, személyesen adta át a szerkesztőnek a kért, javasolt, „megrendelt” fordításokat. És az eredeti munkáit is. A fordítások megjelentetése általában kötődik valamilyen eseményhez, amit néha maga a fordító fűz hozzá megjegyzésében (pl. Babits halála, vagy egy verseskötet megjelenése).[54\(54\)](#)

Lazább az összefüggés az alkotás feltűnése és a költő soproni szereplése között, azért erre is akad példa;[55\(55\)](#) nem éppen Lám, hanem Becht Rezső Reményik-fordítása, amely nyomban az eredeti itteni elhangzása után készült.[56\(56\)](#) Csakhogy Becht itt lakott Sopronban, részese lehetett minden irodalmi eseménynek.

Lám Frigyes és Schiller Ignác jó munkakapcsolatban kellett hogy legyenek egymással. Ezt nemcsak a sok közölt írás bizonyítja, hanem azok az ismert alapvető vonások, amelyek mindkét irodalmárt jellemezték: a tájnyelv szeretete és a humor. Lám humora eredeti novelláiban mutatkozik meg, Schilleré pedig anekdotaszerű karcolataiban. Ki irányította, befolyásolta a másikat? Ma már nehéz lenne eldönteni. Már csak azért is, mert szerkesztő és munkatársa kapcsolata – szörványos esetektől eltekintve – ebben a korszakban nem volt gazdasági kérdés. A cikk- és versszerzők általában ingyen dolgoztak a lapoknak. Ez a tény pedig a szerkesztőket nemigen emelhetette Mikes Lajos-i magaslatokra.[57\(57\)](#)

1094. A listát nézegetve megállapíthatjuk, hogy a kiadó és szerkesztő egyaránt vállalta, s felelősen vállalta, hogy a magyar irodalmat közvetíti a város németajkú lakosságának. A lapot Sopronban főként a gazdapolgárok olvasták, de eljutott Burgenlandba is. Jó volna tudni, hogy tartalmával és példányszámával mekkora hatást ért el olvasói körében. Nincs még adatunk a példányszámról. Ez kérdés egyelőre a magyar lapoknál is, eltekintve néhány különkiadás sokezres darabszámától. Ezeket a szerkesztőségek maguk jelezték. (Éppen ezért a mennyiségek kritikával kezelendők.)

A német nyelvű irodalomnak az újságon kívül nemigen volt más fóruma. Iskolákban, szabadlíceumi előadásokban, egyletek estélyein jutott, juthatott néha szóhoz. A közölt versfordítások egyikéről – Gyóni Géza A márciusi akarat c. versének átültetéséről – tudjuk biztosan, hogy éppen a fordítója, Spiegel-Schmidt Frigyes, szavalta el egy márciusi ünnepélyen.[58\(58\)](#)

Egy-egy ilyen alkalommal százak hallgatták a versmondókat, az újság példányszámát pedig – élőszóbeli hagyomány alapján – ezer körülire tehetjük. Sok ez vagy kevés?

A közönség tekintélyes része tanulta, ismerte, olvasta a német irodalmat, többen közülük művelték is úgy, hogy szűk baráti körükön kívül sohasem próbálkoztak elterjesztésével. És voltak néhányan, akik mindkét nyelven alkottak, mint Becht Rezső vagy Boháty Róbert.[59\(59\)](#) Méghozzá olyant, ami ma is megállja a helyét. Ez azonban már nem ide tartozik, csak azt bizonyítja, hogy lehettek a műfordításoknak értő olvasói városunkban, nem is kevesen.

1988. XLII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Katona Imre: Iványi-Grünwald Wla Sopron megyében

Katona Imre: Iványi-Grünwald Wla Sopron megyében

1. Régi törekvés a pikturában visszaadni a táj lelkiségét, sajátosságait, de tulajdonképpen csak az impresszionizmusnak sikerült ezt a problémát megoldania. Itt hangsúlyozták először a plein-air festést, igyekeztek visszaadni a levegő párasságát, a nap fényét a különböző nap- és évszakokban. Nálunk a nagybányai festők foglalkoztak elsőként ezekkel a problémákkal.¹⁽⁶⁰⁾

Nagybánya az Erdély északi részén elterülő, ún. Partiumban fekszik. A zord erdélyi hegyek itt már lankás fennsíkokká és mély völgyekké szelídülnek. Nem véletlen, hogy egy Münchenben tanuló festőcsoport – Ferenczy Károllyal, Réthy Istvánnal, Hollósy Simonnal, Glatz Oszkárral, Thorma Jánossal, és Iványi-Grünwald Bélával az élen – itt létesít művésztelepet azzal a céllal, hogy megvalósítsa Magyarországon a plein-air művészetet. Nemcsak magukat nevezték nagybányaiaknak, ¹¹⁰hanem így hívták őket hivatalosan is. A csoport az ország különböző részeiből verbuválódott össze. Tagjai többnyire pestiek voltak, de akadt köztük Grünwald személyében dunántúli is.

Merészségnek tűnik arra gondolni, hogy a nagybányaiak és falvaink között valami közvetlen összefüggés lenne, pedig – mint látni fogjuk – a nagybányai kolónia egyik tagja, Iványi-Grünwald Béla szoros kapcsolatban állt falvainkkal, melyeknek élete, sajátos táji arculata megragadta festői fantáziáját.

2. Iványi-Grünwald tizenöt esztendeig volt a nagybányai kolónia tagja, majd Kecskemét, és végül Budapest, illetve nyaranta a Balaton-mellék volt működésének színtere. Környezetének változásai művészetében is követhetők, így három lakóhelyének megfelelően művészete is három, egymástól eltérő periódusra oszlik: Nagybányával, Kecskeméttel és a Balatonnal, illetve Somogy megyével kapcsolatos.²⁽⁶¹⁾

Nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a szülőföld – mint az embereknél általában – Iványi-Grünwald életében is nagyfontosságú és az életútra döntő hatású. Grünwald Béla Somon, Somogy megyében született 1867. május 7-én. Bár szülei még egy ideig itt laknak, de Somogy mégsem játszott akkora szerepet életében, mint ezt sokáig hittük. Elemi iskoláit ugyan még itt, de középiskoláit már Székesfehérvárott végezte 1878-tól 1882-ig. 1882–86 között a Mintarajziskolában Székely Bertalan és Lotz Károly tanítványa. 1886-ban Münchenben, 1887-ben pedig Párizsban tanul a Julien-Akadémián. 1889-ben a Múcsarnokban állítja ki elsőként „A nyári alkonyat” című képét. 1890-ben festette az „Isten kardja” című művét két változatban.

Már korán, 11 éves korában elkerül Somról, s később csak a nyarakat tölti itt, de ezt sem sokáig. Előbb a Somogy megyei Puszta-Csehi, majd a Sopron megyei Iván a következő állomáshelye. Bár pályája meredeken ível felfelé, a „Baromfietetés”, az „Összeesküvők”, és főleg „A tatárjárás után”, nevét országosan ismertté teszik, a Sopron megyei sajtó csak 1898. szeptember 4-én tájékoztat arról, hogy Grünwald Béla – a nagybányai művésztelep egyik megalapítója – időközben Sopron megyei lett. „A jeles művész, aki most a friss magyar művészet csendes menedékhelyén, Nagy-Bányán dolgozik, ahol tudvalevőleg egész festő kolónia időzik, Grünwald Sámuel pusztavisztai nagybányai fia, s évente többször időzik itt a megyében” – olvashatjuk. „Most több hangulatképet fest a nagybányai atelierjében, amelyek éppoly kvalitásúak mint az utóbbi kiállításon közrebocsátott képei. Grünwald Béla egyike azoknak a kevés

fiatal magyar festőknek, akiknek munkáiból a Nemzeti Múzeum képtára számára is vásárolt a kormány”.³⁽⁶²⁾ Megdöbbentő, hogy míg a soproni Képzőművészeti Körben akkor század- és ezredrangú művészcsekkék nyüzsögnek, kiállítanak és művészeti előadást tartanak, a megye még ezután sem vesz tudomást arról, hogy Grünwald Béla is Sopron megyei lett és a megyében tölti nyarait. Többek között ez is megnehezíti, hogy egykori Sopron megyei kapcsolatait feltárhassuk, hiszen amikor először írnak róla, 1898-ban, már régen, több éve itt élnek szülei a megyében.

1111. Iványi-Grünwald B.: Isten kardja

Grünwald apjáról azt írják, hogy gazdatiszt volt,⁴⁽⁶³⁾ noha már a Som melletti Darázs pusztán is nagybérlőként tevékenykedett. Mint ilyen került Csehi-pusztára, majd az Iván melletti Viszta-pusztára. Ez a körülmény megkönnyíti a család ¹¹²tartózkodási helyének kutatását, hiszen a nagybérlő neve, mint legtöbb adót fizető virilistáé, könnyen visszakereshető a megyei virilisták jegyzékéről, melyet nemcsak a megyeháza hirdetőabláján helyeztek el évről-évre, hanem a sajtóban is közzétették. Valóban, Grünwald Béla apja, Grünwald Sámuel már 1898-ban a megye egyik virilistája.⁵⁽⁶⁴⁾ A család már ekkor, sőt egy évvel korábban, 1897-ben itt, a megyében élt. Ugyanis már szerepel azon a virilista-listán, melyet 1897. október 11-én hagy jóvá Sopron megye évi rendes közgyűlése. Mindössze ennyit tudunk Grünwaldról, amikor először kezdtük sejteni, hogy a művész néhány, közvetlenül 1890 után készült képe nem Somogy

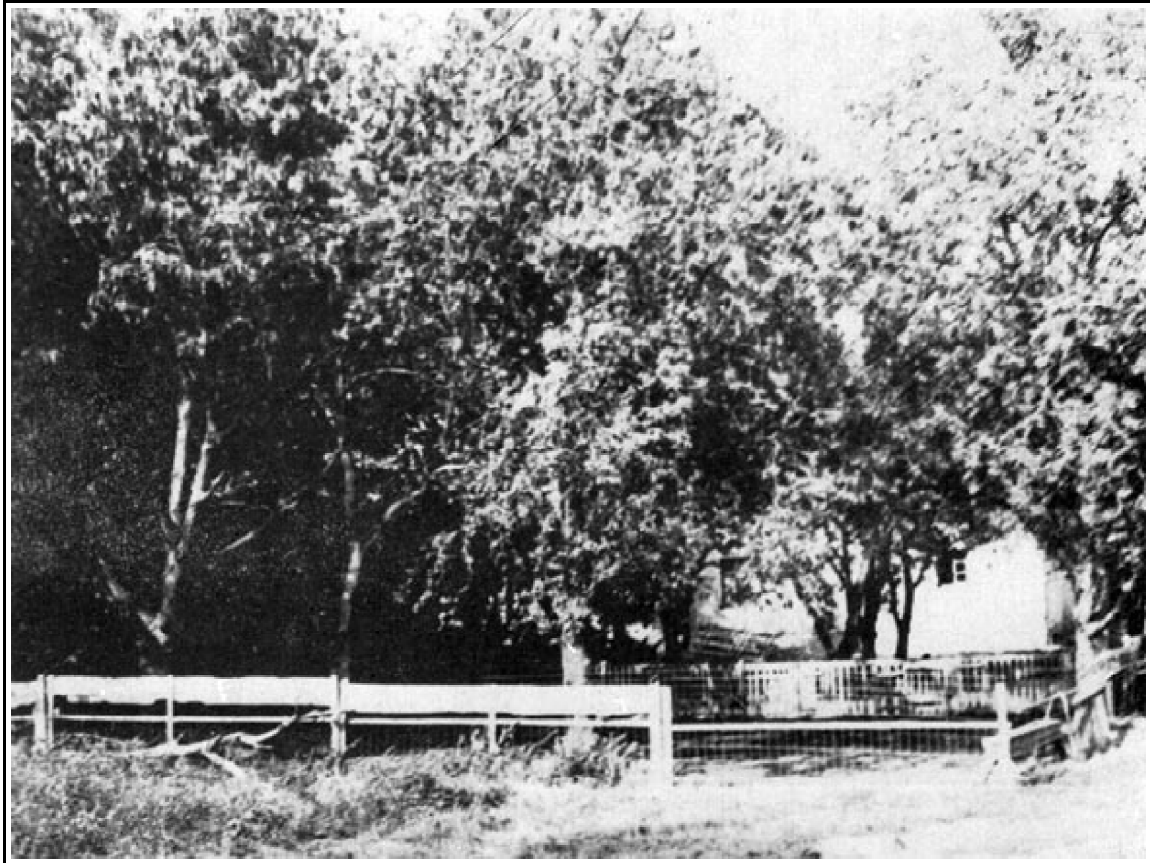
megyében készült, hanem már Ivánban, illetve Viszta-pusztán. A gondolat egy Somogy megyei autókirándulásakor merült fel bennünk. Az erdei tájat szemlélve feltűnt, – bár nyár vége volt –, hogy a fák levele és az aljnövényzet méregzöld és buja, a levegő párás, a kigőzölgés intenzív. Nagybánya – lévén tája dombos, hegyes, – szintén dús vegetációjú, párás. A nagybányaiak képein ezek a táji adottságok jól tükröződnek. Grünwald képei között 1890 után világosan konstatálhatók ezek a táji adottságok, több képe azonban más, szárazabb levegőjű tájat tükröz. Nem szorul bizonyításra, hogy ezek a képek akkori lakóhelyén, Ivánban, illetve Viszta-pusztán készültek. Aki Sopron megye nyugati részét kicsit is ismeri, tudja, hogy ez a táj keményebb és szárazabb, mint a Somogy megyei vagy a nagybányai. Grünwald 90-es évek után készült képeinek egy részén inkább ennek a tájnak a hangulata érződik, mint a Somogy megyeié, nagybányaié vagy akár a Balaton-melléké. Egyebek között elsősorban az „Áhítat”-ra és a „Karám”-ra gondolunk. Ezeken a képeken egyértelműen azok a táji sajátosságok érződnek, melyek falvainkat jellemzik: a tiszta száraz levegő, az átlátszóság, a tiszta kontúrok stb. Noha már 1897-ben kétségtelenül Ivánban van a család, a következő évek viriliseinek listáján nem szerepel Grünwald Sámuel bérlő neve, 1894-ben viszont rajta van, és 1893-ban is.⁶⁽⁶⁵⁾ 1900-ban és az utána következő években is kerestük Grünwald Sámuel a megyei virilisek listáján, de – úgy látszik – neve 1902-ben már végleg lekerül erről. Ezen Ivánból „Weiner Mór 747 kr. 20 f. és Szobotka Dezső 682 kr. 98 f. összeggel” szerepel. Az 1903-as jegyzéken sem olvasható Grünwald Sámuel, hanem Grünwald Miksa bérlő, Iván 954 kr. 70 f. és Szobotka Dezső bérlő Iván, 685 kr. 80 f.⁷⁽⁶⁶⁾ Megjegyzendő, hogy az Iváni Önkéntes Tűzoltó-Egylet 1901. augusztus 18-i táncvigalmára felülfizetettek közt sem Grünwald Sámuel nevét olvashatjuk, hanem Grünwald Miksáét. Csak az érthetőség kedvéért említjük, hogy Grünwald Mano Miksa, Grünwald Sámuel és Morvay Mária legidősebb gyermeke volt, aki 1864. április 20-án született. Utána Betti következett, 1865. december 30-án, végül 1867. május 16-án (és nem május 7-én, mint önéletrajzában írta!) Béla, akit a művészettörténet Iványi-Grünwald Bélaként tart nyilván.⁸⁽⁶⁷⁾ A mondottakat összefoglalva megállapíthatjuk, hogy Grünwald Sámuel – a művész apja – 1893-tól 1900-ig szerepel Sopron megye virilistái közt, Miksa, Iványi-Grünwald Béla bátyja pedig 1903-tól 1910-ig, 1911-ben már nem. Iván 1895–1916 közötti ¹¹⁴halotti anyakönyveiben nincsenek Grünwald nevűek, ugyanezen évek születési anyakönyveiben, viszont annál többen. 1902. június 18-án született Grünwald Miksa és Morvay Irén szülők Sámuel nevű fia.⁹⁽⁶⁸⁾ Hogy valóban Iványi-Grünwald Béla bátyjának gyerekeről van szó, azt bizonyítja, hogy az apa ekkor 38 éves volt és Somon született. Felesége Morvay Irén pedig 26 éves. Az öreg Grünwald megnősült és családot alapított, majd fiának adja át a családfői tisztet és a birtokot. Miksa még másik két gyerekével is találkozunk az említett anyakönyvben. Miklós 1904. március 12-én, Emilia pedig 1906. szeptember 21-én született. Hogy Béla „hosszú ideig élt a megyében s képeinek egy része itt készült”, erre még ¹¹⁵egy 1939-es újságcikk is visszaüt.¹⁰⁽⁶⁹⁾ Az azonban biztos, hogy a hazalátogatás egyre ritkult, majd végleg megszűnt. Tehát a Grünwaldokról csak azt tudjuk biztosan, hogy 1901-ben Grünwald Sámuel legidősebb fiának, Miksának adja át a Viszta-pusztá-iváni bérleményt. A legtöbb adót fizetők jegyzékéből a család iváni letelepedését nem sikerült pontosan megtudnunk. Az 1893-as jegyzéken már rajta vannak, de az, hogy mikor telepedtek át, ezekből a forrásokból követhetetlen. Nemcsak 1892-ben és 1891-ben nem szerepel a megyei virilisták jegyzékén, de a korábbi években sincsenek Ivánban Grünwaldok. A Sopron-megyei Gazdasági Egylet 1886–1890-es Értesítőjében sem szerepelnek, pedig a vármegyének egyetlen olyan valamire menő gazdálkodója sincs, aki ebben benne ne lenne. Grünwald Sámuel egyik iváni nagybérletársa, Weiner Antal már 1885-ben egyesületi tag, és 1886 májusában már 11-en tagjai az egyesületnek a faluból.¹¹⁽⁷⁰⁾

1132. Iványi-Grünwald B.: Áhitat

3. Iványi-Grünwald B.: Karám

4. A karám és környéke ma

3. Grünwald Sámuel sem térhetett volna ki ez elől, ha Ivánban van. Miután 1890-ig nem szerepel az egyesület tagjai közt, valószínűleg még nem Ivánban lakik, csak valamikor 1890 után kerülhetett ide. Béla egyik képének dátumából [116](#) tudjuk, hogy 1891 nyara még mindig Pusztá-Csehin találja, hiszen innen jelezte Nyár című képét.[12\(71\)](#) A Sopron megyei letelepedés megközelítően pontos évszámát sokáig csak egyik képének jelzetéből ismertük. Ez a kép a Nemzeti Galériában van, címe: Juhász és a parasztasszony.[13\(72\)](#)

5. Iványi-Grünwald B.: Juhász és parasztasszony

A Nyár című képét tehát még Puszta-Csehiben festette 1891 nyarán, a Juhász és a parasztasszony-t már egy évvel később, 1892 nyarán Viszta-pusztán készítette. Eszerint Grünwald Sámuel és családja 1891 végén, vagy 1892 elején költözhetett [117](#)át Puszta-Csehiről Viszta-pusztára. Különben elképzelhetetlen, hogy Grünwald Béla 1892 nyarat Ivánban tölthesse. Közben Széchenyi Kálmán Grünwaldokkal kötött szerződésére is találunk utalást.

Gróf Széchenyi Kálmán addig is bérbe adott iváni birtokait 1908. május 22-én adta ki újabb húsz esztendőre. Az iváni belső gazdaságot és Viszta-majort Blumenschein Mór addigi újkéri bérlő vette bérbe, a cséri majort a korábbi bérlő, Weiner Mór, az erdőlaki majort pedig Soós István iváni vendéglős. Az ezelőtti bérletet e szerint húsz évvel korábban, 1889-ben kötötték a Grünwaldok a Széchenyiekkel. A család még 1909-ben és 1910-ben is Ivánban van. Valószínűleg a bérlet felszámolásához volt szükség a két-két és fél évre. Nyilván a Grünwaldok előtti bérlő sem távozott 1889-ben, csak 1890–91-ben. Tény, hogy 1891. július 30-án már Visztán van a család, ugyanis az ekkor Dénesfán, a dunántúli Közművelődési Egyesület javára rendezett táncmulatságra felülfizetettek közt már Grünwald Miksa, (Viszta) is ott van.[14\(73\)](#)

6. Iványi-Grünwald B.: Hazafelé

Grünwald Sámuel gazdasági eszközökkel és állatokkal vette bérbe a pusztát, a szántókat és a réteket. Iványi-Grünwald Bélát a régihez képest új környezeti sajátosságok fogadták. Az érzékeny, a legkisebb változásokra is reagáló ifjú örömmel fedezi fel képeinek új hátterét, a vegetáció eltérését minden eddigitől. Az erdőket akác és főleg cser alkotja évszázadok óta. Erről kapta a tájegység a [118](#)Cser nevet. A vidék a bükkhöz túlságosan alacsonyan fekszik, bár Iván környékének tengerszint feletti magassága a 140 m-en is felül van.

4. Iványi-Grünwald Bélának ez a vidék jelentette a szülőföldet, festői pályakezdésének első nagy sikerei ehhez a földhöz fűződnek. Nem véletlen, hogy előnevét is innen vette. Bár Grünwald Béla csak az 1906-os gyűjteményi kiállítása után kezdte rendszeresen használni az Iváni előnevet, az 1903-ban festett Tavaszi kirándulás című [15\(74\)](#) – egyik legkiemelkedőbb – képét már Iványi-Grünwaldként jelezte. Minden bizonnyal 1902 végén, 1903 elején ötlött fel benne az Iványi előnév használata, mert az 1902/3-as múcsarnoki téli tárlaton szereplő Ruhaszárítás című képét még csak Grünwaldként jelezte, azonban ennek egy másik, később festett példányát már Iványi-Grünwaldként. [16\(75\)](#)

7. Grünwaldék egykori háza Visztán

Viszta-pusztá már a század közepén birkatartásáról ismert, érthető, ha legfőbb jövedelme az 1890-es években is ebből adódik. Nem csoda, ha Grünwald Béla vásznain ettől kezdve új témaként jelenik meg a juhászat és egyáltalán a juhtartás. A juhokat éjjelente a karámban tartják, s a juhász számára ilyenkor kezdődik az idill, az udvarlás és egyáltalán a szabadidő.

Iván határa részben még a Cser-vidékhez tartozik és túlnyomórészt kavicsos, csak a falutól délre eső határrész valamivel jobb minőségű ennél. A földek nagyrészt az erdőtől hódították vissza a XIX. század közepén és második felében. Ennek tulajdonítható, hogy a régi erdővilág gazdasági tevékenysége a sertés-[119](#)és juhtartás változatlanul fennmaradt, sőt főtevékenységgé lépett elő. A Viszta-pusztai juhtartás a Nagyerdő egyik visszamaradt és azóta önállósult tevékenységi formája. Aki Visztát bérbévette, a juhtartást nem kerülhette ki, hiszen a bérlő – így Iványi-Grünwald apja is – teljes gazdasági felszereléssel vette át Visztát.

Az *Iványi* név felvétele kétségtelenül mutatja, hogy a művészt a legmaradandóbb élményei ide fűzik, nem Somhoz és nem a Somogy megyei Csehi-pusztához.

Grünwald Béla 1898-ban nősült, így 1902-ben még ilyen élmények nem készítették az *Iványi* név viselésére.[17\(76\)](#) Viszont – mint már említettük –, 1903 elején hagyta abba édesapja a gazdálkodást s ekkor lépett örökébe a nála három évvel idősebb bátyja. Az *Iványi* nevet végleg fel akarta venni a *Grünwald* név helyett, de végül mégis úgy döntött, hogy előnévként viseli a Grünwalddal együtt, hiszen ez a név már sok

sikert jelentett neki. Ekkor olvashatjuk a Nagybánya és Vidékében,¹⁸⁽⁷⁷⁾ hogy „...a jeles festő, kinek nevét már nemcsak e hazában, de külföldön is széltire ismerték, elhatározta magát, hogy nevét megmagyarosította. Kétszeres áldozatnak kell ezt tőle vennünk, aki már dicsőséget szerzett a Grünwald névnek, de úgylátszik az igazi hazafias érzés több volt benne. mint sok ¹²⁰másban”. Ez ugyan még nem volt tényleges névmagyarosítás, hiszen erre csak 1929-ben került sor.

Iványi-Grünwaldnak – bár több időt töltött Münchenben, mint itthon – egy ideig arra is volt ideje, hogy szüleihez Vizta-pusztára leránduljon, s ott hosszabb-rövidebb ideig tartózkodjék. A művésztelep azonban egyre több időt és energiát követel tőle, hiszen minden év május elejétől szeptember, október elejéig Nagybányán él és dolgozik, mint a művésztelep egyik vezetőtanára, az ősz pedig Münchenben tölti a kolóniával. Nősülésével alapvetően megváltozik életprogramja. Az 1898-as év ugyanúgy kezdődik, mint 1897. Május első napjaiban érkezik Nagybányára, de a nyár végén nem utazik vissza Münchenbe. Ekkor már él benne az elhatározás, hogy rövidesen feleségül veszi id. Biltz István görög kat. pap leányát, Irént. Ezért a művésztelep befejezésével haza utazik Biltz Irénnel Ivánba, hogy a menyasszonyt szüleinek bemutatthassa. Erre az útra szeptember elején kerülhetett sor.

Ekkor, szeptember 4-én jelenik meg – talán éppen ez alkalomból – a Soproni Naplóban a Grünwald Béla Sopron megyei kapcsolatairól tájékoztató egyetlen cikk. A művész október 15-én már Münchenben van. Innen ír Hollósy Simonnal levelet Nagybánya város polgármesterének: „A nagybányai festőiskola érdekében tett szíves fáradozásaiért legyen szabad ... forró köszönetünket nyilvánítani” –, írják.¹⁹⁽⁷⁸⁾ Az eljegyzésről szóló hírt a Nagybánya és Vidéke 1898. november 27-i száma közli. E szerint „Grünwald Béla, a Hollósy-iskola egyik vezető tanára jegyet váltott id. Biltz István leányával: Irénnel”.²⁰⁽⁷⁹⁾

A házasságról nem közöl hírt a Nagybánya és Vidéke, csupán arról tájékoztat e hírlap egyik, 1899. április 6-i száma, hogy a Hollósy-festőiskola értesítette a várost.

A művész a nyarat ez évben szintén Nagybányán tölti. Egyben megküldte azon festők névsorát, akik május elsején ide érkeznek. Ezek között már nemcsak Grünwald Béla szerepel, hanem Grünwald Béláné is. Nyilvánvaló, hogy az újdonsült pár közvetlenül a nászútról érkezik Nagybányára.

5. Grünwald életében a házasság fordulópont. Ettől kezdve kevesebb időt tölt Visztán, Münchenben és többet Nagybányán. Aktív közéleti tevékenységet fejt ki a város életében. A múzeumalapító egyesület tagja lesz s neve a közélet legkülönbözőbb összefüggéseiben szerepel ezekben az években.

Művészetében is változás áll be. Ahogyan távolodik az otthonától, úgy közeledik témában Nagybányához. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a májustól szeptemberig terjedő időben, korábban is dolgozott nagybányai témákon, mégis 1899-től szinte teljesen az itteni tájak és emberek ábrázolásai kötik le. A nagybányai sajtó 1901. október 17-én üdvözli, amiért itteni tájakat és embereket ábrázol legújabb képén, mely mint olvashatjuk – „az izvorai tájrészletek legszebbikét ábrázolja, a Pleska vidékét”. „A kép minket nagybányaiakat annyival inkább érdekel – olvashatjuk –, mert nagybányai környezetet ábrázol[ja], s mert a fő alakok (Grünwald Béláné, Makrai Emma, Komoróczy Iván, Égly Mihály) helybeliek”. Ugyan már korábban is találkoztunk képein nagybányai részletekkel, hegyekkel, völgyekkel, forrásokkal, ezek azonban az ország más hegyes-erdős tájain is készülhettek volna, nemcsak Nagybányán. 1899-től egyre inkább a nagybányai táj szolgál képeinek háttérül, s a másik – feltehetően Iváni táj – lassanként teljesen eltűnik képeiről.

Nagybányára kerülve, – ha nem is máról-holnapra – az oldottabb, festőibb stílusra tér át, innen elkerülve stílusa ismét keményszik, az oldottság helyett ¹²¹a komponálás-konstruálás kerül érdeklődése előterébe.

Ekkor azonban már messze van szülőföldjétől, a régi emlékek helyett új élmények foglalkoztatják. Minket itt főleg az első és második periódusra való áttérés szakasza érdekel. Ez utóbbi is csak addig, amíg végleg nagybányáivá nem lesz és témáiban meg nem jelenik a nagybányai táj és az itteni emberek. Sokáig úgy tudtuk: első periódusa a szülőföldhöz, Somogy megyéhez kötődik és a táj, mely ebben az időben vásznain megjelenik, Somogy lankáit és dombjait idézi. Csak most derült ki, hogy Grünwald azzal, hogy szülei Sopron megyébe költöztek, Sopron megyéivé lett, képei nem Somogy, hanem Sopron megye tájait és embereinek lelkiségét idézik. Még ha a stílus felvett, akkor sem él függetlenül felvevője alkatától, vérmérsékletétől, hanem azzal szimbiózisban, szakadatlan kölcsönhatásban. A táj, mely ekkor Grünwaldot ihlette, sík volt, nem szegélyezték dombok, hegyek, mint Nagybányát. A vegetáció is sajátosan síkvidéki volt: az erdőket nem bükkök és fenyők alkották, hanem akácok és cserekek. Tudjuk, hogy a magasnövényzet az aljnövényzet jellegét és milyenségét is meghatározza. A sík vidék fény-árnyék viszonyai nem olyanok mint a hegyvidéké. A hegyes-völgyes táj fény-árnyék hatása intenzív, a sík alföldies tájon a fényhatás egyenletes, a fény szétszóródik, hiszen nincsenek rajta olyan méretű tárgyak, elemek, melyek annyi árnyékot adnának, amennyi kedvező folthatást eredményezne a vásznon. E megfontolástól született a szórt fény visszaadására törekvő, ún. Bastian-Lepage-i eljárás. Bastian-Lepage a szentimentális-romantikus élethelyzeteket kereste és ezek visszaadására törekedett nagyméretű képein. Iványi-Grünwald ebben is francia mesterét követte s azt hisszük, kicsit szimbolikus is, hogy az első, hitelesen Visztán festett képe szintén ilyen élethelyzetet ábrázol. Nagybányán új festői hatások kerítik hatalmukba, de mint láttuk, ezek csak lassan, fokozatosan kerekednek felül benne. Láttuk, hogyan szakad el ifjúsága színterétől és miként fordít hátat a Bastian-Lepage-i eljárásnak. A Visztán, illetve Ivánban és a környéken festett képei a régítől való eltávolodás és az újhoz való fokozatos odafordulás egyes szakaszait rögzítik, ezért is fontos az itt festett képek számbavétele. Iványi-Grünwald életének, festői működésének jelentős, ennek ellenére alig ismert periódusa fűződik Sopron megyéhez.

6. Mint láttuk, a Grünwaldok több mint húsz évet töltöttek Ivánban, illetve Viszta-pusztán. Ennek ellenére nemcsak ott tartózkodásuk emlékei enyésztek el az azóta eltelt hetven év alatt, hanem távozásuk körülményeit is nehezen, csak egy idős, Budapesten élő távoli rokon, Morvay Zsigmond visszaemlékezései alapján ismerjük.

A Grünwaldok Ivánból a Felvidékre költöztek, de itt sem kísérte őket szerencse. Grünwald Manó a gazdálkodásból végleg kiábrándulva Kispesten telepedett le feleségével és három, Ivánban született gyermekével együtt. Csak felesége rokonságával, a Morvayakkal maradt meg kapcsolatuk. Béla és Manó végleg szakítottak, amikor Béla, felesége és apósa hatására szülei és testvérei hitének hátat fordított.

Grünwald Miksa hozzáértő gazda és jó ember hírében állt. Humorát élete végéig megőrizte, bár sem a gazdálkodással, sem a családjával nem volt szerencséje. A legidősebb fiát, Sámuel, Sándornak hívta a család. A középső fiúról, Miklósról igen kevés maradt fenn a család emlékei közt, gyenge elméjűsége az emberektől elvonulóvá tette. A család által Micinek becézett Emilia is nehezen boldogult az életben: még fizikai munkára is alkalmatlannak bizonyult. Az egyik rokon – Morvay Ferenc – bőrdíszművészre akarta kitanítani, de ebbeli igyekezete meghiúsult. Kispesten érte a családot a deportálás, melyből egyikük sem tért vissza.

1988. XLII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

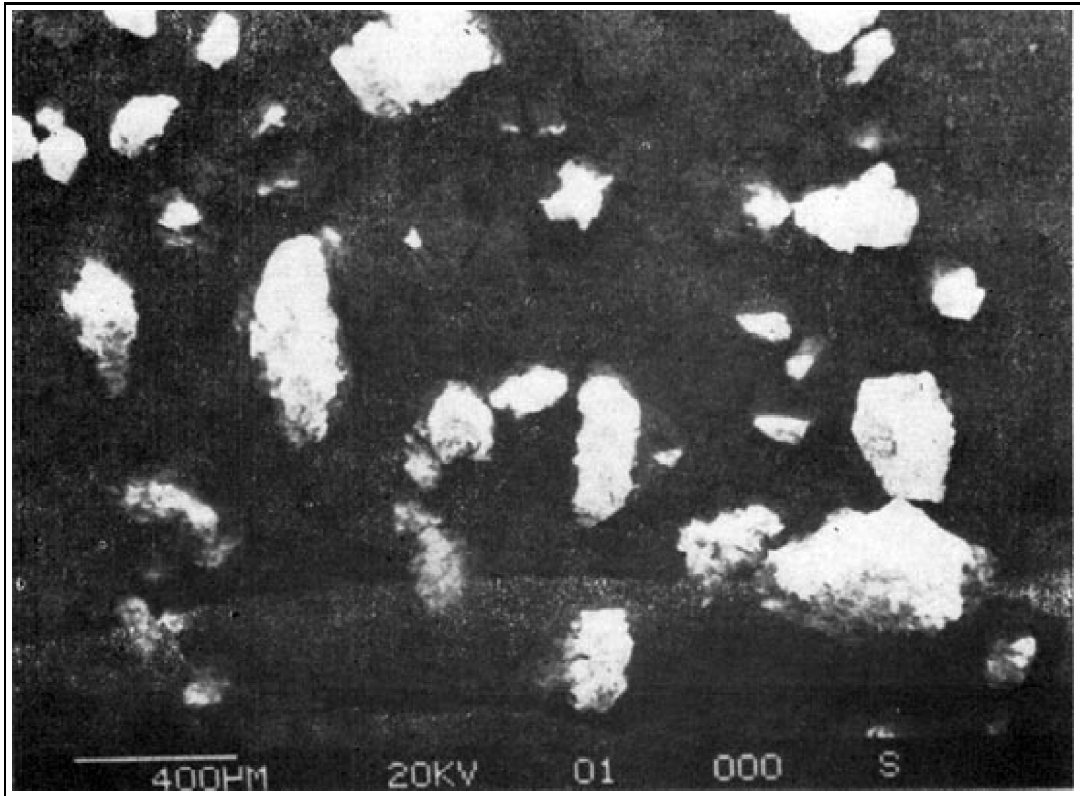
1988. XLII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / György Lajos–Takács Sándor: A soproni vörös sánc kémiai vizsgálatának eredménye

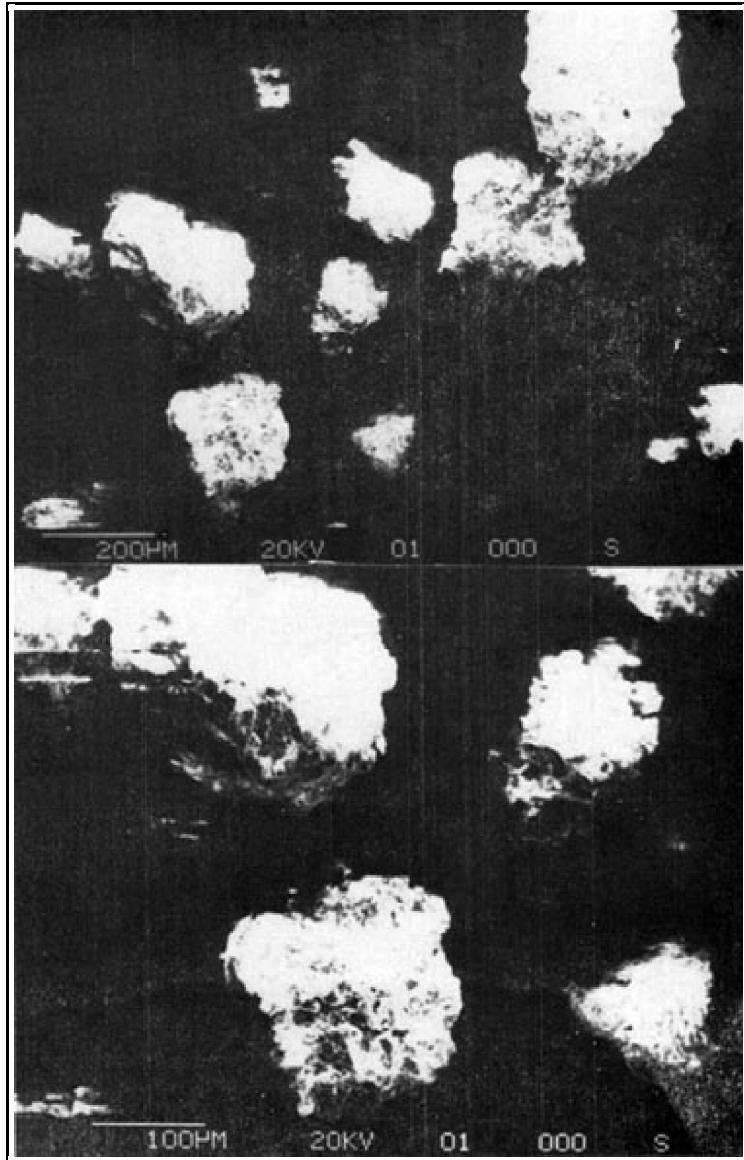
György Lajos–Takács Sándor: A soproni vörös sánc kémiai vizsgálatának eredménye

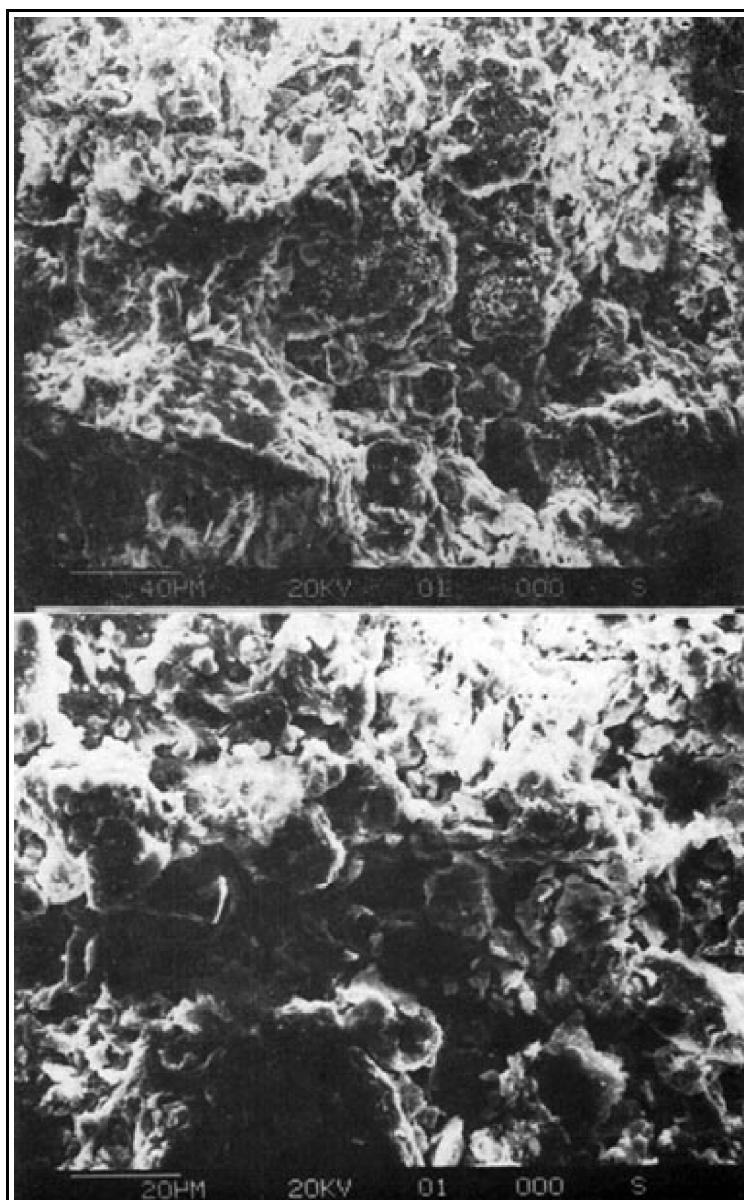
Testsűrűség: 1320 kg/m²
Nyomószilárdság (légszáraz állapotban): 0,55 N/mm²
Figyelembe vehető határszilárdság: 0,15 N/mm²
Mikroszondás elemzés %-ban három mintán:

	I.	II.	III.
Mg	1,5	0,6	0,3
Al	8,7	15,6	4,0
Si	39,0	66,8	15,9
K	4,5	4,8	1,2
Ca	41,8	5,3	77,0
Fe	4,4	6,5	1,5

A minták scanning elektronmikroszkópon készült felvételei a mellékelt képeken (1380/1, 2, 3, 4, 6) láthatók:

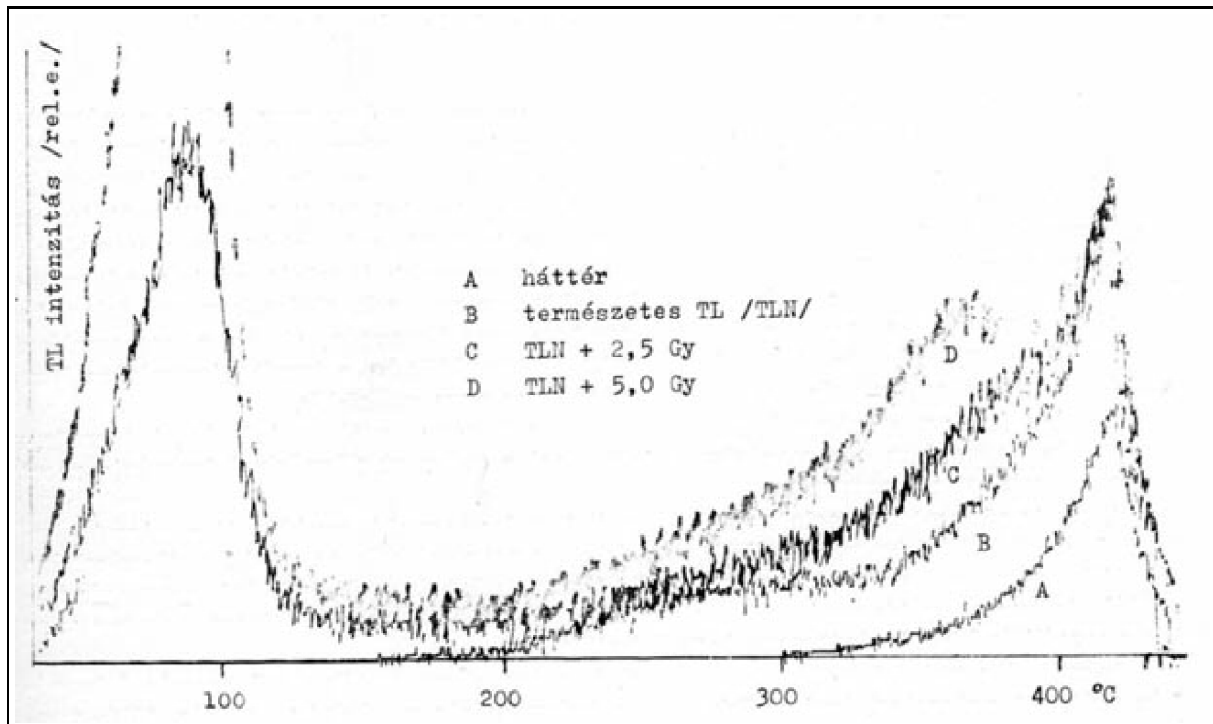
1988. XLII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Benkő Lázár:
A soproni vörös sánc anyagának termolumineszcencia-vizsgálata

**125 Benkő Lázár: A soproni vörös sánc anyagának
termolumineszcencia-vizsgálata**

A vörös sáncból vett mintát (Sopron, Templom u. 14.) termolumineszcens módszerrel kelteztük. A minta erősen porlódó, világosbarna agyag, nagyszámú kvarczárványt tartalmaz, amelyek mérete a 10 mm-t is

eléri. Feltételeztük, hogy kiég(et)és hőmérséklete elérte az 500 °C-ot (ez teljesült),¹⁽⁸⁰⁾ ami alapvető kritériuma az eredményes TL-kormeghatározásnak.

A keltezést a kvarczárvány-módszerrel végeztük, amelynek az MTA Izotóp Intézetében kidolgozott változatát az utóbbi években sikeresen alkalmaztuk őskori edénytöredékek és avarkori ipartörténeti objektumok vizsgálatára.²⁽⁸¹⁾ Az anyag bőséges kvarctartalma miatt a kémiai feltárás helyett a mágneses szétválasztás is megfelelőnek bizonyult.

A TL mérésekhez a 0,1–0,125 mm közötti kvarcfrakció 2 mg-os adagjait használtuk. A mérőberendezés Daybreak-típusú fotonyszámláló készülék, a fénylési görbéket sokcsatornás analizátorral regisztráltuk és elemeztük. A laboratóriumi kalibrálás ⁹⁰Sr- ⁹⁰Y sugárforrással történt.

A dózisteljesítményt TL-dozimetriával határoztuk meg. A gammadózisteljesítmény mérésére 1985 szeptemberében egyéves expozíció céljából réztekban CaSO₄: Dy foszfort süllyesztettünk (Gömöri J.) a sáncba. A béta-dózisteljesítményt szintén TL-dozimetriával mértük, alacsony háttérű mérőhelyen, háromhavi expozíció után.

A sánc anyagából szeparált kvarcminták TL-analízise igazolta a magas hőmérsékletű kiég(et)ést (legalábbis a sáncnak ezen a részén), geológiai eredetű TL-nek nem tapasztaltuk a nyomait.

¹²⁶Az archeológiai dózist hat méréssorozat alapján $1,92 \pm 0,09$ Gy-nek találtuk. A szupralinearitás miatti korrekció 2%-nál kisebb. A gamma, ill. a béta-dózisteljesítmény $0,95 \pm 0,03$, ill. $1,68 \pm 0,04$ mGy, az összeg 2,63 mGy. A sáncanyag nedvességtartalmára átlagos értéket feltételezve, a tényleges dózisteljesítmény 13%-kal csökkentendő (2,30 mGy).³⁽⁸²⁾

A fentiek alapján a minta kora $1920/2,3 = 835$ év. A véletlen és rendszeres hibaforrások figyelembevételével a kor becsült hibája $\pm 12\%$. Tehát a sánc kiégése a TL-mérés szerint 1151 körül történhetett.

A sánc egyetlen pontjából vett minta semmiképpen nem reprezentálja a sánc egészét. A TL-méréseket a sánc néhány más helyéről származó mintákkal is szükséges lenne a későbbiekben elvégezni. A mérések feltehetően a kiégés homogenitásáról is adnának némi információt.

1988. XLII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Verő József: Mágneses mérések a soproni vörös sánc területén

Verő József: Mágneses mérések a soproni vörös sánc területén

Városi környezetben protonprecessziós magnetométerrel nagyon nehéz a mágnestér mérése. Ugyanis a mérés feltétele, hogy a mágneses térerősséggel arányos frekvencia (ionok precessziós frekvenciája) mérése alatt a mágnestér a szonda térfogatában állandó és mindenütt azonos nagyságú legyen. Az első feltétel, az állandóság, az elektromos hálózatból eredő zavarok miatt nem teljesül, ezért elektromos vezetékek közelében nem is működik a berendezés, de még nagyobb távolságban is rendszertelenül változó értékeket kapunk. Ha pedig mágneses anyagok, elsősorban vas jelenléte miatt a mágnestér még a szonda térfogatában sem homogén, akkor a precesszió a szonda különböző részein eltérő frekvenciával játszódik le, s ismét bizonytalan lesz a mérési eredmény, szélsőséges esetben a műszer nem működik.

Mind a két zavarfajta városi környezetben bőségesen előfordul; így intézetünk környékén Sopronban alig van olyan hely, ahol a műszert ellenőrizni tudnánk, mert olyan nagyok ezek a zavarok.

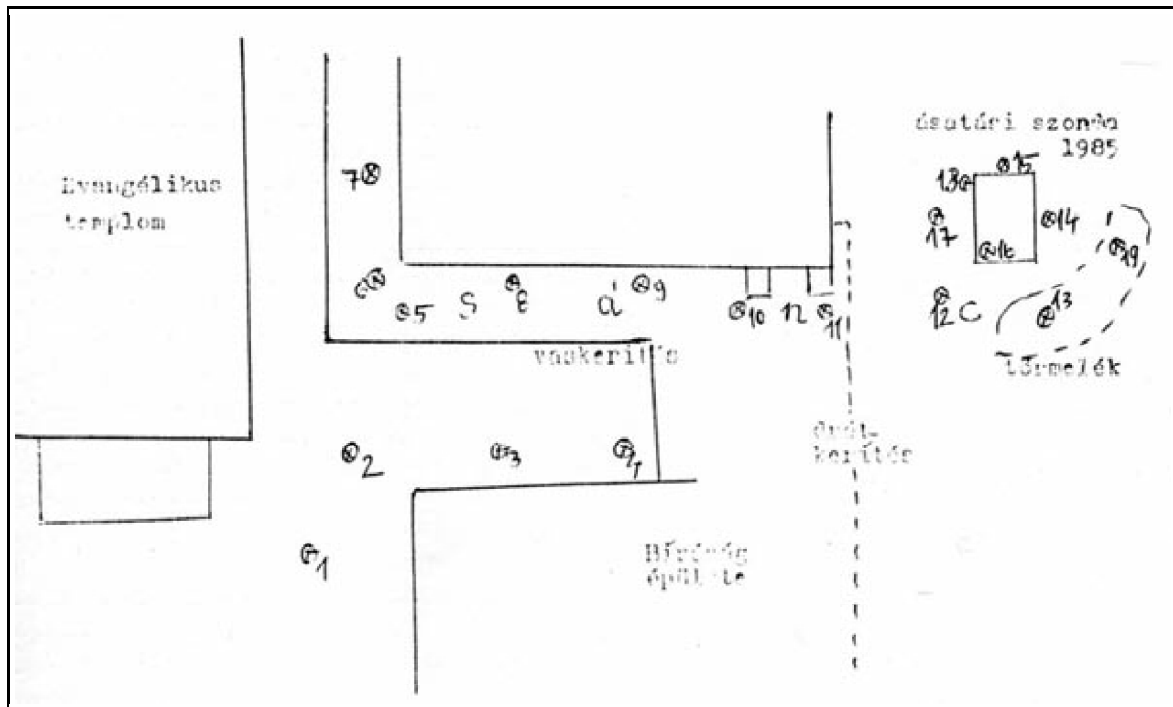
A vörös sánccal kapcsolatos méréseknél is a legnagyobb problémát a városi környezet okozta. Két helyen próbálkoztunk meg mérésekkel: az egyik a Tanácsháza mögötti feltárásnál volt, ahol mintegy 5–10 m-re lehetett eltávolodni a zavarforrásoktól, de egy nagyobb vaslemez, valamint a hálózatbeli áram elektromos tere a várt kis anomáliák kimutatását nem tette lehetővé.

A második mérési terület az evangélikus templomtól délre eső szonda környékén volt. Itt valamivel kedvezőbb volt a helyzet, bár a bíróság épülete, több vaskerítés és a lakóházak jelentős zavarforrást képviseltek.

Végül is 1985. május 25-én a mellékelt vázlat szerinti pontokban sikerült többé-kevésbé megbízható mérést végezni. Minden pontban több mérés is történt, így a jellemző hibaértékeket is meg lehet adni. Ezek:

1. 47801 ± 7	2. 47496 ± 6	3. 45300 ± 16
4. 45254 ± 5	5. 46486 ± 2	6. 46876 ± 6
7. 46792 ± 2	8. 47010 ± 2	9. 47196 ± 2
10. 46502 ± 2	11. 45520 ± 100	12. 47052 ± 2
13. 47067 ± 2	14. 46742 ± 2	15. 47354 ± 2
16. 47145 ± 6	17. 47451 ± 2	18. 47502 ± 2
19. 47365 ± 3		

127 A mérések alapján a következőket lehet megállapítani: az 1–4. pont eredményeit a bíróság épületében lévő vastömegek és elektromos vezetékek befolyásolták, azok nem használhatók. A 6. és 11. pont közelében vas (kerítés) található, ezért szintén zavartaknak kell őket tekintenünk. A többi pont azt jelzi, hogy a sánc hatása valószínűleg többszáz nT, mégpedig a minimum az ÉNy-i sarkon van (5. pont), attól mind a sánc hosszában, mind keresztben egyre növekvő értékeket találunk. Bár a 10. pont szórása nem nagy, de a kerítés azt is befolyásolhatja. A 16. pont a sánc feltárásán belül volt, itt különösen jól megfigyelhető volt az eltérő értékek jelentkezése egymáshoz egészen közel. A megtalált eltérések 100 nT körüliek, sőt a sonda körül 800 nT-ig terjedő eltéréseket is találtunk.

Ezeket az eredményeket megerősítik a néhány mintadarabbal végzett kísérletek. Függetlenül attól, hogy a darab morzsalékos vagy tömöttebb volt, néhány cm-es méretű darabok 15–20, vagy még nagyobb anomáliát adtak, ami feltétlenül 4–500 °C feletti kiégésre utal. Ezek mágnesezettsége nagyobb volt, mint sok cserépé vagy tégláé. (Ezeket a méréseket Wallner Ákos végezte).

Végeredményben azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a soproni vörös sánc mágneses módszerrel kutatható volna, ha nem lenne városi környezetben; valószínű, hogy zavartalanabb helyen más vörös sáncok kiterjedése ilyen mérésekkel megállapítható.

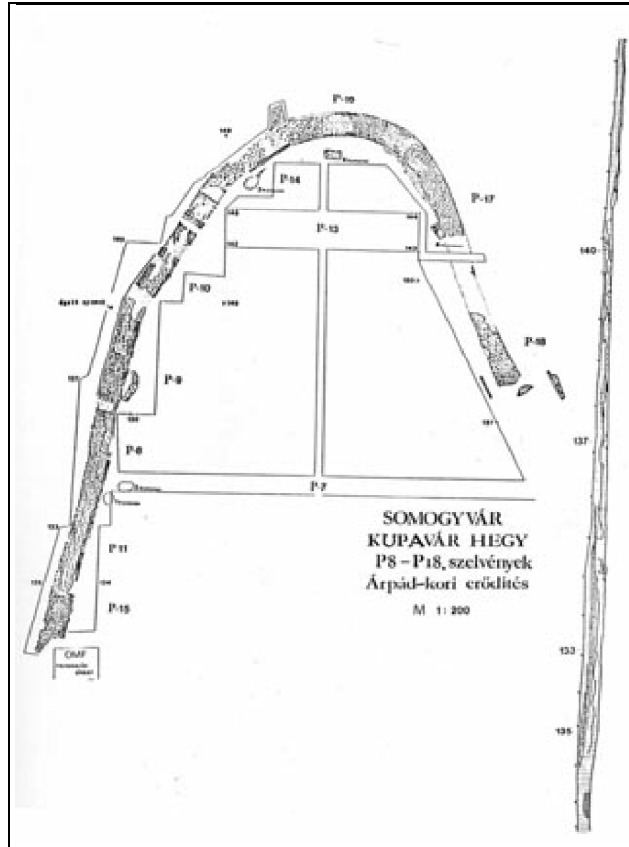
1988. XLII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Bakay Kornél: Elégett palánk nyomai a somogyvári várfalak mentén

128 Bakay Kornél: Elégett palánk nyomai a somogyvári várfalak mentén

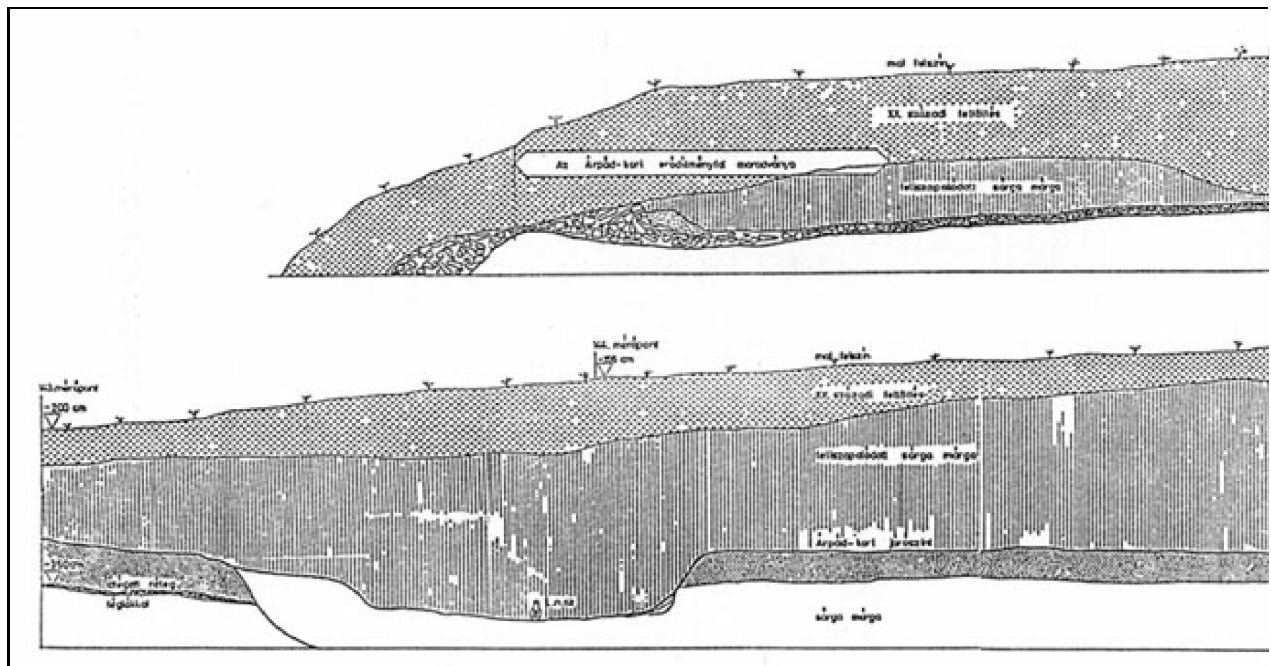
1982–1987 között tártuk fel Somogyvárott, a Kupavárhegyi dombtető északi oldalán, valamint a Szent Benedek-rendi apátsági templomtól délre eső dombperemen a somogyvári erődítmény egykori várfalainak elpusztított maradványait. A kőből és téglából rakott várfalak a XVIII. század végén még 1,5–2 m magasságban álltak.¹⁽⁸³⁾ A várfalak eredeti szélessége 12 láb (3,2 m) volt, helyenként ennél több (3,5–3,6 m). A hatalmas falat mindenféle alapozás nélkül, közvetlenül a felszínre építették. A széles fal külső és belső oldalán két láb (62 cm) széles, ún. köpenyfalat raktak, nagyobb részt téglából, helyenként kőből, majd pedig a fal közepét kő- és téglatörmelékkel, valamint oltatlan mésszel töltötték ki. A betonkeménységű²⁽⁸⁴⁾ falmagban igen sok peremes téglá, tetőfedő cserép és kúpcserép töredéke volt, de – az általános vélekedéssel ellentétben – nem római, hanem középkori gyártmányú darabok.

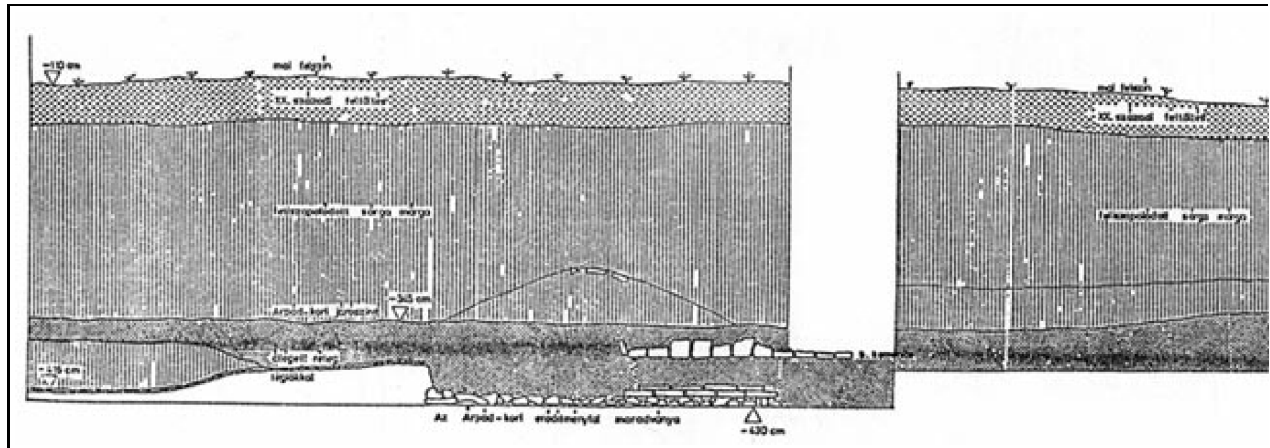
A P-8–P-18. és a D-7., valamint a XX. szelvényben feltárt várfal keletkezését szakmai köreink erősen vitatják (1. kép).³⁽⁸⁵⁾ A feltárt várfalmaradványokat Árpád-korinak, közelebbről XII–XIII. századnak határoztuk meg. A keletkezés alapjául azonban elsősorban nem a falak külső és belső oldalán talált edénycserepeket vettük, hiszen azok a hordalékkal, a feltöltéssel, a későbbi szőlőmunkálatokkal is oda kerülhettek, hanem a várfalak belső síkjához igazodó sütőkemencék sorát (1–5. kemence), amelyeknek vastag tűzpadjában kizárólag Árpád-kori cserepek⁴⁽⁸⁶⁾ voltak. A többé-kevésbé elfogadott kerámia-tipológia szerint XII–XIII. századi jellegűek ezek a kerámiák. Ha a sütőkemencék kb. 1100–1300 között működtek s a kemencéket mindenütt a várfalak belső oldalához igazítva építették meg, a várfalak sem lehetnek későbbiek. Ezt a keletkezést megerősíti a 3. és a 4. kemence között, a P-16. szelvényben talált szlávóniai báni ezüst dénár,⁵⁽⁸⁷⁾ valamint a P-15. szelvényben feltárt barnáspiros cserépbogrács.⁶⁽⁸⁸⁾

Van közvetett bizonyítékunk is. A metszetráajz (2/a. b. c. kép) jól mutatja, hogy a várfal maradványai mellett és felett, a fennsík északi végében 160–180 cm vastag márgás homokréteg feküdt, igen kevés lelettel. Az észak felé erőteljesen lejtő Kupavári dombról lezúduló vizek évszázadok alatt rétegesen lerakták homokhordalékukat s a hordalékkal sodródó törmelékkel. Mivel az Árpád-kori járószint felett 90 cm-rel került elő egy olyan kőfaragvány,⁷⁽⁸⁹⁾ amelyet az Árpád-kori kerengő XV. század-végi átépítésekor az 1480-as, 1490-es vagy az 1500-as évek elején dobtak szemétre, kiszámítható volt a lerakódás időrendje (5. kép).

1291. A somogyvári ispáni vár feltárt falai (P-8-P-18. szelvények)

[130–1312. Rétegrajzok \(P. 10., P. 16., P. 18. szelvények\)](#)

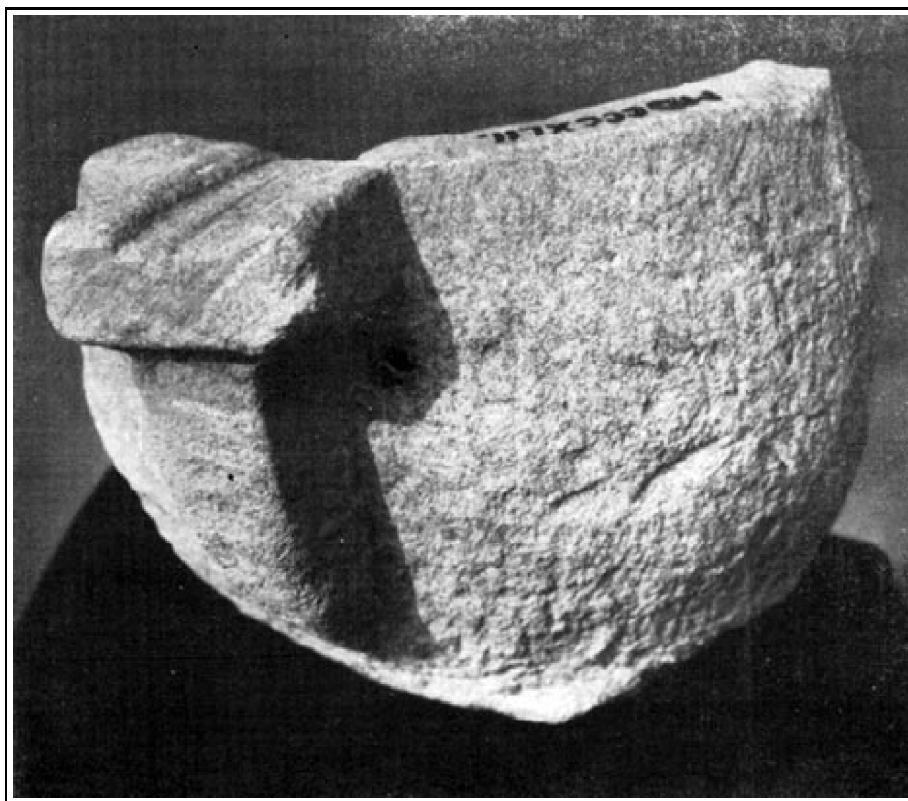
A somogyi (somogyvári), hatalmas várfalakkal védett várról írott források a XI–XII. században nem beszélnek, ez azonban nem lehet elégséges ok arra nézve, hogy a falak sem állhattak a XIII. század előtt, hiszen a bencés monostor temploma 1091-ben már fel volt szentelve. Sőt, a templom falainak építési technikája és a várfalak építési módja között feltűnő a hasonlóság. A somogyi castrum bizonyosan nem a tatárjárás után épült fel, mivel 1211-ben, majd 1221-ben többször szerepel.⁸⁽⁹⁰⁾ Azt [132](#)nem tudjuk, hogy 1242-ben elfoglalták-e a mongolok, valószínűbb azonban, hogy nem, mivel 1256-ban⁹⁽⁹¹⁾ és 1257-ben¹⁰⁽⁹²⁾ zavartalan életről szólnak a források. A vár erős maradt a XIV. század végéig. III. András királynak kemény, nehéz ostrommal kellett elfoglalnia 1300-ban,¹¹⁽⁹³⁾ majd a beköszöntő békeidőben Miklós várnagyra bízta.¹²⁽⁹⁴⁾ 1410-ben már úgy beszélnek erről a várról, mint amelynek ősi falai (*murum antiquum*) vannak, ámbar akkori állapotukban már romlanak,¹³⁽⁹⁵⁾ vagyis már a régi várat nem használják! Sőt, a déli oldalon a régi falakat elbontják s bővítik a temetőt.¹⁴⁽⁹⁶⁾

3. A várfal nyugati szakasza (P-8–P-13. szelvény) dél felől

Amióta a vörös sáncok kutatása ismét népszerűvé vált, sem a kutatók, sem a régészet világába kívülről érkezettek körében szinte fel sem vethető a kora Árpád-kori kő- vagy téглаépítmények létezésének kérdése. Lassacskán dogmává merevedik, hogy a középkori magyar királyság területén Szent István király uralkodásától a mongol invázióig kizárólag „égetett sáncok” épültek még olyan helyeken is, ahol bőven volt kő építőanyag, mint például Sopronban. A soproni „égetett földsáncot” közel száz esztendővel ezelőtt Bella Lajos még a kelták számlájára írta,¹⁵⁽⁹⁷⁾ újabban azonban többen állítják, hogy a római városfal maradványaira épített hatalmas favázás földsánc a X–XI. században készült.¹⁶⁽⁹⁸⁾

¹³³Eltekintve attól, hogy a faszervezetes földsáncok kutatása közben tett megfigyelések gyakran egyáltalában nincsenek kellően dokumentálva (pl. Velem-Szentvid), a keltezők sem nyugszanak biztos alapokon. A földvárak egy részénél a sáncokból semmiféle leletanyag nem került elő. (Szabolcs, Borsod, Győr),¹⁷⁽⁹⁹⁾ másutt mindössze néhány cserépdarab¹⁸⁽¹⁰⁰⁾ vagy több évszázadra(!) egyaránt keltezhető és jellemző eszközök (ácsszekerce, sarló, szőlőmetsző kés, ásópapucs¹⁹⁽¹⁰¹⁾ stb.). Alapvetően tisztázatlan, mi értelme volt hadászatiilag ezeknek az óriásinak vélt faszervezetes földsáncoknak a XI–XII. században az íjak, nyílpuskák és követők korában?

4. A feliszapolódott töltésföldben talált faragvány (rel. m. –350 cm)

A faszerkezetes földsáncok mellett megtalált kőfalak értelmezése úgyszintén nem megnyugtató. Biharban például nemcsak 300 cm széles kőfalat találtak, de kőből rakott bástyát is,²⁰⁽¹⁰²⁾ de Mosonban és Sopronban is²¹⁽¹⁰³⁾ napvilágra kerültek kőfalak. A soproni ispáni vár első kőfalait általában a XII. századra keltezik²²⁽¹⁰⁴⁾ s ez megegyezik a somogyvári és a legújabban feltárt kőszegi várfalak²³⁽¹⁰⁵⁾ korával, sőt a külföldi adatokkal is.²⁴⁽¹⁰⁶⁾ Mind a somogyvári, mind a kőszegi várfalak kváderkő, terméskő (Somogyvárrott téglá is!) anyagúak, az uralkodó falazó anyagok között gyenge kiegyenlítő rétegekkel. Ez az építési mód általában a XI–XII. századra jellemző.²⁵⁽¹⁰⁷⁾

134A somogyvári várfal nyugati szakaszán, a P-10. szelvényben, a [(-200)–(-215)] cm-es szintben egy láb (31 cm) szélességben került elő erősen átégett, famaradványokkal és hamuval kevert márgás homokréteg (3–4. kép). A patics-keménységűre átégett földben őskori és Árpád-kori edénytöredékek²⁶⁽¹⁰⁸⁾ voltak. Bár szabályos cölöplyukat sehol sem találtunk, erősen valószínű, hogy itt egykor gerenda (cölöp) sor húzóhatott, amely a várfal külső (nyugati) oldalát oltalmazta. A várfal ezen a szakaszon nem a szokásos építési módot mutatta (külső, belső falköpeny, közte falmag), hanem téglával le volt padozva, mintha kapubejáró lett volna.

A kőfalak megerősítése facölöpökkel igen elterjedt várépítési, várjavítási mód volt a középkorban, mégpedig a korai időktől a XVII. század végéig! Erre a körülményre szeretném nagyon nyomatékosan felhívni a figyelmet. A faépítkezés olcsó és gyors, a magyarság pedig annyira kedvelte a palánképítést, hogy a XV–XVII. században Kelet-Európában *modus hungaricus*-nak, magyar módinak nevezték el ezt a fajta építkezést.²⁷⁽¹⁰⁹⁾ Voltak szintizta palánkvárak és kőből rakott belső vagy derék várak, fapalánkokkal

megerősítve. Igen erősen téves az a nézet,[28\(110\)](#) mely szerint a XIII. század után a favázás sáncokat mindenütt felváltották a kő- és téglafalak.

Choron János jelenti 1562-ben a hegyesdi várról: „A törökök hegyesdhez palánkot építenek, de azt nem fonják, hanem úgy állítják az palánkot, hogy egymást éri az fa, azt bekötik által az küfalon...”[29\(111\)](#) Szilágysomlyón a „vár kőfala mellett *kívül* körös-környül öreg fákból csináltak sáncot, belül meg vagyon töltve földdel.”[30\(112\)](#) Voltak töltött vagy bélelt palánkok, több ölnyi szélesek: két sorban függőlegesen felállított boronafák, vesszővel (sövénnyel) megfonva, kívül-belül agyaggal betapasztva, a közük földdel kitöltve. Voltak azután rótt palánkok: a bárdolt oszlopokat két sorban, szorosan egymás mellé állították, a két sort kötésekkel fogták össze, közüket földdel töltötték ki. A bástyákat azonban vízszintesen rakott gerendákból emelték.[31\(113\)](#) Huszton még 1703-ban is állt fabástya.[32\(114\)](#)

Az ún. kora Árpád-kori faszerkezetes vörös sáncok egy része valószínűleg XVI–XVII. századi, amint ez például Locsmánd, Darufalva és Panyola esetében fel is merült.[33\(115\)](#) Számos földvárunk viszont biztosan török-kori, mint például a segösi, amelyet a törökök 1570-ben építettek.[34\(116\)](#) Sokszor a régi kővárakat is új palánkkal vették körül. Eger várát 1552-ben, a nagy ostrom idején, elsősorban a palánkjai oltalmazták meg.[35\(117\)](#) „Csobánc várának az fala fundamentumból kidült s én mastan csak fákkal támogathatom a falat és az egész földet reá veretem meg épülésére.” „A törést öreg fákkal becsináltatom, mert még kőfalat nem rakathatok ...” – írta Gyulaffy László 1554-ben.[36\(118\)](#) Így érthető, hogy a várépítés fő mesterei között vannak az ácsok a XI–XVII. századok idején mindvégig!

Somogyvár példájából azt láthatjuk, hogy voltak már kőváraink a tatárjárás előtt, valamint a fapalánkot szívesen használták önállóan és kiegészítésként. De tapasztalatokat nyerhettünk az égett maradványok okaira vonatkozóan is. A nem ritkán meghökkenően képtelen „kiegészítő” ötletekkel szemben azt tartjuk valószínűnek, hogy a faszerkezetes sáncokat, palánkokat mindig tudatosan gyűjtötták fel (a véletlen tűzvész kivételével), mégpedig az állandóan kéznél lévő gyűjtőszerszámokkal. [135](#)A tűz gerjesztésére a XIV. századig a faggyút és a hájat, később a puskaport használták. 1556-ban Sziget váráról írták: „Az fát akarják az palánk mellé faggyúval, hájjal rakni és puskaporral meghinteni, hogy így megégessék az palánkját az várnak.”[37\(119\)](#) A palánkok és sáncok elhamvasztása azonban csak akkor sikerült, ha viharos, szeles időt választottak ki![38\(120\)](#)

Feltehető, hogy néhány esetben a palánkvárak megsemmisítésére nem is a középkorban, hanem az újkorban került sor. Különös, hogy a famaradványok kronológiai vizsgálatait mindeddig nem tették közzé.

Hátra van még a többek által óriási méretűnek képzelt fakamrás földsáncok rendeltetésének a kérdése. Miért kellett volna a X–XII. században 20 m széles talpú és 5–6 m magas sáncműveket építeni? Ilyen hatalmas sáncokat a nagyerejű tűzfegyverek ellen sem emeltek a XVI–XVII. században! Pedig nyilvánvaló, hogy a földdel megtöltött palánkok elsődlegesen az ágyútűz ellen nyújtottak kiváló védelmet.

Úgy véljük, hazai ásatási módszereink még nem elég korszerűek ahhoz, hogy a bonyolult jelenségeket biztosabban értelmezhesük.[39\(121\)](#)

**1988. XLII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Tóth
Endre–Kiss Gábor: A vasvári sánc ásatása 1985 márciusában**

Tóth Endre–Kiss Gábor: A vasvári sánc ásatása 1985 márciusában

Már a római utak kutatásának kezdetén felfigyeltünk arra a Hegyháton, jórészt erdőben futó egyenes földútra, amelyet a mai térképek is „Római katonák-” vagy „Katonák útja”-ként jelölnek. Ez az út, amely pontosan a vasi Hegyhát vízválasztóján halad, Vasvártól délre igen jó állapotban megmaradt, nyugati irányból védő földsáncot keresztez.

Ezt a vasvári medencéből, a Rába árterét határoló magaspartról kiinduló, „Római”-nak nevezett sáncot ezidáig csak Járdányi Paulovics István írta le részletesen. A sánc 8 km hosszú és többnyire erdőben haladva fut le a Sárvíz széles, mocsaras völgyéig. A sánc az erdőben a mai napig szinte érintetlenül áll. A szintkülönbség több méter. Természetes átjáró (a régi térképek alapján) csupán egy volt rajta, melyet „Vaskapu”-nak neveznek.

Ásatásunk fő feladata a „Római katonák útja” és a „Római sánc” egymáshoz való viszonyának meghatározása volt, azaz annak tisztázása, vajon az átjárónál, az út alatt megtalálható-e a sánc nyugat felől védő árka.

A római kori úthálózat kutatásának előrehaladásával kiderült már, hogy a Katonák útja nem illeszkedik ezek rendszerébe. Nem római településeket köt össze és nem is rendelkezik azok fő jellegzetességével, a töltéssel. Ugyancsak hiányoznak vonalában erre a kavicsos alépítményre utaló „öttevény” földrajzi nevek.

A sánccról Nováki Gyula 1959–60-as átvágása nyomán már tudtuk, hogy a kiegészített, ún. vörös sáncok körébe tartozik, noha leletanyag hiányában pontosabban időhöz kötni nem lehetett.

Munkánk céljának megfelelően a Vaskapunál, a sánc és az út kereszteződésénél, az út vonalában, a sánccra merőlegesen 17 m hosszú kutatóárkot húztunk. Munkánkat sajnos nehezítette egy vízvezetésre szolgáló újkori betoncső bolygatása és a már 80 cm mélységben jelentkező talajvíz, amely elöntötte árkaikat. Ennek ellenére sikerült biztos megfigyeléseket tennünk.

Megállapítható volt, hogy a Vaskapu előtt (nyugatra), az út alatt megvolt az árok, amelyet később, a közlekedés miatt betöltöttek. Itt azonban az árok szélessége összeszűkül 136 és nem lehetett több 5–6 méternél, ettől délre viszont a 9–10 métert is eléri. Ennek oka csak az lehetett, hogy a sáncon itt bejárat volt és a keskenyebb árkot nyilván híddal vagy más faszerkezettel hidalták át.

Az út és a kapu viszonyánál még egy érdekes és döntő fontosságú dolgot figyelhettünk meg. A Katonák útja Vasvártól délre több km hosszúságban szinte nyílegyenesen fut, azonos szintmagasságban. Ez az egyenes azonban nem a Vaskapunál metszi a sáncot, hanem attól valamivel északabbra. Az út vonala ugyanis a sánctól nyugatra hirtelen dél felé megtörik, hogy a Vaskapun áthaladhasson, majd a sánctól keletre visszatér az egyenes vonalra. Az említett jelenségnek egyedül stratégiai okai lehetnek. Az ilyen úthajlat megtöri az esetleges támadás lendületét.

Sajnos a kapu pontos szerkezetére nem kaptunk további adatokat. A régen igen keskeny és meredekfalú átjárót az elmúlt évtizedekben többször is dőzerral szélesítették. Jelenlegi szélessége mintegy 8 m. Az idő rövidsége, a csekély anyagiak és amiatt, hogy a Vaskaput teljesen nem zárhattuk el (lévén az erdőgazdaságnak ez az egyetlen, a sáncon átvezető kiépített útja), nagyobb ásatásra nem volt módunk. Megtisztítottuk azonban a kapu két oldalán levő profilok egy részét. Mivel itt a két sánccprofil erősen lejtett,

kisebb munkával csupán az alsó részük volt vizsgálható. Ennek befejezésével megállapítható volt, hogy az északi és déli sáncprofil különbözik egymástól. Tehát a sánc nem folyamatosan épült, hanem itt megszakítás volt. Valóban átjárónak kellett itt lennie. Mindkét metszetfalunk rétegviszonyai különböztek a Vaskaputól kb. 1 km-re északra egy újkori átvágásnál letisztított profilunk rétegsorától. Utóbbi metszetünk Nováki Gyula átvágásának közelében van, és azzal mutat erős rokonságot. Ez a tény szintén a sánc hosszanti vonalától eltérő szerkezetre, más módon erődített bejáratra enged következtetni a Vaskapunál.

Terepjárásokat is végeztünk a sánc vonalában. Annak teljes hosszát, Vasvártól Hegyhátszentpéterig bejártuk. A Vaskaputól mintegy 300 méterre délre, a sánctetőbe vágott, II. világháborús lövészárkok oldalában 30–50 cm mélységben vörösre égett földet és faszenet figyeltünk meg. A teljes sánchossz déli harmadában, több száz méter hosszan a sánc belső (keleti) oldalán a külső (nyugati) oldalnál feljebb magasodó feltöltés látszik, amely esetleg megújítás nyoma, de ezt csak átvágással lehetne pontosan meghatározni. A sáncnak az erdőben vezető teljes hosszában, mely kitűnően illeszkedik a terepadottságokhoz, jól megfigyelhető a belső oldalon haladó 8–10, sőt néha 15 m széles sáncút, amelyen a védvonal mögötti gyors közlekedés bonyolódhatott le. A sánc legdélibb szakasza, amint az erdőből kifut, teljesen szét van szántva, kiemelkedését azonban nyomon lehet követni. A szétszántott részen őskori (neolit), római kori cserepeket és téglákat, valamint vassalakokat gyűjtöttünk, amelyek a sánc feltöltött földjéből származhatnak, jó post quem datálást adva a sánc építési korára. A Győrvár és Hegyhátszentpéter közötti közút déli oldalán ottjártunkkor vízvezetékét fektettek. Ennek falában jól látszott a szétszántott sánc kavicsos töltése.

A sáncvonal tehát a Rábát és a Sárvizet kötötte össze, lezárva a hegyháti dombvonulatot, ahol a K–Ny-i irányú közlekedés egyedül lehetséges volt. Töltéséből gyűjtött cserepek tanúsága szerint a római kor után épült. Ahogy az átmetszésekből kiderül, a koraközépkori égett sáncok csoportjába tartozik. Egyes szakaszait talán meg is újították. A védvonalat a „Vaskapu” nevű, egyedül természetes átjárón egy, a sánchoz térben és időben szervesen illeszkedő földút keresztezi, amely a hegyháti vízválasztón halad. Az út, különböző ismérvek alapján szintén római kor utáni, de nyomvonalának kialakulása időben nyilván megelőzi a sánc építésének korát. A helynévben fennmaradt Vaskapu ebben az esetben valóban erődített bejárat volt a sáncvonalon. Pontos faszerkezetét sajnos nem tudtuk meghatározni. Munkánk során semmiféle gerendanyom, cölöplyuk vagy leletanyag nem került elő.

Kis ásatásunk eredményeképpen egyelőre ennyit mondhatunk el biztosan, a régészeti adatok alapján a vasvári „Római sánc” és a „Katonák útja” egymáshoz való viszonyáról és időbeli helyzetéről. Az oklevelek alapján elvégezhető pontosabb kelteztést és értékelést a ComArchHung-ban megjelenő tanulmányunkban kíséreljük meg elvégezni.

1988. XLII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Fekete Mária: Kora Árpád-kori égett sánc Velemben

137 Fekete Mária: Kora Árpád-kori égett sánc Velemben

Velem-Szentvid későbronzkori, kora- és késővaskori települési központja kutatásának egyik meglepetése az utóbbi évek ásatásai során előkerült kora Árpád-kori, kettős paláncsok között köves, döngölt földdel feltöltött égett sánc volt.

Ez az erődítési vonal részben a későkelte sánc nyomvonalát újítja meg (egy-egy metszeteinkben két periódusa is megfigyelhető), kb. 200–220 cm szélességben fogható meg és a fellegrvár kísérő teraszán, a mai felszíntől 160–180 cm-ig – a későbronzkori rétegekig – hatolnak cölöplyukai.

A hegy tetején, a plató DK-i sarkán előkerült XIII. századi Szentvid vár tornya alatt és a IX. századra keltezhető, feldúlt kis templom felett is megfogható ez az erődítés. Itt a sziklák közelsége miatt sáncot csak a köves altalajba vájt 20 cm széles 20–30 cm mély árokba sűrűn egymás mellé leállított cölöpök alkotta paláncsorpár között tudtak építeni. A templom D-i fala felett 220 cm nyomtávolságú árokpárt bontottunk ki. A sáncfelszínét égett föld és elszenesedett gerendák jelzik.

A feltárt területtől Ny-ra, a fellegrvárból a lejtő felé meredeken lefelé haladva – modernkori útbeágásból – ez a sáncszakasz vörösre égett foltként jelentkezik a faszenes cölöpsorpár között.

A kibontott felületekből előkerült kevés leletanyag – kerámia és vasnyílhegy – alapján az erődítés építésének, ill. használatának ideje a X–XI. századra keltezhető.

A Szentvid vár kora Árpád-kori létéről, a hegy birtokosáról forrásaink nem emlékeznek meg. Okleveleinkben az 1270-es évektől szerepel.

1988. XLII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Trogmayer Ottó: A Földvári-féle kanalas fúró a földvárak kutatásában

Trogmayer Ottó: A Földvári-féle kanalas fúró a földvárak kutatásában

A Földvári-féle kanalas fúró használatának lehetőségeit elsőként Szeged környéki újkőkori, többretegű települések szondázásánál próbáltuk kiaknázni. A későbbiekben a soproni Burgstall sáncának mélységét vizsgáltuk az eszközzel.

1979-ben a Kaposvártól délre eső ún. Ropolyvár területén felfigyeltek arra, hogy a vakondtúrások piros színűek. A kanalas fúróval néhány óra alatt sikerült meghatároznunk az égett sánc vastagságát, szélességét, valamint a sáncárok méreteit. A módszer alkalmas a különböző korszakok földvárainak gyors és pontos előzetes felmérésére, régészeti ásatások előkészítésére, rétegviszonyok tisztázására. A módszer későbbi finomítása során bebizonyosodott, hogy a négyzethálós fúrásminták elemzésével a települések szerkezetéről izometrikus vázlatot lehet szerkeszteni.

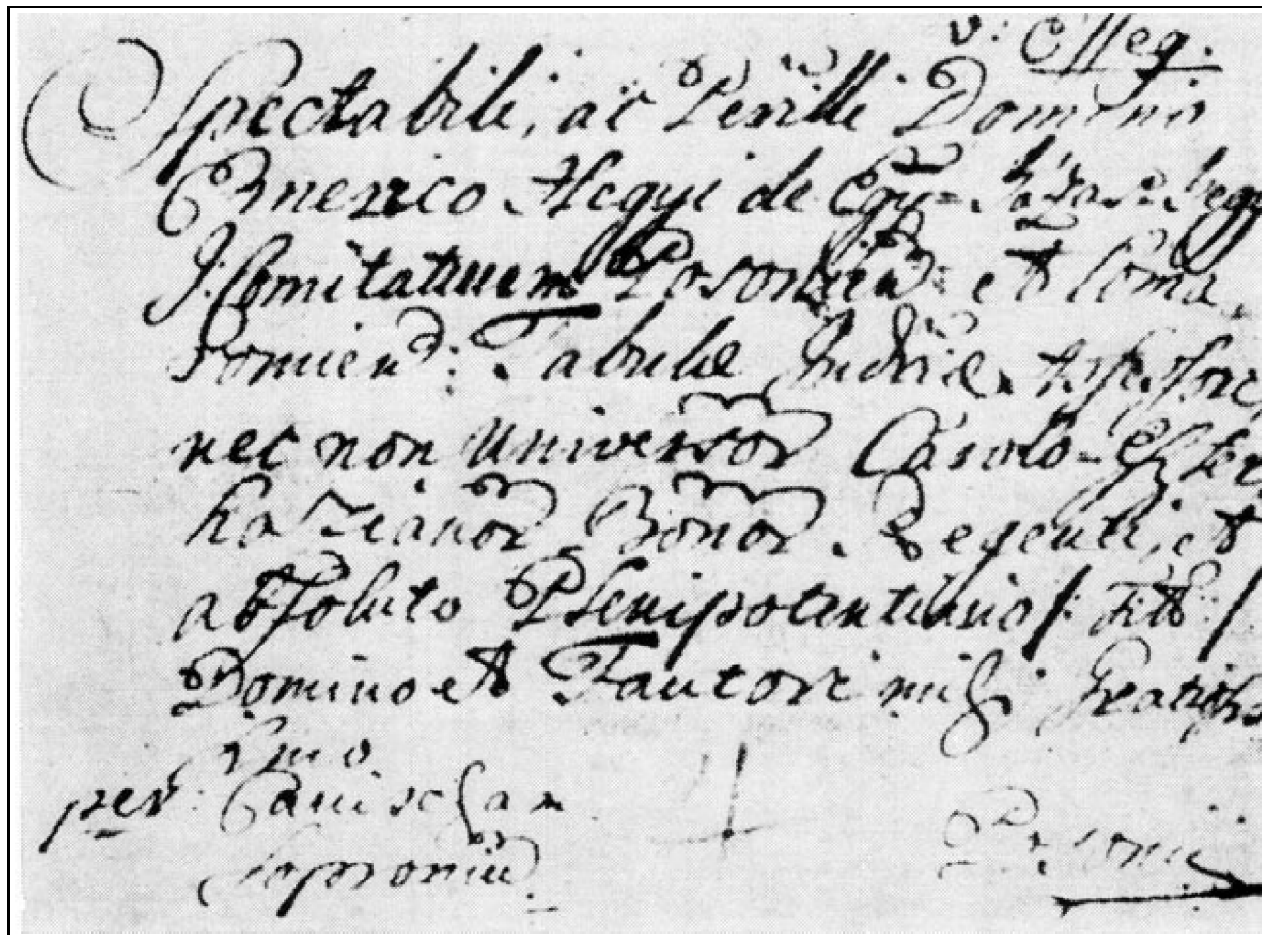
1988. XLII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK

138 KISEBB KÖZLEMÉNYEK

1988. XLII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Király Tibor: Sopron a filatéliában (Tizenharmadik közlemény)

Király Tibor: Sopron a filatéliában (Tizenharmadik közlemény)

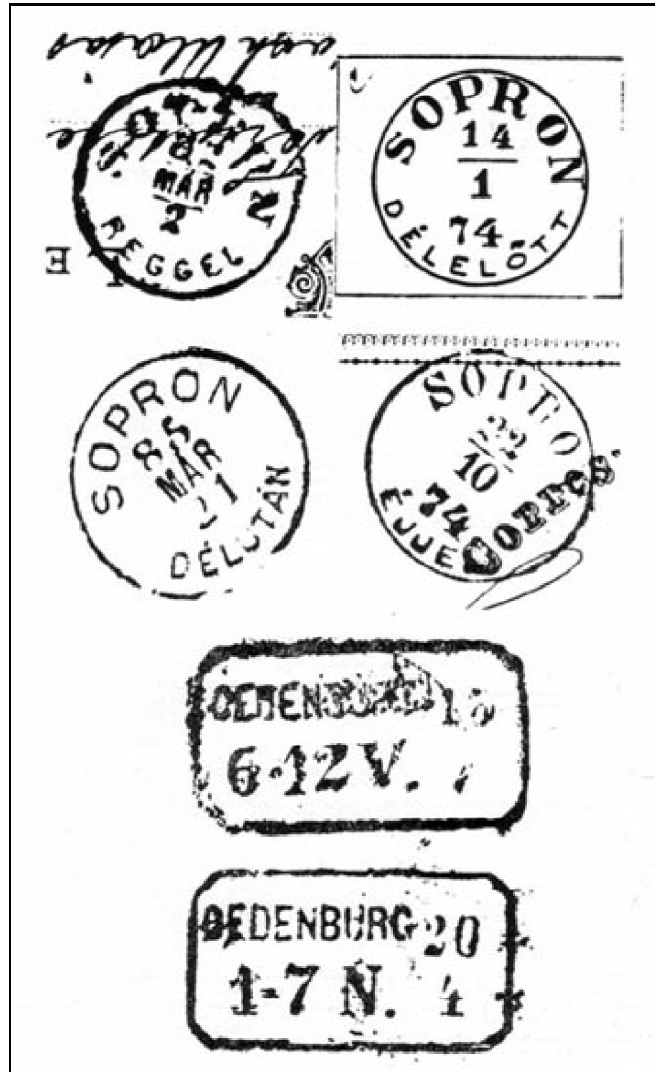
Sopron postatörténetét feldolgozó sorozatom e részében több kisebb filatéliai területet mutatok be (kézírásos időszak, a bélyegzők nyelvezete, színe stb.)

1. Kézírásos bérmentesítés a XVIII. század közepéről

Kézírásos technikát a bélyegzés előtti időben alkalmaztak. A gazdasági-társadalmi fejlődésben előttünk járó országokban a kézírásos jelzésekről a kézi bélyegzésre való áttérés már korán, a XVII. században megkezdődött (1661. május 15-én az angliai Yarmouth postamester használt először keletbélyegzőt, Franciaországban 1611-től, Hollandiában 1667-től bevezették a bérmentesítő bélyegzést, helybélyegzőt pedig elsőként 1695-ben Franciaországban alkalmaztak). A Habsburg-monarchiában, amelynek 1918-ig Magyarország is része volt, csak a XVIII. század közepén, 1752-ben kezdték a kézi bélyegzést alkalmazni. A tőkés gazdálkodás élénkülésével a postai forgalom is megnövekedett és ez ösztönözte a technikai fejlődést. Addig a postai jelzéseket kizárólag kézírással vezették rá a postai küldeményekre. Rendszeressé ez is csak később vált. Legkorábban a bérmentesítés jelzése terjedt el. Magyarországi példákat az 1740-es

évekből ismer a filatélia.¹⁽¹²²⁾ Egyik korábbi írásomban már foglalkoztam a magyarországi postai bélyegzésekkel és ekkor jeleztem, hogy egy sor postai ¹³⁹bélyegzés alkalmazásában a soproni postamesterek „úttörők” voltak (pl. elsőként az országban – 1758-ban – postai bélyegzést alkalmaztak az érkező küldeményeken). A kézírásos bérmentesítés alkalmazásában is az elsők között voltak postamestereink. A bemutatott levél a XVIII. század közepéről való (1. kép).

2–3. Napszakok jelzése a bélyegzőkön

*Napszak- és órajelzés a postai bélyegzőn.*²⁽¹²³⁾

A postaforgalom növekedésével egyre több postahivatalban kellett a munkaidőt meghosszabbítani, majd a nagyobb hivatalokban be kellett vezetni az éjjel-nappali szolgálati időt. Ezzel egyidejűleg több okból szükségessé vált, hogy pontosan megállapítható legyen, az adott küldemény mikor került feladásra. Először Sopronban, majd Buda és Pest egyesítése után a budapesti főpostán tüntették fel a napszakokat a bélyegzőben. Kezdetben ezeket bevésték a bélyegzőkbe, ezért a különböző napszak-jelzéseknek más és más

bélyegzőik voltak. Ezek kizárólag az egykörös bélyegzőknél fordulnak elő (2. kép).

Pest városnál és néhány nagy vidéki hivatalnál 1871-ben a napszakjelzés helyett bevezetik az órajelzésnek a keltezésben való feltüntetését. Tekintettel arra, hogy a bélyegzők csak 12 órás időbeosztás feltüntetését tették lehetővé, a nappali órákat 140arab, az éjszakait római számmal írták. Ezt a jelzési módozatot a soproni postaigazgatóság területén pár évvel megelőzték. 1858–1864 között az órajelzés előtt a napszakokat egy-egy betűvel rövidítve tüntették fel. „V” a „Vormittag” (délelőtt), „N” „Nachmittag” (délután) rövidítése (3. kép).

A bélyegzők nyelve és a bélyegzések színe. [3\(124\)](#)

A bélyegzők nyelvén értjük, hogy a helynév és az esetleges szöveg milyen nyelvű? Magyarországon a Habsburgoktól való függés miatt a magyar nyelv mellett német nyelvű, a Horvátországgal való kapcsolat miatt horvát nyelvű, Fiumében olasz nyelvű bélyegzőket használtak. A bélyegzők zöménél a német nyelvet alkalmazták.

4–5. Francia nyelvű bélyegző, magyar nyelvű bélyegző (1875)

Ez az időszak az 1840-es évek közepéig tart, majd újra az abszolútizmus idejére is ez a jellemző. Bár magyar nyelvű bélyegzőket a bélyegzők elterjedésétől kezdve alkalmaznak az ország egyes helyein, számuk csak 1847 után szaporodik. A Helytartótanács ugyanis, 1847. május 4-én rendeli el a magyar nyelv hivatalos használatát. Az országban az egyetlen francia nyelvű bélyegzőt Sopron város postahivatala használta (4. kép).

A soproni bélyegzőkre is a német nyelvűség a jellemző. Magyar nyelvűt először 1875-ben használtak (5. kép). Az átmenet megkönnyítésére először kétnyelvű – magyar és német – bélyegzőket használtak.

A bélyegzéshez használt szín általában a fekete, de egyes postahivatalok előszeretettel használtak színes festéket is (vörös, zöld, kék, ibolya, sárga). Sopronban – ellentétben az ország többi postahivatalával, ahol hosszabb ideig és többféle színt is alkalmaztak – csak vörös szín használtak és ezt is csak a legelső – 1754–58-ig – érvényben lévő bélyegzőnél.

Ma a fekete színen kívül a késpénzzel bérmentesített küldeményeknél, a gépi bérmentesítéseknél és a

sürgős táviratok kezelésénél alkalmazzák még a vörös színt. (7. ábra). Ugyancsak színes bélyegzést alkalmaznak a különböző alkalmi eseményeknél is, de ezekkel a későbbiekben fogok foglalkozni.

(Folytatjuk)

1988. XLII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Mollay Károly: Egy kőszegi formuláskönyv soproni vonatkozásai

141 Mollay Károly: Egy kőszegi formuláskönyv soproni vonatkozásai

A kőszegi levéltárnak Dauchner Pál kőszegi városi nótárius (1559–1593) által 1560-tól kezdve írt két formuláskönyvére Bariska István, a kőszegi levéltár igazgatója hívta fel a figyelmet.¹⁽¹²⁵⁾ Pillanatnyilag ezek a Magyarországról ismert egyetlen német nyelvű formuláskönyvek, bár bizonyos, hogy ilyeneknek korábban is kellett lenniök. A formuláskönyvek ugyanis a városi nótáriusoknak amolyan segédkönyvei voltak: ezekben találták meg a különböző hivatalos iratoknak, okleveleknek mintaszövegeit, amelyeket adott esetben utánoztak, esetleg másoltak. A mintaszövegekbe tulajdonképpen csak a neveket, adatokat, keltezéseket kellett bejegyezni. A forgalomban lévő formuláskönyveket kézzől-kézre adva másolták ugyan, de a sajátos helyi adottságokat természetesen nem vehették figyelembe. Egy-egy igényesebb nótárius ezért ismertebb kancelláriákban készült tényleges oklevelek szövegét is másolta, gyűjtötte. A kirchschlagi (Alsó-Ausztria) születésű, a bécsi egyetemen tanult Dauchner Pál első formuláskönyvében Alsó-Ausztriából (Bécs, Linz stb.), Bajorországból (Regensburg stb.) származó okleveleket másolt be formuláskönyvébe: Magyarországról csak Kőszegről és Sopronból származókat. Az ilyen másolatok gyakran egyébként elveszett oklevelek szövegét őrizték meg. Dauchner Pál első formuláskönyve kivétel nélkül ilyen szövegekből áll, a második formuláskönyv nevek, adatok és keltezések nélkül közöl ún. tiszta formulákat.

A következőkben az első formuláskönyvben megőrzött, egyébként elveszett négy soproni forrást közlünk.

1988. XLII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Mollay Károly: Egy kőszegi formuláskönyv soproni vonatkozásai / 1. Újkéri Sáfár András soproni javadalmas pap végrendelete. Sopron, 1569. jún. 21.

1.

Újkéri Sáfár András soproni javadalmas pap végrendelete. Sopron, 1569. jún. 21.

Újkéri Sáfár Andrásról helytörténetírásunk eddig a nevén kívül úgyszólván semmit sem tudott. Bán János egyháztörténetében²⁽¹²⁶⁾ Újkéri Andrást és Schäffer (így!) Andrást két külön személynek tartja, az előbbit magyarnak, az utóbbit – neve után ítélve – németnek gondolva. A *Schaffar/Schäffar*, név (így szerepel a végrendeletben) lehetne német (*Schäffer, Schaffer*), bár az *Sch*-s írás nem perdöntő, hiszen a pap rokonának, *Hegedisch*, azaz Hegedűs Péternek is nevét is így írja a végrendelet. A magyar rokonságra, Újkér Sopron vármegyei és Acsád Vas vármegyei magyar falvakkal való kapcsolat miatt is a pap magyar származására gondolunk: a magyar *sáfár* még a XIV. század elején a németből került a magyarba, ahol 1345-től kezdve már magyar ragadványnévként is szerepel.³⁽¹²⁷⁾ Ettől függetlenül a végrendelet tanulságos a reformáció soproni története szempontjából. A végrendeletben szerepel Zaccaria Delfino (1527–1583)

bécsi pápai nuncius (1554-től), bíboros (1565-től) és győri püspök (1565-től), Dalmady Sebestyén keresztes és főesperes, Spillinger Farkas beneficiátus, Marczaly János beneficiátus, Murecker Timót városplébános (1567–1570), Hofer János ispotályplébános, Akács Miklós beneficiátus, de kiderül az is, hogy Galamboky Máté mint vasvári éneklőkanonok már 1569-ben beneficiátus volt Sopronban (nemcsak utóbb, csornai prépost korában, mint Bán tudja); és szerepel még Oswaldi Márton pap is, akit Bán nem ismer. Húsz esztendővel ezelőtt (SSz. 1968, 138) már rámutattam, hogy Sopronban 1550–1579 között győzött a reformáció. Sopronban ugyan 1524-ben volt az első lutherellenes vizsgálat, a hivatalos katolikus egyház határozatlan állásfoglalása egészen a tridenti zsinat (1545–1563) befejezéséig a [142](#)hívőket bizonytalanságban hagyta. A győri egyházmegyében pedig, amelyhez Sopron is tartozott, csak az 1579. évi szombathelyi zsinat után kezdték meg a tridenti zsinat határozatainak végrehajtását. Ez az oka annak, hogy ez az időszak, külföldön is, nálunk is, bővelkedik az ún. kettős egyéniségekben, akiknél a kortársak sem tudták eldönteni, a reformáció hívei-e már, vagy pedig még a katolikus egyházhoz húznak-e. Minden válságos történelmi időszakban megrendül az addig szilárdnak hitt értékrendszer. Az előbb felsorolt soproni papokat Újkéri Sáfár András végrendeletéhez végrehajtóknak, ill. tanúknak kérte fel, amikor javadalmas házában utolsó akaratát tollba mondta. Nem derül ki, melyikük írta a végrendeletet, ennek bevezető részében mindenesetre a szokásos formulák között szerepel Szűz Mária és a szentek közbenjárását kérő fohásza és az a kívánsága a végrendelezőnek, hogy halála után fehér gyolcsba takarva a katolikus egyház összes szokásos szertartásával temessék a Szt. Mihály plébániatemplom Háromkirályok oltára mellé. Újkéri Sáfár András nyilván ennek az 1457-ben alapított oltárnak volt a javadalmasa: ha katolikus pap lesz az utódja, ennek a szövege 1569. évi terméséből 6 akó bort hagyományoz. Mindez azt mutatja, hogy Újkéri Sáfár András is, felsorolt paptársai is ekkor katolikusoknak vallották magukat. Ezzel egybevág az is, hogy Acsád és Újkér falvak templomának egy-egy kelyhet (Újkérnek még egy misekönyvet is) hagyományoz a végrendelező, hiszen e falvakat 1569-ben még nem érte el a reformáció.⁴⁽¹²⁸⁾ Mégis a végrendelezőnek a végrendelet szerint volt Ilona nevű leánya (rókaprémés subát, rövid, fekete, kipárnázott, ún. habos bundát és serleget örököl), nyilván Márta nevű gazdaasszonyától, akiről bőségesen gondoskodik (100 forint+96 tallér készpénz, minden ingóság, nagy ezüst serleg, a végrendelező testvéreivel egyenlő arányban osztozik az azévi termésen); Simon nevű szolgája csak 10 forintot kap. A felsorolt soproni papok közül Spillinger Farkasnak is volt a gazdaasszonyától egy lánya (Bán i. m. 72) a többi (Galambokyról és Oswaldiról nem tudjuk) pedig nős volt, sőt Akács Miklós 1568-ban Gerengel Simon, az első evangélikus prédikátor előtt kötött házasságot (Bán i. m. 72). A papi nőtlenség feladása nem volt soproni sajátosság, hanem európai koráramlat, amely ellenkezett ugyan a katolikus egyház törvényeivel, de az egyház egy időben eltűrte, sőt 1563-tól kezdve a püspöki szentszékek Ausztriában az odaforduló papoknak engedélyt adtak a nősülésre, házasságukat törvényesnek ismerték el és az örökösödésnél is figyelembe vették (Bán i. m. 42). Bán (i. m. 52) csak az említett Hofer Jánost nevezi kétlakinak, holott a többi is az volt: házasságuk miatt nem erkölcstelen, hanem tipikusan reneszánsz egyéniségek, akiket csak a reneszánsz soproni történetének keretében minősíthetünk. Nem véletlen tehát, hogy a végrendelezőktől a velencei nemesi családból származó, fentemlített Zaccario Delfino, aki a tridenti zsinaton Ferdinánd király kívánságára – eredménytelenül ugyan – szorgalmazta a papok nősülésének engedélyezését, 1 aranydukátot és 1 tallért kap azzal a kéréssel, hogy támogassa a végrendelet végrehajtását. Helyettesének, Dalmady Sebestyénnek 6 aranydukát és 4 tallér, a soproni papoknak (testvérületüknek?) 5 tallér, a városi tanács tagjainak egy-egy tallér jut. Három testvére (Péter, István, Mihály) közül a második a fegyverét (*framea*), a harmadik brüggi posztóból készült kabátját („tunicam meam *Birkes* uocatam”)⁵⁽¹²⁹⁾ kapja, az azévi termésben a gazdaasszonnyal együtt osztozkodnak. Feltűnő, hogy ezzel szemben mennyire bőkezűbben gondoskodik más vérbeli rokonairól: Hegedűs Péter és testvérei 100 forintot, két további rokon, Miklós és György ugyancsak 100 forintot (ez Márton községi szabótól jár vissza) örököl. Szerepel még a végrendeletben Töltl

Lénárd belső tanácsos.⁶⁽¹³⁰⁾ A ¹⁴³végrendeletet 1569. szept. 14-én Dalmady Sebestyén a győri püspök nevében, okt. 21-én pedig a tanács a város nevében jóváhagyta. Újkéri Sáfár András ekkor tehát már nem élt.

A végrendelet:

Forma Testamenti et ultime uoluntationis defuncti Andree Schaffar de Vyker Beneficiati Soproniensis.

In nomine Sancte et indiuidue Triny unitatis patris, et filii et Spiritus sancti amen, Anno eiusdem Millesimo quingentesimo Sexagesimo nono, die uero uicesimo primo mensis Junii (1569. jún. 21). Ego Andreas Schäffar beneficiatus Soproniensis, corpore quidem infirmus et ualeudinarius, memorie tamen et loquere integritate in me Vigente, anime bene deliberata prouidaque meditatione, Sentencie illius reminiscens, Memento homo quod Ciuis es, et in Cinerem reuerteris, uolui igitur, dum ratio hec adhuc iuget in sui corporis membris, de bonis temporalibus et rebus proprijs, per dei misericordiam mihi concessis ac iure haereditario ad me pertinentibus, Salubriter ordinare, et disponere, sicque Saluti anime me et fratrum proquinquorum, quieti prouidere, et cum diuine uideretur maiestati asque omnium omnium iniuria decederem, presentibus infra Scriptis testibus, per me testatorem Specialiter ad hoc uocatis et electis, ultime uolun(ta)tis mee dispositionem et ordinationem, facio et condo, in hunc qui sequitur modum. In primis quidem, quoniam anima melior et pretiosior est corpore et rebus humanis, de aeterna regis coelestis, misericordia plene confidens, quod cor contritum et humiliatum non despiciet, animam meam, ex nunc omnipotenti Beato ac gloriose ac interate Virgini Marie ac omnibus sanctis, curie supernalis commendo, suam infinitam misericordiam orans, ut ipsam post obitum meum, inter sanctos et electos collocare dignetur, Corpus uero meum terre matri, unde formatum est trado, in uolutum ergo syndone alba decenter et honeste cum omnibus ceremonys ecclesie catholice huiusque usitatis condendum committo.

Sepulturam meum eligo in ecclesia parochiali Sancti Michaelis Archangeli, iuxta altare trium regum, eidem ecclesie lego florenos decem (18. lap).

Reuerendissimo et Illustrissimo Domino Domino Zacharie Delphino Sancte Romane Ecclesie cardinali Episcopo Jauriensi prelato meo graciousissimo lego ducatum aureum et tallerum Vnum humiliter Illustrissimam Dominationem suam petens ut pro Episcopali suo officio et autoritate sua amplissima, hanc meam extremam ordinationem benigne acceptare ratificare, et ab omnibus impetitoribus (si qui extiterint) defendere dignetur.

Reuerendo Domino Domino Sebastiano de Dalmad Crucifero et Archidiacono Soproniensi, propter multa que mihi exhibuit beneficia lego ducatos aureos sex, talleres quatuor.

Cum prudentissimus huius Ciuitatis Soprony Senatus, ad quem ius patronatus pertinet, ex singulari beneuolentia mihi contulerit benefitium, licet desolatum pro parte meis tamen sumptibus, quoad eius fieri potuit, restitutum et edificatum, ipsum hoc boni consulturum arbitror, ne aut ingratis iudeor et ipsi sua equa portione fraudentur, lego singulis Senatoribus tallerum Vnum.

Reuerendis dominis Sacerdotibus fratribus meis in Christo dilectis talleres quinque lego.

Consangvineis meis Petro Hegedisch et fratribus suis florenos centum dari uolo.

Duobus nepotibus ex fratribus meis germanis natis Nicolao scilicet et Georgio florenos Centum lego, quos a sartore Marthino in guenß affini meo repetant.

Marthae focariae meae lego Centum florenos omnemque supellectilem, uulgo Varenthaab.

Leonhardo töltel Ciui Soproniensi, mutuo dedi talleros Centum ex illis lego eidem Sex, residuos uero nonaginta quatuor restiterint Marthe focarie mee.

Piccarum meum argenteum maiorem habeat similiter Martha focaria mea.

Filie mee Helene Schubam meam uulpinam, et tunicam nigram undulatam culcitram, nouam piccarum unum, cum uobis lego, (19. lap) Petro meo germano lego ... (a többi kitörve)

144 Alteri fratri meo stephano lego meam frameam.

Tertio fratri Michaeli lego tunicam meam Birkes uocatam.

Domino Johanni Marcello lego tecam lagenarum.

Calix qui reconditus iacet, in ladula apud Dominum teltel existentem restituatur uille Achad.

Famulo meo Simoni, quia multis annis mihi seruiuit fideliter lego florenos decem.

Impignorauit mihi quidam calicem pro Septem talleris, que lego Ecelesie de Vöker, una cum missali calici adiuncto, hac tamen conditione, quod si ille qui mihi impignorauit repetierit deponendo dictos talleros, ut ipsi calicem restituant, talleros uero ad ecclesie usum conuertant.

Suecessori meo in beneficio, si catholicus fuerit, lego ex instanti Vindemia Vini Vrnas sex.

Reliquos uero huius anni fructus, uolo ut fratres mei sine strepitu colligant, et equaliter cum focaria mea diuidant.

Inuentarium domini executores, sicut mihi traditum est Dominis collatoribus integri secundum contentum descripte restituant et in qua parte defecerit, de meo compleant.

Volo etiam quod omnia debita mea, de quibus liquide constat ad extremum quidem assem soluati, Vicissim statuo, a meis creditoribus singula exigi, secundum registi continentiam, quod propria mea manu signatum habetur.

Cetera omnia Committo, iure, sedulitati et conscientie dominorum executorum.

Ad huiusmodi aut testamenti et extreme mee ordinationis executores et procuratores, eligo, constituo facin Reuerendos dominos dominum Sebastianum de dalmad Cruciferum et Archidiaconum Soproniensem, Dominum Vuolfgangum Spillingerum prepositum et beneficiarum Soproniensem Dominum Johannem de Marcelli petens eos per summum rerum opificem, ut presens testamentum, fidei illorum commissum fideliter et honeste dispensent quibus singulis pro laboribus ipsorum lego aureum et tallerum Vnum (20. lap).

Testamentum presens condidi in domo beneficij mei coram testibus infrascriptis, per me specialiter ad hoc uocatis et requisitis, nempe domini Thimothei Mureckher, plebani Soproniensis, Domini Mathei cantoris Castriferrei Beneficiati Soproniensis, Domini Marthini oswaldi, Domini Johannis Hofer, plebani Hospitalis, Domini Nicolai Akacz, domini Leonhardi teltel Ciuis Soproniensis qui in testimonium, quod singula illa, que in hoc testamento descripta cernuntur, eorum sigilla apposuerunt et subscripserunt, Anno et die mensis

ut supra. His uero testibus mee ultime uoluntatis lego singulis Vnum tallerum. Nomen testium etc.

Thomas mercator ciuis in Güns sine Gýsegh debet mihi talleros Viginti, quos domini executores requirant.

Ego Sebastianus de Dalmad Cruciger et Archidiaconus Soproniensis Testamentum presens mihi exhibitum, prout rite et legitime confectum est, in omni sui parte Annotate Reuerendissimi domini Episcopi Jauriensis qua fungor, et que mihi concessa est approbaui et confirmaui. Jmo approbo et confirmo testimonio presentem mediante 14 die mensis Septembris Anno domini 1569.

Cum Senatus ex hoc testamento nihil intelligat, quod collatori et Ciuitatis Juribus preiudicare possit, proinde hoc testamentum ratum atque firmum habet, Hac tamen annexa clausula, ut Inuentarium sicut et in testamento ordinatum est si in aloqua parte defecerit compleatur rebus paraphernalibus augeatur et locupletatur, quam coram Senatoris dominis executoribus fideliter commendat. Actum Soprony in Curia Senatoria die 21 mensis Octobris Anno corporate Salutis 1569 (*21. lap*).

1988. XLII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Mollay Károly: Egy kőszegi formuláskönyv soproni vonatkozásai / 2. Preiß Tamás soproni polgárfiú születési bizonyítványa. Sopron, 1572. nov. 10.

1452.

Preiß Tamás soproni polgárfiú születési bizonyítványa. Sopron, 1572. nov. 10.

A betelepülni szándékozóktól minden város megkívánt ún. születési bizonyítványt (*Geburtsbrief*), azaz törvényes házasságból való származás igazolását. Így maradt fenn pl. Sopronban Zehentner Egyed 1482. febr. 9-i születési bizonyítványa (SoprOkl. I/76:1–2). Ezt a származási hely tanácsa néhány szavahihető tanú igazolása alapján adta ki. Soproni polgárfiúnak Sopronban ilyen igazolásra természetesen nem volt szüksége. Soproni kiadású születési bizonyítványokra csak akkor volt szükség, ha egy soproni polgárfiú elpályázott Sopronból. Ezek az igazolások általában a családtörténet, sőt a népesedéstörténet szempontjából tanulságos helytörténeti források. Preiß Mihály apja, Preiß Tamás Szombathelyről települt Sopronba, ahol 1551-ig élt, városbíró is volt, de Mihály nevű fia eddig nem volt ismert.⁷⁽¹³¹⁾ Megtudjuk még, hogy 1572/73-ban a tanúk közül a belső tanács tagja volt Klebelsberger Kristóf nemes⁸⁽¹³²⁾ és az előző végrendeletből már ismert Törtl Lénárd, nem volt ekkor a belső tanács tagja Rainer Imre pék.⁹⁽¹³³⁾ A körülményes bőbeszédűséggel megírt oklevélből azonban nem derül ki a polgármesternek és a városbírónak a neve:

Wir N. Burgermayster Richter vnnd Rathe der khöniglichen freystatt Oedenburg Jn Hungern, Bekhenen Von Ambts vnnd gerichts wegen, vnnd Thun aller menigklich wo dieser Brieff furgebracht vnnd getzaÿget wirdet (*174. lap*). Das der Erbar Junngling Michel Preÿß Jn Versambeten sitzenden Rathe, vor vns erschnnen Jst, Antzaigundt, vnnd Zuuersten gebent, wie Ehr Ehrlichen gebuert, vnnd Herkhommens, Einer glaubwierdigen khundtschafft Notturfftig were Stellt derwegen fur vnns die Hernach bennandten vnnsere Erlebte alte mitburger, Die Edlen Ehrnuesten fursichtigen Ersamen vnnd weÿsen herrn Christoff khlobelsperger Leönhardten Dörtl, bede Burger vnnd Des Innern Raths, vnnd Emrich Rainer, auch Burger alhie alls die gemelltes Michaeln Preÿsens Ehrlichen geburdt vnnd herkhomen Neben villen andern guettwÿssen truegen mit vleyß bittundt Ainen Jeden Jnsonnderhayt, nach ordnung vnnd wie sich gebuerdt Zuuerhern, vnnd Jme den Jrres wÿssens, sag vnnd bekhanndtnus glaubwierdige vrkhundt vnnd schein mit Zuthaillen, denen Allen vnnd Jeden Jnsonnders, Haben wir wegen vbernantes Michealln Preÿßenns

Ehrlichen gebuerdt vnnd Sÿpsall, wie sich Jn dem Jn dem fall (!) gebuerdt vnnd recht ist, mit erJnnerung ihres gethanen Juramendts oder Aydts Notturefftiglich ZugesProchen Die khlare warhaÿt, Jrres wyssents die salb Zueröffnen Auff welches vnnsrer Ordentliches ZusPröchen vnnd für halten Haben vorgemelte Dreÿ furgestellte Herren vnnd Zeugen, bey Jrren Aÿden vnnd gewissen mit einannder Ainhelliglich Bekhenndt vnnd gesagt das weillanndt der Erbar vnnd furnehmb Thaman Preÿß vnnsrer gewester Mitburger, vnnd Anna sein Eheliche Hausfraw¹⁰⁽¹³⁴⁾ Bede Seilliger gedachtnus, sein beruertes Michaeln Preÿßens Recht Eheleiblich Vatter vnnd Muetter nach Ordnung der Christlichen kirchen, durich Pristers Henden Jn Eheleichen stanndt Zusammen khomen Zu khierchen vnnd gassen gangen, Auch sie Beyde Connleüt alhie Heÿsslich vnnd seshaft gewesen seindt, sich nach Jedertzeÿt mit Jrren Thuen vnnd wesen wie frumen Erbarn Connleüthen gebuerdt ganntz Auff recht gehalten vnnd (175. lap) Offtbenandten Michaeln Preÿssen Also mit Einannder Jn ehelichen stanndt, Erworben vnnd ertzeugt haben, Das seÿ Jren Zeugen So auff der Egemelten Connleit Hochzeitlichen freundt gewesen Khund vnnd wol bewüest der vorgeandten Dreÿer Zeugen, Ain Hellige Sag vnnd bekhanndnus wie ob steht, Begert Jme villgedachter Michael Preÿß Ein glaubwierdige vrkhundt mit Zu thailen, Derselben sich seiner Notturfft Nach Zugebrauchen Habenndt, welche wier Jme der billighait vnnd von ¹⁴⁶Ambts wegen nicht vertzaichen, Nach abschlagen khunnen, Sonnder Erfolgen Zulassen grossern Jnnsigl verfertiget, Doch vnns vnnsrer Nach khomen vnnd gemainer statt Jnnsigl Ohne schaden Achtum Oedenburg den Zehenden Tag Nouembris Nach Christy Jesu vnnsers Lieben Herrn vnnd Salligmachers gebuerdte Jme Ain Tausem fünffhundert vnnd Zwayvnndsiebzestigsten (176. lap).

1988. XLII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Mollay Károly: Egy kőszegi formuláskönyv soproni vonatkozásai / 3. Zierl Pál születési bizonyítványa. Sopron, 1570–1580.

**3.
Zierl Pál születési bizonyítványa. Sopron, 1570–1580.**

Ennek a töredékes oklevélnek a szövege lényegében az előbbiével, ezért csak adatait közöljük. Zierl Pálról (Házi i. m. 11. 964. sz.) eddig nem volt ismeretes, hogy Zierl György puskaporgyártónak és molnárnak, valamint Anna asszonynak (i. m. 11.962. sz.) volt a fia. A születési bizonyítvány készültkor a szülők már nem éltek, ezért a fiú nevelőapja, Nastinger Ádám (i. m. 8223. sz.) nyújtotta be a kérelmet a tanácshoz. Zierl György különben testvére volt annak a Ziert Castullus puskaporgyártónak és fegyvermesternek, aki Sopronnak a török várható támadása ellen 1532 körül oly nagy érdemeket szerzett (SSz. 1983, 198). A tanúk között szerepel Artner Erhard (Házi i. m. 184. sz.), Gämbl György (i. m. 5319. sz.), Koppenberger Lénárd (i. m. 2742. sz.), aki 1581-ben elbocsátását kérte a város kötelékéből, és szerepel még az eleddig ismeretlen Khrag Kristóf polgár is (250. lap).

1988. XLII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Mollay Károly: Egy kőszegi formuláskönyv soproni vonatkozásai / 4. Választott bíróság döntése Nemes Mátyás hagyatéka ügyében. Sopron, 1585. ápr. 24-e után

**4.
Választott bíróság döntése Nemes Mátyás hagyatéka ügyében. Sopron, 1585. ápr. 24-e után**

Az 1584-ben elhunyt Nemes (*Nemisch*) Imre, valamint felesége, Orsolya asszony (i. m. 8261. sz.) 1585-ben meghalt fia eddig nem volt ismert. A választott bíróság: Posch Gergely 1585/86. évi városbíró (i. m. 1466. sz.), Pápay (*Papey*) Imre ötvös (i. m. 382. sz.), Hackl (*huckl*) János belső tanácsos (6051. sz.) és az előző forrásból már ismert Artner Erhard.

A bíróság döntése:

Wier hernach benante mit Namen Gregor Posch Statrichter Emrich Papey, hannaß huckl Burger deß Innern Raths, Vnnd Erhardt Artner auch Burger Alhie Zu Oedenburg, Bekhennen hiemit Offentlich, Nach dem sich Zwischen der Tugentsamen Frawen Vrsula, deß fursichtigen Ersamen Vnndt Weysen herrn Emrich Nemischen seligen Nachgelassen wittib Vnnd Jeezternenten herrn Emrich Nemisch Geschwisterten und befreunden Jrrung und ZwissPalt Seit mall beder wollernerer Cohnleuten Ehelicher Sohn Mathiaß auch Todes verschiden der Zeitlichen verlassung deren sich die Thail fur sich selbs nicht vergleichen khinen Zutragen, daß wür demnach alß erbetene beystandt auff voligs der thail Compromitiern vnd haimstellen, die sachen vergleichen vnd abgehandelt haben Wie folgt. Erstlichen Jst beschlossen worden ob Woll herr Emrich Nemisch seliger in seinem Testament ortlich beschlossen, daß doch sein Lieber Sohn Mathiaß Todes verschiden, daß sein, herrn Emrich geschwistritigen die darin specificirten Weingarten vnd grund Zu handen nehmen und seiner hausfrauen oder Wittib entgegen hundert Taller erlegen sollen (*249. lap*), Daß demnach die frau solche hundert Gancze Taller und gahr fallen lassen, Zum Andern, solle der Frauen Wittib die Gancz Wein fexung dits 85. Jahr bleiben, doch der sie die lequierten geld schuldig ohne entgelt der erbe BeZalle. Vt supra (*250. lap*).

1988. XLII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Fried István: Kazinczy Ferenc és Kis János kapcsolataihoz¹

147 Fried István: Kazinczy Ferenc és Kis János kapcsolataihoz¹⁽¹³⁵⁾

A XIX. század első harmada magyar irodalmának és irodalmi gondolkodásának „rejtélyeihez” tartozik, hogy az irodalmi közvélemény tekintélyes része miért becsülte messze érdemén felül Kis Jánosnak saját maga által is szerénynek minősített költői teljesítményét. Kazinczy Ferenc, Berzsenyi Dániel és Kölcsey Ferenc tartozik – többek között – Kis János személyének és költészetének tisztelői közé, Kazinczy Ferenc egyik legkedvesebb foglalatossága közé sorolta, hogy sajtó alá rendezze és megjelentesse Kis János összegyűjtött verseit.²⁽¹³⁶⁾ Mint alább majd kitetszik: ez és megannyi ehhez párosuló gesztus nem írható pusztán a baráti elfogultság számlájára, jóllehet Kis János rokonszenves egyénisége hozzájárult efféle elfogultságok kialakulásához. A baráti elfogultság csak az egyik és még csak nem is a legfontosabb tényező a túlértékelésben: hiszen Kis János Kazinczy Ferenc számára megértő levelezőtárs, a nyugat-dunántúli hírek szorgalmas szállítója, esztétikai elveinek megtestesítője – mindazonáltal számos kérdésben, például a nyelvűvelés, a nyelvújítás problémakörében és még a fordításra kiválasztott anyag minősítésében is különbségek fedezhetők föl a széphalmi mester és soproni híve között. Feltétlenül Kazinczy Ferenc volt az, aki a kortársaknak sugalmazta Kis János költészetének felülbecsülését, ő népszerűsítette poézisét; ám ezt a személyi vonatkozásokon túl messzebbre ható és tágabb érvényességű irodalmi céljai érdekében tette. Félreértés ne essék: Kazinczy Ferencet nem vádolhatjuk számítással. Minden bizonnyal messzemenően hitt abban, amit leírt, amit terjesztett. Ám nem egyszer Kis János költészetéről megformált véleménye inkább jelzése általánosabb esztétikai elveknek; Kis János lírája, fordításai olykor pusztán ürügyül szolgálnak egy ennél fontosabbnak tetsző, az egész magyar irodalmat meghatározni óhajtó vélekedés kifejtéséhez. Kis

Jánosnak Kazinczy Ferenc által sajtó alá rendezett „összegyűjtött” versei adalékok és bizonyítékok a Kazinczy képviselte költészetfelfogás mellett, beleilleszkednek abba a sorba, amely az 1810-es években Kazinczy Ferenc irodalomszervezői és tervezői munkásságát vannak hivatva képviselni, Dayka Gábor, Báróczi Sándor szintén Kazinczy által kiadott művei mellé kerülnek, valamint a kilenc kötetben megjelentetett Kazinczy-fordítások mellé, mint egy és ugyanazon költői törekvésnek változatai.³⁽¹³⁷⁾

Mindez azonban már Kazinczy Ferencnek fogsága alatt változó, majd a fogságból kijövet határozott és egyértelmű formában főleg a levelezés nyilvánossága elé kerülő irodalom- és művészetfelfogásában jelentkezett, és egyes kérdések kapcsán költői episztolákban, epigrammákban, levéltöredékekben – és nem utolsósorban hosszabb-rövidebb újságcikkekben dokumentálódott, sőt, személyi kérdésekben éppen úgy, mint műfaji problémák fejtegetésében. Az egyik legjellemzőbb és eddig viszonylag kevesebbet emlegetett dokumentum az az ismertetés, amelyet Kazinczy Ferenc arról a Kis János-költeményről írt, amelyet voltaképpen maga rendelt meg nála. A Kis János előtt roppant tekintélynek örvendő mester ugyanis házasságkötése alkalmából arra ösztönözte Kis Jánost, hogy köszöntse, verssel örökítse meg. „Superintendensed tiszteletére írt ódád orgonahangzattal hangzik. Benne van a poézisnek minden méltósága. Lángolásba hozta szívemet, és akkor mind elsüllyedtek előttem azok a verselőink, akik csak szerelmet és bort énekelnek...” – üzenete 1805. január 14-én kelt levelében Kazinczy Ferenc Kis Jánosnak.⁴⁽¹³⁸⁾ Ennek a gondolatnak meglehetősen az előzményei a Kazinczy-levelezésben. Nem kevesebről nyilatkozik itt Kazinczy, mint az alkalmi költészetről, melynek művelésétől óva intette kortársait. Már 1791. augusztus 17-én figyelmeztette Édes Gergelyt: „csak azon kérem az urat, hogy ne Gelegenheits-Gedichteket, azaz névnapi, menyegzői etc. poémácskákat, hanem szívnek érzéseit, szerelmet, elcsüggedést, örömet, csintalankodást írjon (...) A szegény kassai Szabó Dávid verseit szenvedhetetlenné teszik az az átkozott sok Ujlaki Béla és Piber uram, perceptor uram névnapi köszöntései ...”⁵⁽¹³⁹⁾ Kis Jánosnak 1793. július 27-én írja meg, hogyan óvta Pálóczi Horváth Ádámot a hasonló versikék szerzésétől: „Kleist és Bürger példájok szerint ne névnapi köszöntöket, ne török marsokat írjon, hanem dallja a szív szelíd érzékenységeit, szerelmet, barátságot, bort, természet szépségeit ...”⁶⁽¹⁴⁰⁾

Ne higgyük, hogy ebben a kérdésben megváltozott véleménye a fogság alatt. Amikor Kis a magyar irodalom számára sorsdöntő felfedezését közli Kazinczyval, és hírt ad Berzsenyi Dánielről és költészetéről, akkor Kazinczy sietve üzeni Kis János által: „... de esküdjön-meg, magát a Lant Múzsájának szolgálatjába avatván, hogy énekeit nem vesztegeti hasztalan magasztalásra s innepek fényesítésére ...”⁷⁽¹⁴¹⁾

Mindezek után joggal lepődünk meg, ha ismét emlékezetünkbe idézzük: miért dicsérte meg Kazinczy Kist? Egy alkalmi vers miatt, egy ünnep fényesítésére írott költemény miatt! Ám még inkább növekszik ez a meglepetés, ha tovább olvassuk az idézett levelet:

„Én tőled azt várom, azt kérem, hogy te az én szerelmemet tedd halhatatlanná maradékiak emlékezetében. Nem ily orgonai hangzattal várok, félre tőlem minden fény! az csak kicsinységemet fogná elárulni – írd meleg szívvel, ami tetszik, fessd a házasság boldogságait egy episztolácskában vagy énekecskében s az nekem elég lesz ...”⁸⁽¹⁴²⁾

Kazinczy nemcsak dicsér egy alkalmi verset, hanem kifejezetten ilyet rendel meg. Magabiztosság és szerénység váltakozik a sorok között, minduntalan azonban kibukkan a parancsnak fölfogható kérés: Kis János alkalmi verse örökítse meg ünnepe fényét. Kis János sietve tett eleget barátja és mestere óhajának. S az elkészült vers⁹⁽¹⁴³⁾ minden téren kielégítette Kazinczyt. Nem kis túlzással írta Debrecenbe Szentgyörgyi Józsefnek: „De ha másnak megtiszteltetésére íratott volna is az a szép vers, azt mondanám, hogy még szebb munkát magyarban nem ismerek, mint a Superint. Nagy tiszteletére írt versét és ezt.”¹⁰⁽¹⁴⁴⁾ Majd Erdélybe

levelet küldve már esztétikai elvvé fogalmazza meg a kivételt, amely jogossá tehet még „alkalmatossági” költeményt is, mellékleként Kis Jánosnak e versét csatolva: „S még inkább óhajtanám – írja Kazinczy Buczy Emilnek –, ha az Erdélyiek szívnek érzéseit, Hazaszeretetet, barátságot, szerelmet, virtus magasztalásait énekelnék, nem pedig alkalmatosságra írt verseléseiket, mellyeknek közönséges interesszéje nem lehet, **149**hanemha Individuumot csak mellesleg, magát pedig a mi magasztalást érdemel, egyenesen magasztaljuk ...”[11\(145\)](#)

Ennek a gondolatnak más megfogalmazását is olvashatjuk Kazinczynál: „Aki festő és poéta – írja Kis János verséről – tudja, hogy festve és verselve magasztalni és mindent istenibb színben előadni kötelesség.”[12\(146\)](#)

A személyről az ügyre áthelyezett ünneplés mindenképpen párosuljon „classica eruditio”-val, amely sok tekintetben az idealizálást eredményezi, és akkor megnyilatkozhat a „szívnek meleg érzése”, mint ahogy Kis Jánosnak ebben a költeményében Kazinczy Schiller lelkét véli fölfedezni.[13\(147\)](#) „S az a schilleri lélek! – lelkendezik a szerzőnek – s az a kifogyni nem tudó ubertas ...”[14\(148\)](#) Ezért merész lépésre határozza el magát: „az a gondolat ért, hogy németre fordítom-le, s a fordítást melléje vetem a magyar textusnak, hogy Schillerrel megismertethessem az ő Géniusa teremtését, s a Németekkel Nemzetemet tiszteltethessem. A halál megfoszta azon örömtől, mellyet Schillerre célozva reménylettem ...”[15\(149\)](#)

Kis Jánosnak ez a költeménye valóban két nyelven jelent meg, a magyar szöveg mellett a szemközti lapon ott szerénykedett a német prózai fordítás. Nyilvánvalóan erősen kétséges, hogy az amúgy sem örök értékű magyar vers mellett álló német próza mit mondott volna az időközben elhunyt német költőnek. Kazinczy Ferenc lelkesedése nem látszik szünni. „Én abban az Epistolában – írja – nem győzöm csudálni az élet józan philosophiáját, a széles olvasást, a legszebb poétai képeket, festést és szóllást, leginkább pedig azt, a kifogyhatatlan ubertást, melly erőltetés nélkül mindég felséges harsogással megyem, mint a királyi Duna.”[16\(150\)](#)

S így Kazinczy leveleivel előkészíti recenzióját, másrészt viszont Kis János poétai jellemzését körvonalazza, amely majd alább közlendő recenziójára építve, a Kazinczy által tervezett három kötetnyi versanyagban és az ezt a versanyagot illusztráló és magyarázó metszetekben kapja meg a véglegesnek szánt körvonalakat. Igen jellemző egy levélrészlete (éppen a Kisről majd ismertetést író Kölcseynek küldte a levelet: „én (...) Trattnernek azt tanácslám, hogy az első Kötet elébe Kisnek portraitját, a másik elébe Socratést rajzoltassa philosophiai palástban, hogy szemeit az általa ifjú korában faragott Cháriszok kis statuácskájára függeszti, melly azt jelentené, hogy Kis philosophus poéta ...”[17\(151\)](#)

Mindeddig adóság maradtunk ama nyilvánvaló ellentmondás feloldásával,[18\(152\)](#) mi szerint Kazinczy ezúttal alkalmatossági verset igényelt és dicsért, ügyes magyarázkodással áthidalva esztétikai műfajelméleti elv és költői gyakorlat ellentétét. Az alkalmatossági vers – szerinte – régebbi korok hagyománya. Igaz, az ókorban is népszerű volt a nászadal, az epithalamion, de a leginkább a barokkban a mind inkább kiüresedő reprezentáció eszközüvé válik, sémává silányodik. Így történt ez a német és a magyar költészetben egyaránt. Ám a német költészetben is ott a látszólagos ellentmondás: Goethe nemcsak művelője volt az alkalmi költészetnek, hanem védelmezője is.[19\(153\)](#) Tudniillik a saját alkalmi költészetének, amelyre weimari helyzete szinte rákényszerítette. Eckermannhoz szólt így 1823. szeptember 18-án: „a valóságból veszi a tárgyát a vers, így minden vers: alkalmi, de mert költő dolgozza föl, általános érvényűvé és költőivé válik.” Goethe itt lényegében hasonlóképpen **150**fogta föl az alkalmi költészet körét, mint Kazinczy, aki később sem szűnt meg ostromozni ezt a divatos és meglehetősen elterjedt műfajt. 1810. április 5-én emígy tesz kivételt egy Cserey Farkashoz küldött levelében: Napóleon és Mária Lujza házasságára Kézy Mózes és

Sipos Pál egyiként költeményt szerzett, „ez a két vers engem is poétai tűzbe hozott, noha a Gelegenheits Gedichteket nem szenvedhetem.”²⁰⁽¹⁵⁴⁾ Mintegy másfél év múlva pedig Dessewffy Józsefnek összefoglaló érvénnyel szögezi le: „Alkalmatossági versezetekről mit tartok, nem szükség mondanom, noha a Genie azt is interesszantná tudja tenni, nem úgy, mint a közönséges fejek, kiknek efféle verseik nem egyebek, mint rigmusok.”²¹⁽¹⁵⁵⁾

Még egy tényező járult hozzá ahhoz, hogy Kis Jánosnak ez a verse felkeltse Kazinczy büszkeségét, méghozzá a mellékelt illusztráció, amely nem más, mint Vincenz Georg Kininger (1767–1855) róla készült festménye, Friedrich John metszetében. Ez a kép egyik legkedvesebb portréja volt, bár John metszetével, mint Csatkai Endre jogosan írja, nem volt meglepődve.²²⁽¹⁵⁶⁾ Az utókor azonban nemcsak az 1803-as esztendő Kazinczyjaként fogadta el ezt a portrét, hanem az egyik legjobbként is, Csatkai Endre szép könyve belső címlapjának „verso”-ján is ez áll, és természetszerűleg kapott helyet a „Művészet Magyarországon 1780–1830.” című, reprezentatív kiállításon.²³⁽¹⁵⁷⁾ Kazinczy úgy vélte, hogy a Kis János szerzette költemény és a metszetként közölt portré együtt sugallja az olvasóknak, híveinek azt a képet, amelyet magáról a legpontosabbnak tart.

Ilyen előzmények után készíti el Kazinczy Ferenc ismertetését, amelyet véleményezésre elküld a recenzeáltnak, egy 1807. április 29-i levelében.²⁴⁽¹⁵⁸⁾ Minthogy a közzétételt Kis János nem ellenzi, a recenzió aztán a Hazai Tudósítások 1807. I. féléve 387–388. lapjain megjelenik, természetesen névtelenül.²⁵⁽¹⁵⁹⁾ A levélközlés és a hírlapi megjelenés szövege csupán jelentéktelen eltéréseket mutat, a hírlapi szöveg helyesírási sajátosságai nem Kazinczy Ferencéi, hanem a szerkesztőéi, Kultsár Istvánéi, aki, úgy látszik, meglehetősen hanyagul végezte a korrektúrával kapcsolatos munkálatokat, mivel az újságban egyáltalán nem ritkák az értelemzavaró sajtóhibák, így Kazinczy szövegében is akad egy-kettő. A recenzió alig van olyan mondata, sőt, olyan kifejezése, amely már korábban – és későbbben – nem szerepelne Kazinczy Ferenc leveleiben. Kazinczy módszere volt, hogy leveleiben kipróbálja esztétikai megállapításainak, verstani-műfaji nézeteinek hatását, kierőszakolja a visszhangot, akár az ellenkezést is, és csak mindent számba véve öntse végleges formába mondandóját. Ez történt a Kis Jánosról szerzett recenzióval is. A recenzió jó példa arra, hogyan elégtette ki Kazinczy Ferenc hiúságát (ezt kár volna tagadnunk), de egyben hogyan tudta még ezt a bonyolult helyzetet is kihasználni annak érdekében, hogy nézeteit népszerűsítse. Azáltal, hogy Kis Jánosnak lehetőséget teremtett az ügy, a dolog dicséretét zengő alkalmatossági versezetre, előre igazolta a maga kísérletét, amelyben Napóleon és Mária Lujza házasságát ünnepelte, és ezzel egy időben tudatosan határolta el magát a pusztán a személyeket magasztaló rigmusfaragóktól (Sajnos, Csokonai ilyen jellegű verseit is ezen az alapon támadta). Ez a költemény erősítette Kazinczy Ferenc és Kis János barátságát, sőt, irodalmi szövetségét, és a későbbiekben követendő példát jelenthetett Kazinczy Ferenc hívei számára.

Kazinczy Ferenc ismertetésének „élete” nem ért véget a Hazai Tudósításokban történt publikálással. Leghívebb szövetségese, Rummy Károly György (aki majd néhány esztendő múlva fordultatos élete rövid ideig tartó állomásául Sopront fogja választani) szintén kötelességének érezte az ismertetést. Előbb az *Annalen der Literatur und Kunst* című bécsi folyóiratban, majd még ugyanabban az esztendőben, 1807-ben (dec. 7., 2445–2448) a *Leipziger Literaturzeitung*ban tette közzé a maga recenzióját, s ez már csak avval is felhívja magára a figyelmet, hogy nem pusztán szellemében, hanem olykor kifejezéseivel is követi Kazinczy Ferenc ismertetésének gondolatmenetét. Nem csoda, hiszen első kézből értesült Kazinczy Ferenc terveiről.²⁶⁽¹⁶⁰⁾

Ilyen módon nem kielégítő, ha Kazinczy és Kis barátságáról szólva, az eddigi kutatás hagyományainak megfelelően, kizárólag az egyébként igen fontos személyi kapcsolatokat emeljük ki. Ezek a személyi

kapcsolatok kiegészítői, kiteljesítői egy irodalmi barátságnak, amelynek a XIX. század első két évtizedében szintén megvan a maga jelentősége. S bár igaz, hogy Kis János a maga útját járta, és pontosan felmérte a maga lehetőségeit és képességének határait, ám ezt nem Kazinczytól függetlenül tette. Kazinczytól tanácsokat kapott; eligazítást is nem egyszer, amelyeket aztán megfontoltan, a helyzethez illően alkalmazott. Kazinczy pedig Kis Jánosban látta elvei, nézetei igazolását. Ezt tanúsítja ez az előbb levélbe rejtett, majd újságban publikált recenzió is.

1988. XLII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Merényi László: Merényi Oszkár és Claudius Kerpely barátsága

Merényi László: Merényi Oszkár és Claudius Kerpely barátsága

A soproni születésű Claudius Kerpely (1896–1977) a magyar irodalom legkiválóbb műfordítója volt Nyugaton.¹⁽¹⁶¹⁾ Több évtizedes tevékenysége igen értékes. Magyarról németre fordított; ennek ellenére szívesen használta a francia *Claude d' Acy* álnevet. Folyóiratunkban Szabó Jenő így jellemezte Claudius Kerpely munkásságát: „Nagy műgonddal alkotott. 'Munkám egyetlen folyamatos harc a tökéletességért' – írja. A már megjelent művein is számtalanszor változtatott ...”²⁽¹⁶²⁾

Claudius Kerpely többek között Berzsenyi Dániel műveit is fordította. Még 1948-ban jelent meg 9 Berzsenyi-ódát tartalmazó német nyelvű kötete Zürichben.³⁽¹⁶³⁾ Tevékenysége természetszerűen keltette fel Berzsenyi hazai szakértőjének, édesapámnak Merényi Oszkár irodalomtörténésznek a figyelmét.

Merényi Oszkár (1895–1981) neves pedagógus és irodalomtörténész volt. Életében 46 könyvet írt, köztük 20 Berzsenyi-témájú művet.⁴⁽¹⁶⁴⁾ A Soproni Szemlében is több tanulmányt publikált a nagy költőről.⁵⁽¹⁶⁵⁾

Merényi Oszkár a 70-es évek közepén került levelezési kapcsolatba Claudius Kerpelyvel, aki akkor Bécsben, Seilerstrasse 13. sz. alatt lakott. Levelezésük témája a klasszikus magyar irodalommal (főként Berzsenyivel) függött össze. Bár csak néhány levél maradt Merényi Oszkár hagyatékában, mindezek megérdemlik a figyelmet.

¹⁵²Édesapám 1976 elején meghívta Kerpelyt a magyarországi jubileumi Berzsenyi-ünnepségekre. A nagy műfordító március 31-én válaszolt. Német nyelven írta levelét, mivel annak tárgya „svájci érdeket érint”; ez is jellemző Kerpely rendkívüli precizitására. Érdekes ennek a levélnek szövegét⁶⁽¹⁶⁶⁾ közölni:

1010 WIEN I 31. III. 1976

SEILERSTÄTTE 13/IV/36

52 50 442

„Sehr geehrter Herr Professor,

Von einer Reise heimgekehrt, las ich Ihren werten Brief verspätet. Da die Antwort Schweizer Belange betrifft, schreibe ich deutsch. Auch gelte diese Sprache als hommage européen au Poète.

Es geschah 1947 in Zürich während des ersten Nachkriegskongresses des Internationalen PEN-Clubs. Da besuchte ich Martin Bodmers Bibliothek der Weltliteratur. Inmitten eines Parks zwei vornehme Gebäude: Wohnsitz und Bücherei. Den Bestand der Sammlung umriß der Hausherr in seiner Monographie – Atlantis Verlag, Zürich, 1947 – folgend: „Weltliteratur bedeutet das übernational und überzeitlich Gültige im

Schrifttum der Völker.” Und das Leitprinzip also: „Wir sind uns bewußt, daß die heute etwa 70 000 Bände umfassende Sammlung stets ein Fragment bleiben wird. Dem Thema nach könnte sie Millionen Bände enthalten. Aber Vollständigkeit ist hier nicht die Absicht, sondern Auswahl. Auswahl nach Autoren, Texten, Sprachen, Ausgaben ...” Was der Besucher auf den Regalen sah, waren repräsentative Gesammelte Werke der Großen fast aller Zeiten und fast aller Völker. Ungarn suchte ich vergebens. Nur im Katalog fand ich zwei Namen: Petöfi und Jókai. Deren Werke aber lagerten im Kellergeschoß.

Jäh entstand der Entschluß, diese schmerzliche Zurücksetzung zu beenden. Doch nicht mittels eines Protestes. Sondern durch Überzeugung. Der edle Schöpfer dieser großartigen Institution sollte die ungarische Klassik im rechten Licht erkennen. Und nicht aus einer gelehrten Dissertation. Sondern aus einer dem Original ebenbürtigen Nachdichtung. Jetzt hieß es, den Protagonisten zu bestimmen. Meine Wahl fiel auf Berzsenyi. Die Einleitung zum Sonderdruck „Neun Berzsenyi-Oden”, 1948, – das „Bildnis eines tragischen Lyrikers” – nennt die Motive. „Hundertsechzehn Jahre nach ihm betrat man selber die Schwelle des Lyzeums zu Sopron.” „Sein dichterisches Oeuvre ist sakral, esoterisch und dennoch weltweit. Zuinnerst ist er der Dichter der tragischen Antinomie: Ewigkeit – Tod. Seinem lyrischen Zwischenreich gehören die spärlichen Freunde an und die tröstenden Musen. Den Appell seiner großen Oden aber richtet er an die Nation, ein donnernder Prophet Daniel der Empire-Zeit.” „Sein Hellenismus ist jenem Hölderlins verwandt, ohne dessen Milde, aus erratischen Blöcken gefügt.” „So wußte er vom Geheimnis des tiefsten Formprinzips, dem Brausen des behauenen Steins jener michelangelesken Sklaven in der Accademia zu Florenz, aus Urgestein erst halb erlöst ...” „Klassik denkt in Äonen. Daniel in der Gruft dürfte seine Auferstehung nicht vor einem Säkulum erwartet haben. Doch beim Ausklang der hundertjährigen Frist begann der Kontinent unterirdisch zu beben. Er, Napoleons Zeitgenosse, erkannte wohl jene tellurischen Vorzeichen. Und die Katastrophe, die sodann auf die Erde prasselte, erwies sich als so vernichtend, daß das „Getöse” der Schlacht bei Ulm zum Spiel erblich. Nach sechsjährigem Wanken ging die Waagschale der Humanität noch einmal, müde, empor. Und weil wir der Toten und der Trümmer so viele beklagen, rüsten wir zu Auferstehungsfeiern der Unsterblichen. Auch des Dichters Berzsenyi harrt ein europäischer Helikon.”

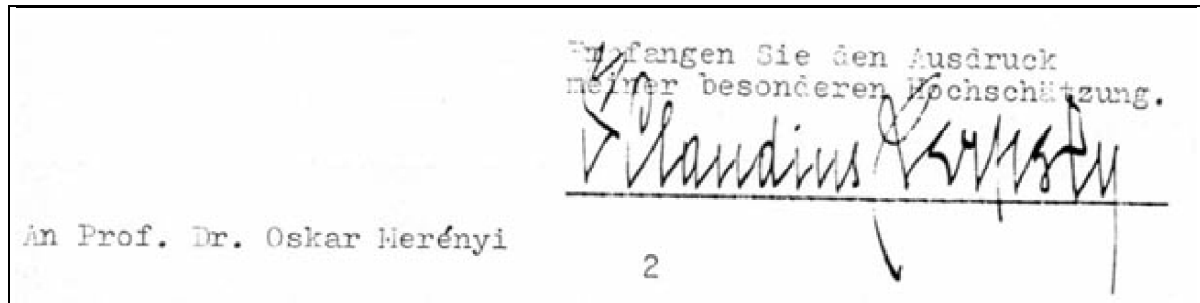
Das schwarzkartonierte Heft trug auf der ersten Textseite die Widmung

AN MARTIN BODMER,
SCHÖPFER DER ZÜRCHER BIBLIOTHEK DER WELTLITERATUR,
MIT EUROPÄISCHEM GRUSS
MCMXLVIII

153 Rasch kam des illustren Humanisten Dankbrief: Freude ob der Erkenntnis des ihm bisher unbekanntem Klassikers sowie das Versprechen, die ungarische Dichtung in die Bibliothek würdig einzubauen.

Mit diesem Erfolg hätte ich mich zufrieden geben und mich anderen Aufgaben zuwenden können. Das Gegenteil geschah. Eine innere Stimme, von Sokrates Daimon genannt, trug mir auf, der Welt eine Auswahl der gesamten ungarischen Klassik in Nachdichtungen vorzulegen: „Vollführst du es nicht, unterbliebe der Wurf für immer.” – Arany weihte die Nachdichtung zu höchster Kunst, wenn auch deren Rang infolge der sprachlichen Isoliertheit ein ungarisches Geheimnis blieb. Doch das Vorbild des stillen Genius wirkte: mit jeder weiteren Generation erschienen dieses Kultes neue Meister. Nur über der Nachdichtung *aus* dem Ungarischen verharrte der Himmel düster. Wohl meldeten sich Helfer guten Willens, doch ahten sie nicht ihre Unzulänglichkeit. Denn der Verwegene rein ungarischer Muttersprache rang ohnmächtig um Wortwahl, Dynamik des Rhythmus. Plastik der Form – in einem Idiom, dessen letzte

Transzendenz sich ihm nicht erschloß. Und dem deutschen Gast ersetzt der ihm vorgelegte Rohtext das Ur-Erlebnis des Ungarischen nie. Somit mußte erst das Geschick einen von Kindheit an bilingue Vorbestimmten in die Welt setzen. Ihn mit Sprachkreativität begnaden, ihm zudem in früher Jugend die Horizonte eröffnen zu den beiden Sprachen der Antike und zu den führenden Sprachen Westeuropas. Wem dann all dies zuteil ward, den belastete auch *die Verantwortung für den Auftrag*.

So umfaßte der Band „Strahl im Sturm – Dichter ungarischer Klassik –“, 1961, Georg Prachner Verlag, Wien – Stuttgart, neun Klassiker von Balassi bis Arany. Es folgte der Band „Pentathlon – Dichter aus fünf Sphären –“, 1969, mit Janus Pannonius und Madách, chronologisch eingefügt in die Folge der Promethiden Aischylos, Sophokles, Euripides, Michelangelo, Shakespeare.

Zu Ihrer Anfrage über etwaige weitere Nachdichtungen dies. Wie aus der begleitenden Dokumentation ersichtlich, sind meine Werke als eine siebenbändige Ausgabe erschienen: Lyrik, Drama, Nachdichtung. Nunmehr ist nicht daran gedacht, das Volumen der Nachdichtung zu vergrößern.

Dank für die Einladung zur Berzsenyi-Gedenkfeier. Doch erwarte ich zu gleicher Zeit Besuch aus London. So werde ich nur im Geiste anwesend sein.

Um aber an der Huldigung tätig teilzunehmen, gedenke ich, Kammerschauspieler Helmut Janatsch, das prominente Mitglied des Burgtheaters, zu ersuchen, er möge ad poetae maiorem gloriam elf verdeutschte Berzsenyi-Gedichte, eingeführt vom Porträt-Gedicht, auf Tonband sprechen. Kopien der Aufnahme ergehen hernach an ungarische und ausländische Archive.

¹⁵⁴Ez a levél valóságos esszé a műfordításról. Kár, hogy további Berzsenyi-fordítást már nem vállalt. Ugyancsak sajnálatos tény volt az, hogy Kerpely nem tudott megjelenni a budapesti jubileumi Berzsenyi-ünnepségeken.

1976-ban, a Berzsenyi-bicentenárium alkalmából Merényi Oszkárnak három könyve is jelent meg a nagy költőről.⁷⁽¹⁶⁷⁾ Ezek egyike a facsimile-kiadás volt. Országszerte nagy sikert aratott és hamar elfogyott. A hasonmás-kiadás egy példánya jutott Claudius Kerpelynek is. Egyik budapesti kedves ismerősének (feltehetően Hankiss Elemérnek)⁸⁽¹⁶⁸⁾ írta a következőket 1976. július 13-án: „Kedves Elemér, A mai posta biztosszemű figyelmességed nemes jeleként hozta Berzsenyi Dániel 1808-i versgyűjteményének faksimile kiadását. Ez a mű a magyar könyvkiadás legutóbbi évtizedeinek talán legnagyobb eseménye. A 76 vers gyönyörű kézirata már a grafalógia szempontjából páratlan dokumentum. Merényi Oszkár professzor mellé tett tanulmánya akadémiai székfoglaló rangú. A versek merített, vastag elefáncsontszínű papírja, a nyomda remeklése, a fekete-szürke félbőr-kötés, a rézkarcportrét s barokkos aláírást viselő tok ezt a kiadványt Oxford és Amsterdam szintjére emeli.

Szobornál beszédesebb hódolat az életében sokat megbántott géniusz előtt születése kétszázéves emlékünnepe.

Köszönöm Néked ezt a meglepetést s a következő napok más szférába vívő óráit.

Igaz szeretettel üdvözöl híved:

Claudius”

Ez a levél igen elismerően nyilatkozik Merényi Oszkár munkájáról. Ugyanakkor dicséret ez a magyar kiadvány számára is. Oxford és Amsterdam a világranglista első helyén állnak a szép könyvek előállításában, s most egy magyar kiadvány is – Kerpely véleménye szerint – elérte ezt a szintet.

Merényi Oszkár nagyon megörült, amikor Kerpely véleményét megtudta. Alig tíz nappal később, július 22-én az Akadémiai Kiadó egyik munkatársának írt levelében⁹⁽¹⁶⁹⁾ is említést tett erről az elismerő megállapításról.

A továbbiakban többször váltottak levelet. Kerpely tudósította Édesapámat egyes, a nyugati folyóiratokban a klasszikus magyar irodalomról megjelent cikkekről. Egy alkalommal kedves meglepetéssel szolgált. Claudius Kerpely tiszteletpéldányt küldött „Pentathlon – Dichter aus fünf Sphären” című műfordításgyűjteményéből, a következő dedikációval: „Dr. Merényi Oszkár professzornak, Berzsényi kutatójának és tudósának legnagyobb barátsággal”.¹⁰⁽¹⁷⁰⁾

Édesapám egyik, 1976 nyarán írt levelében azt javasolta Kerpelynek, adjanak ki Bécsben egy német nyelvű Berzsényi-antológiát, mely nemcsak verseit, hanem egyes prózai műveit is tartalmazná. A válasz kedvező hangú volt. Mivel azonban maga Kerpely a meglévőkhöz képest újabb műfordításokat már nem vállalt, a prózai művekhez fordítót kellett keresnie.

Édesapám ebben az ügyben írt Berlinbe, az NDK fővárosába. Szent-Iványi Bélával, a berlini egyetem Finnugor Tanszékének professzorával már hosszú ideje baráti kapcsolatban volt. Felesége, Ita Szent-Iványi számított a magyar prózairodalom legnagyobb fordítójának az NDK-ban.

Édesapám 1976. május 22-i levelében a következőket írta Szent-Iványinak: „Berzsényi német költő-tisztelőivel (főleg bécsiekkel) együtt szeretnénk egy német nyelvű Berzsényi-antológiát kiadni, verset és prózát egyaránt. Arra gondoltam, hogy a prózai részek lefordítására nem nyerhetnénk-e meg kedves Feleségedet? Ő lenne a legalkalmasabb rá. Nem nagy munkáról lenne szó, mert a könyv is szerény terjedelmű lenne, kb. 10 ív. A prózai részek kb. két ív terjedelműek lennének.”¹¹⁽¹⁷¹⁾

Szent-Iványi Béla még aznap válaszolt. „Sajnos, Ita nem vállalhatja a neki szánt munkát. Hosszú időre le van kötve ... Köszöni bizalmadat.”¹²⁽¹⁷²⁾

¹⁵⁵A továbbiak során aztán kiderült, hogy a német nyelvű Berzsényi-antológiára nehéz Bécsben kiadót találni. Valószínűleg nem találták ezt elég jó üzleti vállalkozásnak ...

A baráti levelezés azonban ettől függetlenül tovább folyt. 1977 január elején édesapám szép újévi üdvözlőt kapott Kerpelytől.¹³⁽¹⁷³⁾ (A hatalmas képes levelezőlap egy Canaletto-festmény fényképe.)

Édesapám szeretett volna személyesen is találkozni Kerpely-vel. Erre alkalmat adott 1978-as olaszországi utazása. Édesapám annál is inkább szeretett volna vele találkozni, mert már hosszabb ideje nem kapott tőle levelet.

1978. június 21-i levelében Édesapám a következőket írta Claudius Kerpelynek: „Igen tisztelt Uram! Szeptember 7. körül Olaszországba való utazásom alkalmával Bécsen átutazom, s szeretnék Önnel, akit már régóta tisztetek, mint költőt és műfordítót (Bertzsenyi-versek stb.), ha rövid időre is, elbeszélgetni. Elsősorban a német nyelvű Bertzsenyi-kiadásról lenne szó, melyet nagyon szeretnék tető alá hozni, mielőtt az akadémiai Bertzsenyi kritikai kiadás négy kötete elkészül, amelynek szerkesztője vagyok s jelenleg ez a munka természetszerűleg nagyon elfoglal. Az első két kötet elkészült, az első nyomdában van.¹⁴⁽¹⁷⁴⁾

Mivel azonban elég ritka alkalom számomra az, hogy Bécsen átutazzam s ott tartózkodjam, megragadom a lehetőséget, hogy a közös, nemes cél érdekében az Ön becses tanácsait és segítségét szóban is kikérjem.

Szíves válaszában nagyon örülnék s még inkább annak, hogy hő vágyam: az Önnel való személyes megismerkedés teljesülhessen.

Őszinte tisztelője:

Dr. Merényi Oszkár” (Hagyaték)

A találkozás azonban sajnos nem jöhetett létre. A kérelhetetlen végzet ugyanis még az előző évben közbeszólt. A Kerpelynek Bécsbe címzett levél „Mehalt” jelzéssel tért vissza.

Néhány héttel később, 1978. július 11-én Merényi Oszkárnak Sopronból Pröhle Jenő nyugalmazott gimnáziumi tanár (kivel már hosszabb ideje levelezett) a következőket írta: „Csak egy végtelenül szomorú: Kerpely Jenőt már nem keresheted fel, múlt évi október 22-én szívszélhűdés következtében hirtelen meghalt. Engem Londonban élő öccse, Dr. Edmund K.¹⁵⁽¹⁷⁵⁾ értesített. Budapesten tudtommal egyetlen rövid hír jelent meg haláláról kb. egy hónappal később a Magyar Nemzet Napló rovatában. Javaslatomra a Soproni Szemlébe szánt cikk készül Szabó Jenő tollából,¹⁶⁽¹⁷⁶⁾ az nívónak ígérkezik, de még nem készült el, nem hogy megjelent volna” (Hagyaték).

Claudius Kerpely halála nagy veszteség volt az egész magyar irodalom számára. Emlékét az utókor kegyelettel őrzi.¹⁷⁽¹⁷⁷⁾

1988. XLII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Flanner, Karl: Bécsújhely volt 1919-ben a „fordítókorong” a Magyar Tanácsköztársaság irányában

156 Flanner, Karl: Bécsújhely volt 1919-ben a „fordítókorong” a Magyar Tanácsköztársaság irányában

Miután 1918 októberének és novemberének napjaiban a német és az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlott, az egykori központi hatalmak országait forradalmi felkelések ragadták el, amelyek legtöbbször az eredményes orosz forradalmat tekintették példaképüknek. A bécsújhelyi munkásság körében is kimondott forradalmi hangulat uralkodott. Januárban innen indult el az az erőteljes általános sztrájkmozgalom, amely követeléseinek élére a háború befejezését állította, emellett itt választották meg az első osztrák munkástanácsokat, és a novemberi napokban, a munkásvédező közreműködésével, itt zökkenőmentesen történt meg a köztársaságba való átmenet. A gyárak, a vasutak, a kaszárnyák, beleértve az oly fontos repülőkaszárnyát – a legnagyobbat az országban! – a munkás- és katonatanácsok kezében voltak. Ezek hozzájárulása nélkül egyetlen civil vagy katonai hatóság se számíthatott rendelkezéseinek

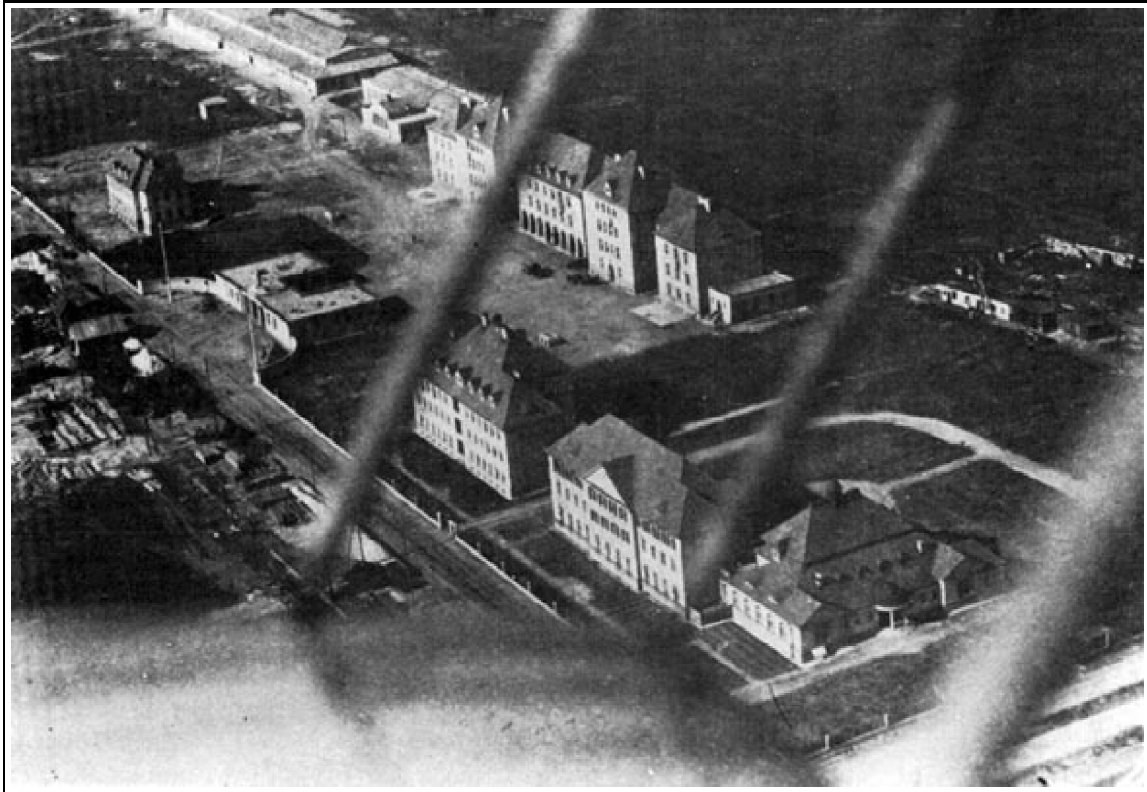
végrehajtására.¹⁽¹⁷⁸⁾

Ebben a helyzetben hirdették ki Budapesten, 1919. március 21-én a Magyar Tanácsköztársaságot. [...] Az esemény keltette lelkesedés nagy hullámokat vetett az osztrák munkásság körében. Az országos munkástanács már két nap múlva üdvözlő táviratot küldött Bécsből a Tanácskormánynak. A bécsújhelyi munkások nagy tüntető gyűlésén elhatározták, hogy a következő táviratot küldik a Tanácskormány soproni politikai megbízottjának: „A bécsújhelyi Szociáldemokrata Párt, a Munkás- és Katonatanács üdvözlését küldi a nehéz harcban álló magyar testvéreknek. Élénk érdeklődéssel követjük nyomon harcotokat a győztes hatalmak elnyomó imperializmusa ellen. Forró szívvel kívánjuk nektek a győzelmet, amely egyúttal a mi győzelmünk is lesz. Teljes szolidaritásunkról biztosítunk benneteket és készek vagyunk adott órában veletek vállalva harcolni, hogy nagy ügyünk diadalát elősegítsük.”²⁽¹⁷⁹⁾

A mozgalom Bécsújhelyt azoknak a férfiaknak a kezében volt, akik egy évvel korábban a januári sztrájkot kezdeményezték és végrehajtották: Eduard Schönfeld, Josef Buchleitner, Rudolf Wandera, Josef Hatzl, Josef Püchler és másokéban. Arra törekedtek, hogy magyar elvtársaiknak tett ígéreteiket beváltsák és nagyszabású segélyszállítmányokat állítsanak össze. Ennek érdekében megállapodtak a repülőkaszárnya katonatanácsával, hogy az rendelkezésükre bocsát egy repülőgépet, és elküldték Sopronba a két mértékadó funkcionáriust, Eduard Schönfeldet és Oskar Helmert. Küldetésük volt Magyarország hathatós támogatása és Ausztria éhező városi lakossága részére magyar élelmiszer behozatala. Hazaérve tájékoztatták a munkástanácsot a magyarországi viszonyokról és átadták a soproni munkások üdvözlését. Közvetlen és általában látható eredménye ennek a légiútnak a munkás- és katonatanács, valamint a szociáldemokrata pártvezetőség azon határozata volt, hogy március 29-én egynapos rokonszenvsztrájkot rendeznek a Magyar Tanácsköztársaság mellett. A határozathozatalon részt vett az akkori szociáldemokrata hadügyi államtitkár (honvédelmi miniszter), Julius Deutsch.³⁽¹⁸⁰⁾

A nyilvánosság előtt kevésbé láthatóan, de Bécs és az iparvidékek élelmiszerellátásában érezhetően kezdtek Ausztria és Tanács-Magyarország kapcsolatai eredményessé válni. A Forradalmi Kormányzótanács 1919. március 27-i ülésén Böhm népbiztos beszámolt a Julius Deutschsal folytatott megbeszéléséről. Ezen utóbbi aggodalmát fejezte ki Ausztria keleti iparvidékeinek élelmiszerellátási gondjai miatt. Ezért elhatározták, hogy az Ausztriával szomszédos négy megyén keresztül engedélyezik az élelmiszer-kivitel. Mindenesetre hadianyag ellenében, amelyre a Vörös Hadsereg kiépítéséhez volt szükség. Pogány népbiztos állapította meg ugyanezen az ülésen: ¹⁵⁷„Ha mi hadfelszerelést akarunk kapni, ez csak Ausztrián keresztül lehetséges. Julius Deutsch nagyvonalúan hagyja, hogy ezeket kicsempésszék a proletárdiktatúra számára. Biztosítják nekünk azt a jogot is, hogy felszerelést vásároljunk. Ezért tartom döntően fontosnak én is, hogy az osztrákokat élelmiszerrel lássuk el. Küldenünk kellene egy »vörös« marhacsordát Ausztriába.”⁴⁽¹⁸¹⁾

Valóban már 1919 március végén a bécsújhelyi munkástanács körzeti végrehajtó bizottságán, bécsi kiküldöttek jelenlétében, megbeszélést tartottak, ahol elhatározták, hogy gépfegyvereket, lövegeket, fotócikkeket és más hadifontosságú anyagot helyeznek készenlébe és szállítanak Magyarországra számára. A bécsújhelyi repülőtér azonnal 20 géppuskát bocsátott rendelkezésre, további gépfegyvereket és puskákat szállított a Volkswehr, 12 db 20 cm-es Haubitz származott a tüzérlaktanya készletéből és két teherautót, periszkóppal, Bécsből hoztak ide. Mindezt a határon át Magyarországra szállították.⁵⁽¹⁸²⁾ Pogány a Forradalmi Kormányzótanács ülésén, 1919. április 2-án, megállapíthatta: „Hiányunk van géppuskákból, ágyúkból, egyenruhából és technikai felszerelésekből. Az osztrák hadügyminiszter, Julius Deutsch, egyetértésével csempésztést folytatunk Ausztriával, melynek során fegyvereket és katonai felszerelést szállítanak élelmiszer ellenében.”

1. A bécsújhelyi repülőlaktanya

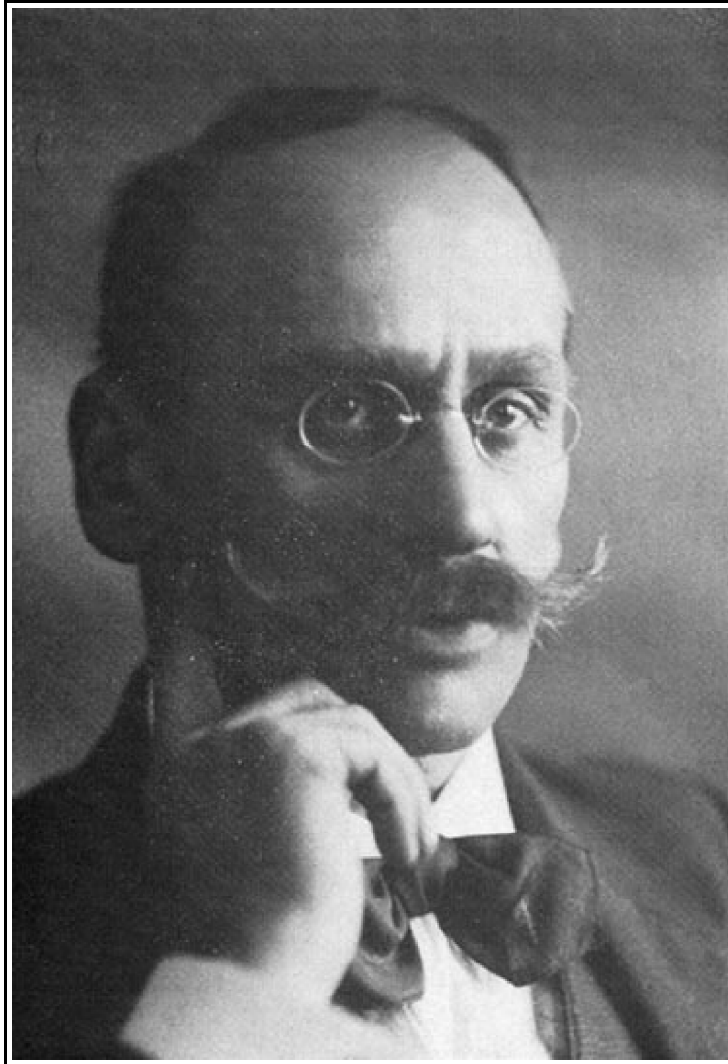
Azért, hogy a Magyar Tanácsköztársaságnak hathatós katonai segítséget nyújthassanak, megszületett az a terv, hogy bécsi Volkswehr-alakulatokat, gondosan felszerelve hadianyaggal, a magyar határra irányítsanak, ott azok látszattámadást hajtanak végre, s a megegyezés szerint engedik, hogy a magyarok visszaverjék őket, hogy közben hátrahagyhassák a felszerelésüket, félrevezetvén ezzel a győztes hatalmak katonai megbízottait.⁶⁽¹⁸³⁾

158A bécsújhelyi raktárak készleteiből elvett és Magyarországra szállított fegyvermennyiséget állandóan pótolták a gazdag bécsi Arzenálból.⁷⁽¹⁸⁴⁾ A bécsújhelyi munkásvédelmi alakulatok parancsnokának, Josef Püchlernek az utasítására akkoriban a bécsújhelyi tanács egyik teherautója legkevesebb harmincszor ment Bécsbe és hozott onnét az olaszok számára átadandó kontingensből fegyvereket Bécsújhelyre. Szinte naponta élénk autó- és repülőforgalom zajlott Bécsújhely és Budapest, illetve Sopron között.⁸⁽¹⁸⁵⁾

A Forradalmi Kormányzótanács március 27-i ülésén Kun Béla beszámolt az osztrák munkásság körében meglévő forradalmi hangulatról és arról, hogy egész Dél-Németországban nagy feszültség uralkodik, és hogy Berlinben küszöbön áll a munkások támadása Spandauból kiindulva a főváros ellen. Ha Ausztriában kitörne a forradalom, át fog terjedni Csehszlovákiára is, és ennek következtében egészen a francia határig lehetne kiterjeszteni. Azzal, hogy az Ausztriával határos négy vármegyében felszabadítják az élelmiszerkészleteket, ezek a vármegyék az osztrák és német forradalom hadtápterületévé válnának.⁹⁽¹⁸⁶⁾ Kun Béla értékelése nem volt teljesen irreális, mert már 1919. április 7-én Münchenben Tanácsköztársaság alakult. Habozó magatartása miatt ezt április 16-án egy határozottabb tanácskormány váltotta le. Ez elkezdte az üzemek szocializálását, és egy Vörös Hadsereg kiépítését, de a Bambergbe menekült bajor

kormány utasítására a szociáldemokrata Hoffmann vezetésével Münchenbe küldött birodalmi haderők és szabadcsapatok már 1919. május 1-jén megbuktatták.

Azonban ugyanezen az ülésen tájékoztatta Kun Béla a népbiztosokat arról is, hogy francia csapatok behajózását jelentették. Április 16-án ezek átlépték a déli magyar határt. Ugyanekkor vonultak be a román csapatok az ország keleti részére, csehszlovák seregrészek pedig északra, hogy beavatkozzanak a tanácskormányzat megbuktatása érdekében.¹⁰⁽¹⁸⁷⁾ Ekkor a Bécsújhelyi Katonatanács hozzákezdett a Magyarországnak szánt anyagi segítség növeléséhez. Ez megfelelt az itteni munkásság egyik követelésének is, mert szerették volna, ha Ausztriában tanácsköztársaság alakul. Ebben a helyzetben küldte a Bécsújhelyi Katonatanács az egyik legnevesebb kommunista vezetőt, Karl Tomannt, a bécsújhelyi repülőtérről Budapestre. Ott tanácskozott a forradalom vezetőivel, megszervezte az agitátorok cseréjét és nagy pénzösszeget hozott magával abból a célból, hogy propagandával készítsenek elő egy osztrák forradalmi felkelést. A bécsi 41-es Volkwehr-zászlóalj katonatanácsának tagja, Leo Rothziegel, is Budapestre repült és előkészítette ott az osztrák Volkwehr önkénteseinek fegyveres részvételét a magyar védelmi harcokban az idegen intervenciók csapatokkal szemben. Ezeknek a megbeszéléseknek az eredményeképpen ténylegesen a szabadságharcosok 1200 fős részlege ment Magyarországra, ahol Debrecen mellett a román csapatok ellen vetették be őket. Leo Rothziegel ezeknek a csatáknak egyikében esett el.¹¹⁽¹⁸⁸⁾

1592. Eduard Schönfeld, a bécsújhelyi Vasas Szakszervezet vezetője

Ausztria néhány héten át két tanácsköztársaság között találta magát. Akkor a győztes hatalmak képviselői fokozták nyomásukat a bécsi kormányra, ennek következtében az csatlakozott a blokádhoz, amit a Magyarország elleni katonai intervenció kezdetén rendeltek el. A határnak az ezzel összefüggő lezárása után a rendőrség és a hatóságok intézkedésekhez folyamodtak, hogy megakadályozzák a Magyarországgal való forgalmat. Intézkedéseiket érthető módon a bécsújhelyi repülőtérre és az ottani katonatanácsra összpontosították. Ezenkívül a Bambergben székelő bajor ellenkormány, amely éppen a Münchener Tanácsköztársaság leverésére indult, ugyancsak fölhívta figyelmüket a bécsújhelyi repülőtérre. Ez az alsó-ausztriai tartományi kormány 1919. április 20-án kelt táviratából tűnik ki, amelyet a bécsújhelyi polgármesternek küldtek: „A bambergi kormánynak az állami kancelláriához befutott távirata szerint a következő napokban valószínűleg bolsevista vezetők akarnak repülőgépekkel Münchenből Budapestre szökni. Ehhez mindenképpen ausztriai leszállás szükséges, 160emiatt kiemelt feladat, hogy a következő nyolc napban minden leszálló repülőgép utasait fel kell tartóztatni, a nem gyanús személyeket is csak a személyazonosság egészen pontos megállapítása után lehet szabadon bocsátani, mindenki mást őrizetbe kell

venni és a személyi adataikat ide meg kell sürgönyözni.”[12\(189\)](#)

Nem csoda, a rendőrség minden követ megmozgatott, hogy Bécsújhelyt sikert érjen el. Ez hamarosan sikerült is, miután az egyik pilótát rábírták arra, tegyen feljelentést, amiért 5000 korona „elfogási prémiumot” kapott. Ez a kezdődő infláció idején nem volt túl sok, de mégis az lett a következménye, hogy április 27-én négy pilótát, köztük katonatanács-tagokat is, elfogtak, és azzal a váddal, hogy hazaárulást követtek el, a hadosztálybírószágra szállítottak. „Fenyegetően gyanúsnak látszanak – hangzik a vizsgálati jegyzőkönyvben –, mert a magyar tanácskormányt és a Német-Ausztriában a rendszer erőszakos megdöntésére törekvő kommunista mozgalmat azáltal támogatták, hogy egyrészt hadianyagot szállítottak autókkal és repülőgépekkel Magyarországra, másrészt kommunista propagandapénzeket vittek Magyarországról Ausztriába, végül repülőgépeiken német-osztrák kommunistákat szállítottak Magyarországra és magyarokat Ausztriába ...[13\(190\)](#)

A repülő közlekedés Magyarországgal ezen események után sem bénult meg azonban teljesen, mivel május 7-én négy magyar repülőgép leszállását jelentették Bécsújhelyen. Ezek pilótái, letartóztatásuk után, elmondták, hogy Budapestről jöttek, hogy a náluk talált 90 000 koronáért repülőgéppalkatrészeket vegyenek, ahogy ezt már nyolcszor megtették. A repülőgépeket a rendőrség elkobozta, de a Katonatanács körében úgy határoztak, hogy a repülőgépek visszarepülhetnek Magyarországra, mert az intervenciók elleni harcban azokra nagy szükség van. Erről értesítették a győztes hatalmak megbízottait, akik erre rögtön megtették a külügyminiszternél a megfelelő lépéseket. Otto Bauer, az akkori külügyminiszter, írt erre-föl a bécsújhelyi polgármesternek, Anton Ofenböcknek: „A Külügyi Államtanácshoz beérkezett jelentés alapján, miszerint négy magyar repülőgépet Magyarországra kellene visszaszállítani, elrendelem, hogy ez nem történhet meg, mert az Antantküldöttség a visszaszállítást megtagadja. Minden előkészületet meg kell tenni, hogy a gépek biztosítva legyenek.”

A Tanácskormány a négy nyugat-magyarországi megyére vonatkozó határozatainak végrehajtása során Sopronban saját körzeti igazgatást hozott létre, amely azonnal felvette a kapcsolatot Bécsújhellyel, ami egy erre vonatkozó 1919. május 7-i levélből derül ki: „A Polgármesteri hivatalnak, Bécsújhely. A Forradalmi Kormányzótanács I/649 V V sz. rendeletével Nyugat-Magyarország németlakta része területi, kulturális és gazdasági igazgatásának végrehajtásával a körzeti tanácsi választások lebonyolításáig az alulírott körzeti biztosokat és egy héttagú direktóriumot bízott meg. Emiatt bátorkodunk közölni, hogy széleskörű hivatali tevékenységünket a Német Házban, Sopron, Széchenyi tér 2. sz. alatt, megkezdtük. Ebből az alkalomból engedjék meg, hogy azt kérjük, ha Önöknél Német Nyugat-Magyarországgal való írásbeli kapcsolat szükségessége merülne fel, úgy szíveskedjenek hozzánk fordulni, és ellenkező esetre nekünk ugyanezt a jogot megadni. Sopron, 1919. május 7. Lazarovits területi népbiztos.” Bélyegző: Német Nyugat-Magyarország területi német népi hivatala.[14\(191\)](#)

Legkésőbb ebben az időpontban az Antant küldöttség meggyőződött róla, hogy Bécsújhely túl fontos ahhoz, hogy ott ne saját misszióval képviseltesék magukat. Így a Szövetséges Hatalmak Kereskedelmi Küldöttsége 1919. május 19-én közölte, hogy Doniat főhadnagy az amerikai hadseregből Stuart hadnaggyal, nyolc altisztal és katonával hamarosan Bécsújhelybe érkezik, s azt a megbízást kapta, hogy a Szövetséges Hatalmak Kereskedelmi Missziója nevében ellenőrizze a tranzit forgalmat a bécsújhelyi és ebenfurti állomáson, valamint az átmenő forgalmat.[15\(192\)](#)

1613. Josef Püchler, Bécsújhely szociáldemokrata polgármestere (1928–1934)

162Ezek az intézkedések, főleg a blokád elrendelése, a bécsújhelyi munkások között nagy izgalmat váltottak ki, mivel egyrészt Ausztria és Magyarország között normális diplomáciai kapcsolat volt, másrészt nem ok nélkül féltek, hogy a kereskedelmi forgalom elvágása következtében a bécsújhelyi iparvidéken éhínség következhetne be, mivel a lakosság élelmiszerellátása legnagyobb részben Magyarországról történt. Ezekben a napokban született meg a terv, hogy a blokádot erőszakkal megtörik. A Munkástanács 16 vagonot megrakatott áruval, hogy azokat a határon átvigyék. A vonatszerelvény összeállítása a vágóhíd felé vezető vágányon történt, mert így ez a művelet a nyilvánosság, valamint a rendőrség és a Szövetséges Hatalmak küldöttsége előtt rejtve maradt.

1919. július 3-án éjjel fél tízkor Pücher mozdonyvezető néhány munkástanácsstag kíséretében a vonat teljes gőzzel átvitte a Katzelsdorfnál húzódó határon, nem törődve a határt őrző csendőrök megállj-jelzésével. Az árunak Neudörflben (Lajtaújfalu), magyar területen való kirakása után Josef Püchler a vonatot visszavitte, aminek során az osztrák csendőrök a mozdonyra leadott lövésekkel megállásra

kényszerítették.¹⁶⁽¹⁹³⁾

A hatósági vizsgálatok nem hoztak megfelelő eredményt. Néhány tanú állításával szemben, akik a vagonokban fegyvert véltek látni, a kihallgatott munkástanácsstagok azt vallották, hogy a vasúti szerelvény 10 vagon szőlőkarót, 4 vagon sót és 2 vagon lekvárt vitt. Ez a küldemény ellenszolgáltatása volt annak a 20 vagon burgonyának, amelyet a magyarok, még a blokád bevezetése előtt, Bécsújhelyre szállítottak. A vágóhid illetékes hivatalnok érdeklődésre elmondta, hogy a vagonok már megrakott állapotban kerültek Bécsújhelyre.¹⁷⁽¹⁹⁴⁾ Így nem maradt más hátra, mint újabb demars a külügyminisztertől a bécsújhelyi polgármesternek: „A nemzetközi blokádbizottság, amelynek a székhelye Bécsben van, és a Magyarországra irányuló szállításokat szigorúan ellenőrzi, tudomást szerzett az esetről, és a Külügyi Államtitkárságon a legkomolyabb szemrehányásokat tette. Részletes vizsgálatot és az eseményben részt vettek szigorú megbüntetését követelték, és a legsúlyosabb következményekkel fenyegetőztek. Fennáll a veszélye, hogy a blokádot újra elrendelik német–osztrák területekre, vagy hogy egyáltalán leállítják az élelmiszerszállítást. Nem tűrhető el, hogy valamilyen helyi érdekek miatt az egész Német–Ausztriát ilyen veszélybe sodorják, és kérem, akadályozza meg, hogy ismét hasonló események történhessenek. Legszívélyesebb üdvözetem, Bauer.”¹⁸⁽¹⁹⁵⁾

Ausztriában az események már közvetlenül ezelőtt drámaian kiéleződtek. A Kommunista Párt és a baloldali radikális munkástanácsok a bécsújhelyi és neunkircheni iparvidéket szemelték ki, hogy 1919 júniusában az Osztrák Tanácsköztársaságot kikiáltásák. Viharos gyűléseket és összejöveteleket tartottak, városokat és gyártelepeket árasztottak el röpcédulákkal és a lakosság körében az a híresztelés terjedt el, hogy „vasárnap” kitör a forradalom. Ez azonban nem következett be. A Tanácsköztársaság leverése 1919. július–augusztus hónapokban kihúzta a talajt minden további szolidaritási akció alól a határon túl. Eddig az időpontig azonban Bécsújhely, központi közlekedési rendszerével, katonai repülőterével, fegyverraktáraival és a munkás- és katonatanács jelentős hatalmi pozíciójával 1919. mozgalmas tavaszán a „fordítókorong” szerepét töltötte be a Magyar Tanácsköztársaság felé.

1988. XLII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Friedrich András: Anton Rosenkranz, a soproni 76. gyalogezred karmestere (1827–1888)

163 Friedrich András: Anton Rosenkranz, a soproni 76. gyalogezred karmestere (1827–1888)

Sopron zenei múltjának kutatása során viszonylag keveset foglalkoztak a XIX. század második felének, végének olyan fontos területével, mint az alkalmi zene – közelebbről a fúvószenekari zene – városunkban működő jeleseivel. Ebben az időszakban Sopronban rendszeresen állomásoztak különféle katonai alakulatok, az Osztrák–Magyar Monarchia hadvezetésének jól-rosszul (inkább rosszul) átgondolt stratégiai és taktikai elképzelései szerint. Ezeknek az alakulatoknak (általában gyalogezredekéről van szó), fúvószenekaruk is volt. Ezek a fúvószenekarok szinte teljes egészében a ma is ismert fúvószenekari hangszereken játszottak, azonban az erőteljesebb hangzás miatt ún. „magas” hangolást alkalmaztak. Ezek a hangszerek fél hanggal magasabban szóltak, mint a szimfonikus zenekarban használatos ugyanolyan hangszerek.

Anton Rosenkranz és hat fia

164 Ma már magas hangolású hangszerekből mutatóban is alig található egy-két darab.

A városban egymást sűrűn váltó ezredek mellett működő zenekarok vezetői közül két név tűnik ki: id. Lehár Ferenc és Anton Rosenkranz.

Idősebb Lehár Ferenc neve világhírű fia révén maradt fenn az utókorra. Soproni lakóhelyét ismerjük. A feljegyzések szerint zenekarával ő mutatott be először rendszeres vasárnapi sétahangversenyein Wagner-operarészleteket. A múlt század 60-as éveiben két-három évet töltött városunkban.

A másik karmester – Anton Rosenkranz – egyúttal zeneszerző is volt, ma is népszerű fúvószenekari repertoár-darabjával a „76-os” indulóval jobban Sopronhoz kötődött mint az idősebb Lehár.

1827-ben Prágában született. Zenei tanulmányait a méltán híres prágai konzervatóriumban végezte, ahol

világnagyságok mellett számos katonakarmester is képezte magát.

Szolgálatát 1848. október 1-én kezdte a 2. önkéntes stájer hegyivadász zászlóaljnál. 1850–1859 között a 39. gyalogezrednél működött. 1859-ben a 80. gyalogezredhez került, amellyel az 1859. évben induló hadjáratban is résztvett. A „80-as”-oknál töltött évei alatt komponálta a „Tegethoff”-indulót, amely később az osztrák–magyar haditengerészet hivatalos indulójává vált. A háború befejezése után 1866-ban ezredével Kassára került. 1869-ben Lemberg (Lvov) következett, ahol a 80. gyalogezred indulóját komponálta (A darab Ausztriában közismert.). 1878-ban Karl Michael Ziehrer utódjaként Bécsbe helyezték, az ott állomásozó 76. gyalogezredhez. Ezzel az ezreddel résztvett ugyanebben az évben Bosznia-Hercegovina megszállásáért folytatott hadjáratban. Ekkor komponálta a 76. gyalogezred részére a Sopronban is népszerű indulóját.

1881-ben a „76-os”-okkal Grazba, végül 1882-ben Sopronba került. Hamarosan a soproniak kedvence lett, és soproni tartózkodásának – melyet a sors rövidre szabott – 1888. július 29-én bekövetkezett halála vetett véget.

Rosenkranz hat fiával „családi” zenekart is alapított, egy igazi szalonzenekart, mellyel minden bizonnyal szorgalmasan művelte korának népszerű tánc- és szórakoztatózene irodalmát.

Néhány szót a „76. Regimentmarsch”-ről. Az induló dallam és harmóniavilága világos, közérthető. Négyütemes bevezető fanfárral indul, majd következik a kétszer 16 ütemes „A”-rész, az első 16 ütem a domináns hangnemen (B-dúr), a második rész alaphangnemen zár (Esz-dúr). A „Trió” (B-rész) az alaphangnem szubdomináns hangnemében (Asz-dúr) íródott. Egyetlen 32 ütemes formai egység, melyen belül a tagolást dinamikai ellentétekkel biztosítja.

A befejezést nyolc ütemen át a pianótól a fortéig felépített fokozással teszi hatásossá. A trió 13. ütemében felhangzó szignál a kor katonazenéi divatja szerinti kötelező felhívójel, azonban nem azonos az unalomig elcsépelet „Generalmarsch”-sal.

Indulójának elemzéséből megállapítható, hogy Rosenkranz biztos kézzel, jó érzéssel alkalmazta korának zenei eredményeit.

Prágai születése ellenére a darab teljesen osztrák, bécsies dallamvilágot tükröz. Sopronban nem hatottak rá magyar dallamok.

Gazdag magyar történelmi indulókincsünk mellett érdemes művét jól játszható hangzó anyagként művelve megőrizni.

„76-os” indulója révén tehát Rosenkranz neve nem merült feledésbe. Halálának 100. évfordulójáról ezért emlékezünk meg. Vö. még Geschichte der österreichischen Militärmusik. Wien, 1981.

1988. XLII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Kiss Jenő: Népi gyermekjátékok és gyermekmondókák Mihályiból

165 Kiss Jenő: Népi gyermekjátékok és gyermekmondókák Mihályiból

I. Pusztuló néphagyományaink egyik vonzó, színes része a gyermekjátékok s a hozzájuk kapcsolódó

mondókák, versikék és dallamok. A korábban spontán szóhagyományozódással továbbélő számos népi gyermekmondóka egykori gazdagságába a Kis Árontól szerkesztett, Magyar gyermekjáték-gyűjtemény című tartalmas kötetből kaphatunk betekintést, amely 1891-ben jelent meg Budapesten. Ami a régi Sopron vármegyét illeti: hét helységéből (Eszterháza, Farád, Kisfalud, Nagyhóflány, Potyond, Rábaszentandrás, Sopron) vannak mondókák e könyvben (i. m. XVII). A gyermekjáték-mondókák egykor oly gazdagon áramló forrása mára – a falusi életmód gyökeres változása következtében – összezsugorodott, illetőleg lényeges változásokon ment keresztül. Igaz, az óvodákban tanítják a szóban forgó, hagyományos játékok, mondókák és dallamok egy részét, az újabb szórakozási, időtöltési formák (a boltokban kapható gyári [társas] játékok, a televízió, az óvoda és az iskola irányított játécai) azonban visszaszorították ezeket korábbi szerepükhöz képest. Meglehet, az országban „sokat közülük még ma is játszanak, de olyanok is akadnak, amelyek már feledésbe merültek” (Kósa László–Szemerényi Ágnes: Apáról fiúra. Bp., 1973, 164). Arról nincsenek pontos felmérések, hogy a megmaradtak és a visszaszorultak aránya milyen. Kétségtelen azonban, hogy a spontán hagyományozódással továbbélő játékok és mondókák száma radikálisan csökken. Tapasztalatból tudom, hogy azok a gyermekjátékok és -mondókák, amelyeket az ötvenes évek körül a mi generációnk Mihályiban játszott, nem kis részben ismeretlenek a mai gyerekek előtt.

Szülőfalum, Mihályi táji közmondásait, szólásait, gazdareguláit, falucsúfolóit, gyűjtve jegyeztem föl néhány gyermekjáték-mondókát. Munkám lezárása után határoztam el, hogy ennek az erősen pusztuló folklóranyagnak további darabjaiból is mentek meg még. Ennek az újabb gyűjtésnek az eredménye a jelen összeállítás, amely természetesen nem tart igényt teljességre. Mivel legfontosabbnak a visszaszorult gyermekjáték-mondókák megmentését tekintetem, a középgeneráció mellett elsősorban a mai nagyszülők korosztályának az emlékeit kutattam. Fő adatközlőm édesanyám volt, aki unokáival való foglalkozása közben spontán módon is több gyermekjáték-mondókát „hozott vissza” a múltból, s tette lehetővé följegyzésüket.

Az összeállítás csak olyan játékokat tartalmaz, amelyekhez mondóka, versike s meghatározott dallam vagy ritmikus beszéd társul. S közülük is csupán azokat, amelyek tapasztalatom szerint a mai mihályi gyerekek óvodán kívüli életében nem tartoznak az aktív játékok és mondókák közé. Az itt közölt mondókák egy részét megtaláljuk a régebbi s újabb szakirodalomban, így például Kiss Áron említett munkájában, a Bartók és Kodály szerkesztette A magyar népzene tára első kötetében (Bp., 1951: Gyermekjátékok), illetőleg az óvodákban ma használatos munkákban, Bauer Gabriella: Gyermekirodalmi szöveggyűjtemény (Bp., 1975,³ l. a Népi mondókák című fejezetet: 3–17) és Forrai Katalin: Ének az óvodákban Bp., 1976) című munkájában. Azokat a mihályi mondókákat, versikéket, amelyek teljesen megegyeznek a felsorolt munkákban találhatóakkal (a kiejtésbeli különbségeket figyelmen kívül hagyva) nem közlöm. Ilyen például a Süss föl nap, a Kis kacsa fürdik, a Bújj, bújj zöld ág, a Kicsi vagyok én, a Cirmos cica, jaj, a Szabad péntek, szabad szombat, a Gólya, gólya, gilice, a Fehér liliomszál, a Sétálunk, sétálunk kezdetű. A mihályi mondókák közül néhány nincs meg az idézett könyvekben, több pedig – nemcsak kiejtését tekintve – többé-kevésbé különbözik a bennük közöltektől. Ez vonatkozik Simon Gizella: Vitnyéd népköltészeti hagyományai című szakdolgozatára (Pécs, 1967. 171. 166sorszámú kötet) is. A mihályi gyermekjáték-mondókák közzétételével a mentésen kívül az is szándékom volt, hogy a játékmondókák területi variálódásának tanulmányozásához anyagot nyújtsak.

A szövegek közlésében azokat a szabályokat követem, amelyek „A népköltési (folklór) alkotások kritikai kiadásának szabályzatá”-ban (Voigt Vilmos és Balogh Lajos. Bp., 1974) olvashatók (89–113). Ennek az a lényege, hogy a köznyelvben is érvényes hasonulásokat, összeolvadásokat, mássalhangzó-rövidüléseket és

kieséseket nem jelöljük a népnyelvi szövegekben (tehát *adtam*-ot, *látják*-ot, *többféle*-t írunk, jóllehet a kiejtésben *attam*, *láttyák*, *töppféle* hangzik). A nyelvjárásokra jellemző jelenségeket viszont jelöljük (magam a kettőshangzókat itt nem jelölöm), tehát *gólá*-t, *küldött*-et, *ollan*-t, *pappír*-t, írunk, nem pedig *gólyát*-t, *küldött*-et, *olyan*-t és *papír*-t.

II. A. Gyerekek felnőttekkel

1. Arcsimogató: Ciróka-maróka.

2. Békítgető: ringatás közben mondogatták a síró kisgyermeknek: csicsíja babájo.

3. Tapsoltató: a kisgyerek csuklóit megfogják, s két tenyerét összeütögetik: Süti, süti kalácsot / papánok, mamánok / legnagyobbat magánok.

4. Csipkedő: egymás kézfejébe csípve kezükkel le-föl irányú mozgást végeztek a dal ütemére, majd hessegetést s hívogatást utánoztak: Csíp, csíp, csóka / vakvarjucska / jó vót-e a / kisfiucska / komámasszon szekerin / tikok únek rajta, / hess el másé / gyere haza magunké.

5. Ujjasdi: a hüvelykujjon kezdve egyenként megfogják a kisgyerek ujjait. Mindegyik ujra mondanak valamit, a kisujjat pedig a sorban az utolsót – megrázzák vagy fölemelik: Ez elment vadászni / ez meglütö / ez hazavüttö / ez megsütöttö / ennek meg semmi se maradt / csik-mak, mak, mak, mak.

6. Tenyér-csiklandozó: a felnőtt előbb köröket rajzol mutatóujjával a kisgyerek tenyerébe, majd belebök vele, s akkor mondja a mondóka második felét: Kerekecske / gombocska / itt szalad a / nyulacska.

7. Karon hintáztató: a felnőtt lóbálta a csecsemőt térde és válla alatt megfogva: Góli vüszki kisfiát / szaros lepödöbe.

8. Térden lovagoltató: térdre ültetve „lovagoltatják” a kisgyereket, aki vagy szemben vagy háttal ül: Gyí paci, Pápáro / együtt menünk vásárra.

9. Állni tanító: a kisgyereket hónaljánál fogták, majd néhány pillanatra elengedték, ezt mondva: Áll, áll Isten babájo.

10. Táncoltató: a kisgyereket hónaljánál fogták s térdét rogyadoztatva ugráltatták az ágyban, az ölükbén vagy az asztalon: Hapa cina, cina, cina / táncul ám a pici baba / hap cinájo, cinájo / táncul a kis babájo.

11. Hintáztató: kisgyermek kézzel történő hintáztatásakor mondják, s a végén, a *kidobjuk* szó elhangzásakor nagyot lódítanak a picin: Zsipp, zsupp kenderzsupp, / ha megázik, kidobgyuk.

12. Rajzoló: a felnőtt vagy nagyobb gyerek homokba vagy papírra rajzol emberutánzatot, s közben ezt mondja a picinek: Pont, pont vesszőcske / kíszen van a fejecske / rövid nyaka / nagy a hasa / kíszen van a / török basa.

B. Gyerekek felnőttek nélkül – egyszemélyes játékok és mondókák

13. Az esőhöz: akkor énekelték, amikor borult, felhős volt az ég, vagy már szemerkélt az eső: Ess eső, ess / hónap dflig ess / zab szemesedjék, / buta bokrosodjék / az én hajam ollan legyen / mind a csikó farka / még anná is hosszabb / mind a Duna hossza.

14. A csigához: csigát megpillantva énekelték a kisgyerekek: Csigabiga, túd ki szarvátot / ha nem tulod

szarvádót / Vaskapuho váglok – vagy: Csigabiga / gyere ki / íg a házod / ideki.

15. A gólyához: gólyát megpillantva énekeltek a gyerekek: Góla, góla, vaslapát / hozzá nekünk kisbabát. Egy megjegyzés a mondóka „komolyságához”: előfordult, hogy a gyerekcsapatban volt olyan gyerek is, akinek pár nappal korábban született kistestvére. Gólyát megpillantva rázendített a gyereksereg a mondókára, mire az egyik így figyelmeztette kistestvéres társát: te ne mond, nektek már hozott!

16. A tyúkhöz: akkor mondták, amikor tyúkot hallottak tojás után kotkodácsolni: Kot, kot, kot, kot, kotkodács / minden napra et tojás.

17. Fog kihullásakor: fog kihullásakor mondták, amikor a kiesett fogat egérlyukba dugták: Egér, egér, adj vasfogat / Én is adok csontfogat.

Két- vagy többszemélyes játékok és mondókák

18. Mikulás: a mikulást járó nagyobb gyerekek mondogatták a kisgyerekeknek: Isten kúdozt engemet / Mikulás vagyok / hátomom a putton / homlokom ragyog / van benne sok dió / cukor és mogyoró / gyertek ide gyerekek / de csak aki jó.

19. Elvesztés – megtalálás: ha valaki megtalálta, amit a másik elveszített, a háta mögött tartva, eldugva ezt kiabálta: kinek-kinek vesztesége / nálom van a nyeresége / aptya-anya megveri / síva-ríva keresi.

20. Farkasszemezés: a következő párbeszédet folytatják egymás szemébe nézve: Vótá kerbe? / Vótam / Láttá farkast? / Láttom / Fíté túló? / Nem fítem. – A kérdező kezével társa szeme előtt legyezget, s ha a kérdezett pillant a legyezésre, azt jelenti, hogy félt, mire a másik kineveti.

21. Beugrató: április elsején igyekeznek minél többször lóvá tenni egymást, s ha sikerül, így csúfolják beugratott társukat: április bolondja / május számara!

22. Hintázó: az egyik gyerek ül a hintán, a másik hajtja, ezt mondva: Hinta, palinta / karácsonyi Katinka / lökd, meg, pajtás, a hintát / írgyük el [elírgyük] a Katinkát.

23. Hintázó: az egyik gyerek ül a hintán, a másik hajtja, ezt mondogatva: egy aranalma / két aranalma / három aranalma / négy aranalma / öt aranalma / hat aranalma / hét aranalma / nyóc aranalma / kilencedik kiskirálné / szó le a hintárul.

24. Sütősdí: kislányok játéka volt: Süssünk, süssünk valamit / azt is megmondom, hom mit / lisztből legyen, kerekes / tótelíke jó édes / csavarva, tekerve / turóval bélelve / csiga-biga rétes / kerekes és édes.

25. Kéregető: a gyerekek tenyerüket társuk felé nyújtva mondogatták-énekelgették: Tígy bele, tígy / ha nem tisz / hónap díre kopasz lész / idehívom a kutyámat / leszabatom a szoknyádot / tígy bele, tígy.

26. Páros forgó: körbe járnak a gyerekek, énekelnek, végül leguggolnak: Íg a gyertya, íg / el ne aludjék / mig a gyertya lángot nem vet / guggolunk le mind.

27. Páros forgó: két kezüket összefonva mentek a gyerekek, a brekekénél gyorsan megfordultak: Ácsik, mácsik, turósmácsik / tintaleves, pappirmácsik / brekeke.

28. Páros tánc cserélődő táncosokkal: már nem emlékeznek, hogyan játszották: Körbe áll ek kislánko / lássuk, ki lesz a párgyo / lássuk, kit szeret a legjobban / azzal pördüllön ki gyorsan / ezt szereti legjobban /

ezzel pördüllön gyorsan / víge, víge, víge mindennek / víge a jó kedvünknek.

29. Csúfoló: Miháliba [Viccán] bucsu van / Beledbe meg nem / engem szeret ek kislány / tígedet meg nem.

30. Cigánycsúfoló: cigányokat meglátva mondogatták: Cigán, biligán / turót lopott az utcán / kírtem túlö, nem adott / seggbe rugtam, efutott.

16831. Cigánycsúfoló: a cigányokat csúfolták így: Cigán, biligán / fönnakadt a kereszfán / öregaptya levette / as se tudta, há tette.

32. Gyűrűsdi: már nem emlékeznek arra, hogy mikor mondták: Csön, csön gyürü / aran gyürü / Kiné van az / ezüst gyürü / itt csönög / itt pönög / itt adják előre.

33. Kiolvasó: Ecc, perc, kimehetsz / hónapután begyühetsz / cernáro cinegére / ugorgy cica, az egerre / fuss.

34. Kiolvasó: Egyedem, begyedem, tengertánc / hajdu sógor, mit kívánsz / nem kíványok egyebet / csak ek karé kenyeret.

35. Kiolvasó: Lementen a pincébe vaját csipegetnyi / utánnom gyüött öregapám hátbaveregetnyi / nád közé bujtam, nádsipót fujtam / az én sipom így szót: dí, dá, dú / te vagy az a nasz száju.

36. Kiolvasó: Egy, kettő, három, ngy / nímet disznó, hová mész? / Kertek alá turásznyi / egy szál vasat talányi! / Minek neked a vas? / Vasat adom kovácsnok / kovács nekem patkót ad / patkót adom lovamnak / lovam nekem trágyát ad / trágyát adom földemnek / földem nekem buzát ad / buzát adom molnárnok / molnár nekem lisztet ad / lisztet adom péknek / pék nekem cipót ad / cipót adom kanásznok, / kanász nekem botot ad / [én] ugy megverem a kutyát / [hogy] vígigfossa az utcát.

37. Kiolvasó: Egy ágon ül két madár / egyik Péter, másik Pál / röpill el Péter / röpill el Pál / gyere vissza Péter / gyere vissza Pál.

38. Kiolvasó: Egy – megíredt a meggy / kettő – feneketlen teknyő / három – kanál nincsen nálom / ngy – vígy / öt – tígy / hat – hatvanhat / hét – hetvenhét / nyóc – nyócvannyóc / kilenc – kilencvenkilenc / tiz – tizta viz / hanem tizta, vüdd vissza / öregapád megissza.

39. Kiolvasó: Egyedem, begyedem, vót eh ház / abba lakott Mikulás / kírtem túlö vacsorát / aszonta, hogy pofon vág / ha pofon vág, meghalok / evüsznek a bivalok / répafođbe temetnek / megesznek az egerek.

40. Libásdi: hármás szereposztású játék volt. A gazdaasszony és a libák egymástól távol állva folytatják párbeszédüket, a farkas oldalt helyezkedik el, s les prédáira. A párbeszéd végén a libák a gazdaasszonyhoz futnak, a farkas pedig igyekszik elkapni őket. A megfogottak farkassá válnak. A játék addig folytatódik, amíg a libák el nem fogynak. Gyertek haza ludaim! – Nem merünk! – Miért? – Fílnk! – Mítú fítek? – Farkastul! – Hun a farkas? – Bokorba! – Mit csinyál? – Mosdik! – Mibe mosdik? – Aranmelencébe! – Mibe törüközik? – Kiccice farkábo!

41. Lánykérő: Paprika Jancsi, mit kerülöd a házam táját? – Azt kerülöm, azt kerülöm, van-e eladó szíp lányod. – Nincs nekem, nincs nekem eladó szíp lányom. – Ne tagadd, ne tagadd, mikor eccer láttom, a beledi piacon, piros almát árút, ettem is belüllő, vettem is belüllő, add el nekem (Kati) lányodat! – (Kati) lányom nem adom gyöngyszoknya nélkül, arangyürü nélkül. – Evüszöm (Kati) lányod Lipityomba,

Lapatyomba, Cigánszemerébe, hadd tanullon valami mestersíget.

42. Labdázó: a ház falánál labdázva mondták. Két labdafogas között mondtak egy-egy szakaszt, s közben tapsoltak, amikor a vaskoppantó szóhoz értek. A gyertyatartó szónál földreejtették a labdát, s úgy kapták el újra. Egy kettőre / két háromra / három hatra, / hat kilencre / üsd ki tizre / tizenegyre / vaskoppantó / gyertyatartó.

16943. Táncoltató: Cini, cini, muzsika / táncol a kis Zsuzsika / addig járgyo egyedül / amig párgyo nem kerül.

44. Kiolvasó: Eszaladt a kemence / teli pogácsával / utánno ment a mester / minden deákyával.

45. Kiolvasó: Ángyom süttött rítest / nem adott belüllő / kitette a fáro / evüttő a kányo / ángyom bosszujáro.

Egyebek:

46. Kislányok egymás között: Kis menyecske, hun az urad / talán a kocsmábo mulat?

47. Amikor fájdalmas pattanásféle keletkezett a nyelven: Árpo [fing] kót [= kelt] a nyévemen / ha kót, ma kót, ma evesszen.

48. Kisgyermekek mondogatták: Eccer vót egy ember / szakállo vót kender / meggyulladt a kender / elígett az ember. – Változata: Eccer vót egy ember / szakállo vót kender / kócbú vót a lábo / nem járt ovodábo.

49. Nem emlékeznek arra, hogy mikor mondták: Dombon törík a diót / hegyen meg a mogyorót.

50. Nem emlékeznek már arra, hogy milyen játék közben mondták: János ur kízül nímeti Bécsbe / lovai vannak nyergelőbe / hajtsd előre magadat / azt a görbe [hosszi] nyakadat.

51. Repülőgép megpillantásakor mondták: Hej, koma, micsoda, eketaliga / hogy az Isten csudájába kerít az oda?

52. Lucázási mondókák: Annyi csibéjek legyen, mind égen a csillag / tiktyok, luggyok jó tojók legyenek / annyi pínzek legyen, mind pajtábo a pelva / kentek lányánok akkora csöcső legyen, mind a bugyogakorsó / akkora disznót öllenek, mind a kössíg bikájo / ollan vastag szalonnájo legyen, mind a mestergerenda / annyi zsirgyok legyen, mind kutba a viz / ollan hosszi kóbásszok legyen, mind a falu hossza / luca, luca, kitty-kotty, kukorikú, sápsápsáp, rudrudrud! Ha a jókívánások elmondása után nem kaptak semmit a lucázó fiatalok, akkor azt kiabálták fennhangon: Ecs csibéjek legyen, az is vak legyen!

1988. XLII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

1988. XLII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Hárs József: Néhány szó az 1987. évi Soproni Ünnepi Hetekről

Hárs József: Néhány szó az 1987. évi Soproni Ünnepi Hetekről

Nemcsak a könyveknek, az évfordulóknak is megvan a maguk története. A tavalyi nyári eseménysorozat plakátjai fölé a harmincas szám került. Ennek a szerénységnek az eredete a Kisalföld 1968. június 28-án „Ünnepi Hetek. Tizedszer” című cikkére vezethető vissza. Radó Ferenc szerint 1958-ban határozták el: az addig rendszertelenül tartott kisebb fesztiválok helyett ünnepi heteket szerveznek Sopronban.¹⁽¹⁹⁶⁾

A valóságban a megszakítatlan sor 1954-ben, a Soproni Ünnepi Héttel kezdődött. Az elnevezésben és időpontokban eleinte voltak még ingadozások (1955: Őszi Vásár, **170**1956: Soproni Zenei Hét, 1957: Soproni Kultúrnapok; a Soproni Zenei Hét tavasszal zajlott le, a többi, beleértve az utólag elsőnek keresztelt 1958-ast, ősszel), 1959 óta azonban június vége és július közepe vagy vége közé sűrítették az eseményeket. Ennek okai a határsáv korlátozásai és a szálláshiány voltak: nyáron az iskolákban is el lehetett helyezni a belépők kedvezményét egyre nagyobb számban kihasználó belföldi látogatókat. Az együttesek számára különösen az időszak eleje látszott (és látszik) kedvezőbbnek. Sok esetben még be lehet építeni fellépésüket a rendes színházi, zenei idénybe. Ez a művészeknek anyagilag nem, inkább a rendezőségnek jött jól, hiszen ha van élő hagyomány, a Soproni Ünnepi Hetek anyagi bázisának örök bizonytalansága mindenesetre az. Hozzáteve az előre tervezésben és a színvonalban jelentkező következményeket is.

Ezért nem lehet általában a helyszínek tervszerű kialakításáról, a műsor formálásának tudatosságáról vagy az egész szervezés nagyüzemmé válásáról beszélni úgy, ahogy az más fesztiválvárosoknál természetes. Ezen az a szervezeti változás sem segíthet, amely 1986. november 10-én kelt döntéssel „a korábbi Intéző Bizottságot megszüntetve, a konstrukció megmaradása mellett – a Liszt Ferenc Művelődési Központra bízta a SÜH szervezésének és lebonyolításának teljes jog- és feladatkörét”.²⁽¹⁹⁷⁾ A döntés késői volt, állapítják meg a fesztivál új gazdáit. Ha valaki ennek az igazságában kételkedne, vessen egy pillantást a hozzánk képest fele lélekszámú Bregenz fesztiváljának műsorára. Nem az 1987. évre, hanem a következő idényre, amelynek előzetesét már réges-rég kiküldték a címzeteknek szerte a világba.³⁽¹⁹⁸⁾ A főbb események pontos dátumával és szereplőivel. És így lenne jó nekünk is. Mire megjelennek az utazási irodák prospektusai, már megtalálhatnánk bennük a mi eseményeinkre hívó utakat is. Ehhez persze olyan anyagi bázisra van szükség, amely hosszú évekre előre meghatározott.

Mi indokolja mégis, hogy bizakodással figyeljük a szervezés erőfeszítéseit városunkban? Az az alap, amelyre valóban felépíthető egy nyári eseménysorozat. Ez pedig az Európában egyelőre még egyedülálló Fertőrákosi Barlangszínház. Helyesebben: ennek a lehetősége. Hiszen jelenlegi állapotában még inkább csak ígéret. A nézőtér és a színpad, a zenekari árokkal együtt, most már megfelel a nemzetközi színvonalnak, de a kiszolgáló létesítmények elmaradottsága vagy hiánya bizony erősen rontja a hatást (öltözők, büfé stb.). A hely egyik óriási előnye, hogy bizonytalan idő esetén sincs „esőnap”.

A Barlangszínház jubileuminak szánt műsora nem volt igazán haladás a nemzetközi színvonal felé. A Pécsi Nemzeti Színház művészeinek Varázsfuvolája vonzotta ugyan a közönséget, a kis színpadokon ötletesnek számító díszlet azonban, mivel nem illeszkedett a helyszínhez, szegényesnek hatott. A barlang adottságai vetített háttereknek kedveznek, amire a múltban (Huszár Klára rendezései!) már volt néhány példa.⁴⁽¹⁹⁹⁾ Az énekesek nehezen birkóztak a német nyelvvel, le lehetett mérni ezt a külföldiek reagálásán: nem mindig a poénokon nevettek.

Jobban sikerült a Figaró házassága (szintén németül!), sajnos azonban csak fél ház előtt. Hibái ellenére is a legjobb operaelőadás a győriek Trubadurja volt. Sodró lendületű, együttes munka. Több érdeklődőt érdemelt volna (és kritikát a Kisalföldben). Műsorba iktattak még egy zenés színművet, egy revüt és egy musicalt, nyilván abból a meggondolásból, hogy „minél szélesebb rétegek találkozhassanak kulturális értékekkel”.⁵⁽²⁰⁰⁾

Az igazi nemzetközi színvonalat a Régi Zenei Napok érték el a kis befogadóképességű, ám éppen ezért általában zsúfolt nézőtér benyomását keltő helyszíneken. Ez a rendezvény a blockflöte- és (idén először) csembaló-kurzusával olyan szakmai siker, hogy a többi eseményre is kisugárzott a hatása. Az egyszerű érdeklődők számára azonban nagy nehézséget jelent a naponta több hangverseny, szinte szünet nélkül. ¹⁷¹Fárasztó ez az előadóknak is (pl. a remek Szombathelyi Énekegyüttes, a vendégkarnagy által kívánt sok próba és az azt követő szombathelyi fellépés után közvetlenül Sopronban három hangversenyen szerepelt). Sajnos a Soproni Ünnepi Hetek első napjai mindig túlszűfoltak, a többi napra viszont alig jut komoly esemény.

Nem volt szerencsés a július 4-i hangverseny a Szent Mihály-templomban. Első részét a keszthelyi Musica Antiqua Együttes szinte légiés finomságú zenélése töltötte be. A második rész: a soproni szimfonikus zenekar egyébként jó szereplése. Mendelssohn hegedűversenye nem való a templom visszhangos akusztikájába, a Gulimant-szimfónia (ösbemutatónak számít Sopronban) harsánysága, orgonával támogatott fortissimói pedig szinte semmit se hagytak meg a keszthelyiek által teremtett hangulatból.

A propaganda nagyon mostohán bánt a kamarakórusokkal. Az Országos Kamarakórus Fesztivál közönséget érdemelt volna, az Országos Női Kari Tábor és a Bezerédj Amália Zenei Tábor pedig nagyobb hallgatóságot. Ám közönség csak akkor várható, ha legalább tájékoztatást kap arról, mikor, hol, kiket és milyen műsorral hallgathat meg.

A propagandáról egyébként még annyit, hogy a Magyar Média vállalta, előnyös szerződési feltételekkel, jövőre remélhetőleg javuló intenzitással és a sajtóhibák kevesbedésével (miért kellett Mendlik Lajos igen színvonalas akvarellista nevét több előzetesben is Medlik Jánosnak írni?).

Az I. Magyar Sörfesztiválból, amelyet – úgy látszik – a szervezőktől (Magyar Média) független hatalmak akadályoztak meg, csak a rémálomnak is rossz óriás sörösüvegek maradtak. Ilyen környezetszennyező reklámot legfeljebb egy napig szabad a Belváros fényképezésre méltó patinás házai elé állítani, nem pedig hetekig hányódtatni városszerte.

Véleményünk szerint a Soproni Ünnepi Hetek ennyi év után végre szilárd anyagi bázist érdemelne, akár külföldi tőke, akár az idegenforgalom forrásainak bevonásával, s egy független szervezőt (egy beosztottal), aki csak és csakis ezzel foglalkozna egész évben. Lejárt már annak az ideje, hogy alkalmi hírnök trombitálja össze évről-évre a mezei hadakat! Ez a szervezeti változás adná meg a műsorok, a szerkezet állandóságát, megbízhatóságát. A színvonal érdekében végre össze kellene hangolni Győr, Sopron, Szombathely (Kodály fél évszázados gondolata!), sőt: Kismarton erőfeszítéseit, hiszen közös az érdekünk: a bevásárló turizmus mellé a kultúra idegenforgalmát felsorakoztatni. A lemezei és több országos rendezvénye által nevet szerzett igen jó képességű szombathelyi zenekarra bátran lehetne alapozni. Úgyszintén a győri és soproni kórusokra. S ha a szólistákat közösen kötnénk le, anyagilag is jobban járnánk. Nem ütné egymást két operaelőadás: az egyik Győrött 60 Ft-ért, a másik Sopronban 220 Ft-ért (hogy csak egy példát mondjak). Ne a közönséget osszuk meg, utazzassuk a szereplőket!

Szerintünk a Barlangszínház a mi „adunk”. Természetesen a hiányzó 10 milliónyi beruházás után. A Régi

Zenei Napok és a kórusfesztiválok rangos kiegészítések lehetnének. A kiállításokat, sportrendezvényeket viszont le kellene adni az illetékes szervezeteknek. Legyen a Sportcentrumnak, a kultúrházaknak, másoknak a saját jól felfogott érdeke, hogy az ünnepi hetek fő vonulatához időben kapcsolódva, felhívják magukra a figyelmet és egyben gondoskodjanak az ide érkezők délelőtti, kora délutáni szórakoztatásáról.

A gazdasági nehézségek emlegetése nem fedheti el azt a tényt, hogy az idő múlik. Spanyolországban a malagai luxusüdülőhelyek füzérének, a Costa del Solnak a keleti végén, Nerja halászfalu mellett, van egy csodálatos cseppkőbarlang. Színpadán időnként baletttesteket tartanak zenekari kísérettel. Egyelőre kevesen tudnak róla. [6\(201\)](#)

Ne várjuk meg, míg leköröznék minket!

1988. XLII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Entz Géza: Életút–életmű (Szakál Ernő kiállítása)

172 Entz Géza: Életút–életmű (Szakál Ernő kiállítása)

A mai világban nagyon ritka művészi pálya elevenedett meg 1987 decembere és 1988 februárja folyamán az Országos Műemléki Felügyelőség székházának aulájában (Budapest). Hat évtized keményen következetes tanulásából, önképzéséből, tapasztalataiból és élményeiből táplálkozó tevékenység gazdag termése tárult fel a látogatók előtt. A rajzok, manuálok, pontos, de egyúttal bravúros szerkesztések, finoman átértett szobrok, érmek sorát és a műemlékvédelemben eltöltött negyedszázad egyre elmélyültebb tanulmányokban gyökerező helyreállításait egy szerénységében is öntudatos művészlélek életútjának írásos és ábrázolásokkal megvilágított dokumentumai kísérték és értelmezték. Lehet, hogy a felületesebb szemlélő kevéssé vette észre, hogy ez a két, párhuzamosan futó, összetett szólam milyen szervesen felépített, egymással összefüggő és egybecsendülő akkordot zendített meg, a mesterség és művészet szét nem választható harmóniáját Szakál Ernő erre a harmóniára, erre a ma már szinte eltűnt, de a régiek által egyedül elfogadható és megbecsült harmóniára tette fel életét. A mesterségtől a művészetig vezető út minden állomását végigjárta tevékenységének első húsz évében: a kőfaragástól a kitartó szorgalommal telített tehetséggel és lelkesedéssel végzett főiskolai tanulmányokig. Ezt koronázta meg az egyéves római ösztöndíj, amelynek tapasztalatai és felejthetetlen élményei további pályáján is ösztönzést és szilárd alapozást adtak, erre mindig rábízhatta magát. Aligha csodálható, hogy ilyen előzmények után személyisége a műemlékvédelemben találta meg igazi kibontakozási lehetőségét. Adottságai e jelentős kulturális területre predestináltak, ahol tehetsége a maga teljességében érvényesülhetett. A kőanyagok mélyreható ismerete, kezelésük természetes módjai, a kőmegmunkálás minden fortélyának elméleti szempontjai és az azoknak megfelelő gyakorlati megvalósítások: egyszóval a szükséges mesterségbeli tudás készen állt a legbonyolultabb technikai és művészeti feladatok megoldására. Szabadtéri barokk szobrok, középkori épületplasztikai alkotások sora tesz bizonyosságot arról, hogy Szakál Ernő vezetésével, aktív részvételével és kitűnő, a közös munkában egybeforrott munkatársak együttműködésével milyen kiemelkedő konzerválási és restaurálási eredmények születtek századunk harmadik negyedében szerte az országban.

De a röviden jellemzett szakmai felkészültség csak elengedhetetlen alapkövetelmény, amelyből a művészi feladatok kisarjadnak, hiszen magas színvonalú műalkotások megmentése, életük meghosszabbítása, értékeik megtartása a végcél. Ehhez pedig finom művészi érzék és hajdani létrejöttük történeti körülményeinek minél alaposabb ismerete és megértése szükséges. Szakál Ernő azonban még ezeken felül kemény munkával és kiváló ráérzéssel be tudott hatolni a múlt műhelytitkaiba, elfeledett alkotói módszereibe is. Enélkül aligha lett volna képes töredékekből hitelesen rekonstruálni, újra életre hívni középkori szobrokat, kutakat, építészeti tagozatokat. A visegrádi királyi palota díszkútjai – maguk is egyedül állnak a korabeli Európa építészeti plasztikájában a siklói vár nagyszerű zárterkélye ennek az intuitív, de ugyanakkor tudományos pontossággal bizonyítható képességnek és munkamódszernek köszönhetik azt, hogy faragott kőtöredékek halmazából nem is sejtett színvonalú, ritka megoldású műalkotások születtek újjá, tetemesen gazdagítván nagyon is hiányos középkori kőszobrászatunk képét. Bámulatos szerencse, hogy a különleges értékű budai szoborlelet kivételesen érdekes és sok nehézséget magában rejtő helyreállítása is Szakál Ernő feladata lett. A több ezer töredékből összeállított szobrok a kiegészítés nélküli, szigorú konzerválás bravúros példái. Nem is beszélve arról, hogy a középkori budai szobrászat addig ismert néhány töredékes példányához mintegy 25 újabb, amazoknál sokkal teljesebb szobor vált ismertté s ezáltal ugrásszerűen növekedett a Zsigmond-kori plasztika európai színvonalú hazai

termése. A felsoroltak mellett **175**Sopron is büszkén őrzi fiának keze nyomát. A Fabricius-ház pincéjében felállított Kapitólumi triász (Jupiter, Juno és Minerva) rekonstrukciós helyreállítása más kisebb munkák mellett azonos értékű a korábban említettekkel.

A tablókön ízlésesen elhelyezett rajzok, tanulmányok, szerkesztések vallomását kiegészítették az életpályáról személyes közvetlenséggel beszélő tárgyak, iratok, bizonyítványok, elismerő és kitüntető okmányok (Munkácsy-díj 1969, Munka Érdemrend ezüst fokozata 1972, Magyar műemlékvédelemért érem 1973, Európa-díj 1982, Pro urbe díj Sopron 1985). Közöttük is akad a műemlékvédelmi munkákkal kapcsolatos dokumentum. Ezekből századunk harmadik negyede szobrászati helyreállításainak története bontakozik ki, egy emberöltő sajátos feladataival, küzdelmeivel, tanulságaival és eredményeivel, amelyek főhőse Szakál Ernő. Ő nemcsak restaurált, hanem kutatott is, belemélyedve a középkori szobrászat munkamódszereinek tanulmányozásába, történeti alakulásába. Elméleti és gyakorlati munkásságának minden jelentős eredményét tudományos igényvel tette közzé remek rajzaival és fényképekkel illusztráltan. Így a rengeteg utazás, helyszíni munka mellett ritka pontossággal tett eleget a minden műemléki munkához tartozó, korszerű követelményeknek, az utána jövők nélkülözhetetlen tanulságára. Szakmai tudása mellett ez az etikus magatartás jellemezte a Magyar Képzőművészeti Főiskolán töltött sajnos kevés tanári évét, amelynek során megindította a kőszobrász-restaurátor képzést, tartalmi és gyakorlati kereteinek meghatározásával.

A kiállítási terem közepén álló nagy vitrinben kaptak helyet azok a szerszámok, amelyekkel dolgozott: a legközvetlenebb, személyéhez tapadó munkatársak. Ezek mintha azt sugallnák, hogy ez lehetett volna a kiállítás alcíme: „A mesterség dicsérete”, azaz vallomás a ma sokszor háttérbe szoruló, nem is olyan fontosnak tartott mesterség mellett. A kiállítás egyértelmű tanúságot tett erről, de arról is, hogy a jól megalapozott mesterségbeli tudásból, lelkiismeretességéből nőhet ki igazán a művészet és ennek az az ága, amely eleink művészi alkotásainak megőrzését, értékeinek hiteles újraélesztését, nemzeti és emberi megbecsülését és becsültetését tűzi ki célként.

1988. XLII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK

MEGEMLÉKEZÉSEK

1988. XLII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK / Környei Attila: Pröhle Jenő (1909–1986)

Környei Attila: Pröhle Jenő (1909–1986)

Pröhle Jenőben több szakma gyászolja jeles alakját és e szakmák mostani képviselői tanítómesterüket. Értékes tudományos és szakmai munkát végzett mint klasszika filológus, mint irodalomtörténész, pedagógus, könyvtáros és mint soproni helytörténész egyaránt, de jegyezték őt a modern európai nyelvek jeles kutatói és oktatói között is. Mégis, az őt gyászolók sokasága egytől-egyig nem a szaktudós távozását érzi a legnagyobb, az igazi veszteségnek, hanem az emberét. És nemcsak azért, mert ez a felmérhetetlenül

nagy tudású férfi nemcsak a saját tudásához, de szakterületei más művelőihez mérten is rendkívül keveset publikált, vagy mert soha, senkivel szemben nem érezte szellemi fölényét. Azért érezzük ezt így, mert Pröhle Jenő olyan ember volt, olyan egyéniség, akinek jelleme, embersége messze felülmúl, elhomályosít bármilyen hatalmas tudományos életművet, érdemeket is.

1909. augusztus 10-én született Sopronban, atyja Pröhle Károly evangélikus lelkész, teológiai tanár. 1919 és 1927 között járt az evangélikus líceumba, ahol minden évfolyamon osztályelső volt, tandíjmentes és ösztöndíjas tanuló. Felsőként tagja, sőt oktatója az iskolai gyorsírókörnek, két évig könyvtárosa a Líceumi Ifjúsági Diákszövetségnek [176](#)és maturandusként a Magyar Társaság főjegyzője. A sok nemzedék óta papi család fia ezután a tanári hivatást választja és a budapesti egyetemen tanul latin–görög szakon. Első évfolyamtól kezdve Eötvös-kollégista. Akik ismerték, azok számára természetes, hogy itt is eminens volt, tanárai és évfolyamtársai egyaránt sikeres egyetemi pályafutást jósoltak neki. Egyéves katonai szolgálat (1931) után 1933-ban szerzett tanári oklevelet, de eszébe sem jutott megragadni az adódó és felkínált egyetemi lehetőséget. Hazatért szülővárosába, nevelő iskolájába. 1933-tól óraadó, 1934-től helyettes, 1937-től rendes tanárként működött volt iskolájában, a soproni evangélikus gimnáziumban. A tanítás mellett 1934-től a líceumi cserkészcsapat parancsnoka volt. 1938-tól haláláig vezette a líceumi nagykönyvtárat és a háború végéig az egyházkerületi levéltár őre is volt. Az egyháztörténet alapos ismerőjeként később sem tagadta meg a segítséget, és a soproni evangélikus egyházközség könyvtárában és levéltárában igen sokat és hasznosan dolgozott. 1940. május 27-től szeptember 9-ig katonai szolgálatot teljesített, részt vett az erdélyi bevonulásban. Közben azonban nemcsak tanított, de tanult is, egymás után vette birtokba az európai nyelveket és ezek kultúráját. 1942. március 17-én ismét katona. Most már keményebb sors jutott osztályrészéül, tartalékos tüzérfőhadnagyként az orosz frontra, a hírhedt Don-kanyarba került. A csendesebb harctéri napokon orosz nyelvet tanult, szabadsága idején pedig a debreceni nyári egyetemen olaszt. Részes volt a front összeomlásának. A csendes, de határozott és példamutatóan áldozatvállaló embernek nagy része volt abban, hogy egységét csaknem épen, viszonylag kis veszteségekkel sikerült a pokolból kihoznia. A háború végén egységét Németországba irányították és itt esett fogságba. Az angliai fogságból 1946 októberében tért haza. A fogságban angol nyelvtudását tökéletesítette. A hazatérés megint nem volt kérdéses számára, jóllehet Nyugat-Európa bármelyik híres iskolája szívesen fogadta volna az ismert klasszika filológust.

A következő tanévben, 1947. augusztus elsején megválasztották és kinevezték iskolája igazgatójává. 1950-ben mentették fel az államosított Berzsényi Dániel gimnázium igazgatói megbízása alól. Ebben az évben már ő az iskola orosz tanára. 1953-tól az iskola főhivatású könyvtárosa s ettől kezdve kevés óraszámában tanít. A háború előtt a cserkészet, most pedig a könyvtári munka adott neki lehetőséget, hogy a szűken vett tanításon túl is és ne csak saját tanítványaival foglalkozzék, mivel az ifjúsági könyvtárat is ő kezelte. Ifjúkorától élete végéig, nem változatlanul és megrögzötten, de lényegében ugyanazt a humánus európai és nemzeti szellemet sugározta az ő [177](#)pedagógiai munkássága, azt a kristálytisza emberi tisztességet, amelynek ennyire természetes és példamutató formában – sajnos – ő utolsó képviselője volt. A hatalmas tanári és a verőfényes ifjúsági könyvtárban szinte szavak nélkül, csupán csak példamutatással megtanított mindenkit nemcsak a könyv, a szellem tisztelésére, de az azzal való gazdálkodásra is. És a haladás vállalására, igazi demokráciára, szó szerint a nép hűséges és alázatos szolgálatára tanított bennünket szavakkal is, a kezünkbe adott könyvekkel is és életével is. Nemzedékeket nevelt így a háború előtt és után egyaránt.

Szinte válogatás nélkül minden érdeklődőnek kölcsönözte saját magánkönyvtára darabjait is. Pedig ez valójában nem is könyvtár, hanem felbecsülhetetlen értékű, talán egyedülálló könyvgyűjtemény, elsősorban a magyar népi írói mozgalom szinte teljes anyagával, azaz könyvtáros szemlélet szerint mindenképpen zárt anyagként kezelendő. (Remélhetőleg méltók voltak a kölcsönzők és a gyűjtemény nem károsodott.) E munkája révén újabb tudományágat hódított meg, vált annak elismert tudósává, a könyvtártudományt. Folyamatosan tagja volt az országos iskolai könyvtári és pedagógiatörténeti bizottságoknak és 1978-ig a soproni könyvtárközi bizottságnak elnöke volt.

A rendkívül gazdag iskolai könyvtár nagytudósú vezetőjeként módja nyílt a helytörténeti kutatások

támogatására. Maga is művelője volt annak, de felbecsülhetetlen szolgálatokat tett a történettudománynak és szülővárosának egyaránt a rá bízott gyűjtemények feltárásával és önzetlen segítségnyújtásaival. 1968-tól tagja volt a Soproni Szemle szerkesztőbizottságának. 1957-ben elkészítette a 400 éves Berzsényi Dániel gimnázium iskolatörténeti kiállítását és haláláig mintegy tucat múzeumi kultúrtörténeti kiállítás segítője és társszerzője volt. Kutatásainak eredményeit a Soproni Szemlében, valamint filológiai, pedagógiai és könyvtári szaklapokban adta közre. Ismeretterjesztő vagy tudományos előadást, szerénysége miatt keveset tartott, de azok magvasak és hatásosak voltak. Megemlítendő a fiatal Pröhle Jenő által rendezett iskolai ünnep Horatius 2000. születésnapján (1935. III. 30.) és a soproni munkásfőiskolán való szereplése (1943.).

A szerény tudós mindenkinek önzetlenül és örömmel adott hatalmas tudásából, de a nagyközönség előtt szinte rejtve tartotta értékeit. Mégis kijutott neki az elismerésből is, a tudományos társaságok barátságától, a tudományos pályára való csábításoktól, meghívásoktól a kitüntetésekig. 1957-ben „Az oktatásügy kiváló dolgozója”, 1971-ben Lackner Kristóf emlékérem, 1977-ben Pro Urbe Sopron érem szeretett szülővárosától.

Több nehéz betegség után 1986. május 31-én hunyt el Sopronban. Június 5-én temették el több ezer tanítvány és tisztelő nevében, mégis viszonylag kevés résztvevő jelenlétében. A szertartás tehát ugyanolyan szerény, pompakerülő volt, mint amilyen szerény és egyszerű volt a kedves halott élete. Igaz és hű embert temettünk el Pröhle Jenő személyében, aki hősi gesztusok nélkül, de példamutatóan hű volt iskolájához, városához, nemzetéhez és emberi mivoltához, hű volt hivatásához, hitéhez és egyházához, aki néha megszorodva, de törhetetlen hittel szerette az emberiséget és az egyes embert. Rendkívül szemérmes ember volt. Nem hiszem, hogy közvetlen családtagjain kívül valakit is megsimogatott volna. Mégis, sokan vagyunk, boldogok, akik a fejükön érezzük ma is az ő simogatásra teremtett, simogató kezét. Hiszem, hogy ez a kéz nemcsak simogat, de a jó felé is fordítja a fejünket és vallom, ha szigorodó világunkban élő maradhat az emberi tisztesség, a humánus, abban Pröhle Jenő életének, tanításának és emlékének óriási része van.

Pröhle Jenő cikkei a Soproni Szemlében:

Soproni kéziratos diáklapok 1848 előtt. 1961, 69–77. (Busa Margittal).

Pótlás a jénai diákok névjegyzékéhez. 1961, 365.

A Berzsényi gimnázium iskolatörténeti kiállítása. 1958, 367–369.

Thirring centenáris megemlékezések. 1962, 166–167.

Adalékok a soproni természetrajzi gyűjtés történetéhez. 1962, 284.

178A soproni líceum egykori két neves szlovák diákja. 1967, 361–364.

Balassa János és Sopron. 1968, 265–268.

Vajda Péter soproni diáksága. 1973, 263–264,

Petőfi költészete és szelleme a soproni líceumban a kiegyezésig. 1974, 97–127.

Nyelvjárási adatgyűjtők. 1975, 351–352.

Végh Ferenc (1905–1974). 1975, 365–367.

Németh Sámuel (1877–1975). 1976, 72–75.

Németh Sámuel irodalmi munkássága. 1976, 380–383.

„Miért nem vették fel Petőfit a soproni iskolába?” 1976, 263–266.

Ismeretlen soproni vonatkozású töredékek a XVI. századból. 1979, 243–255.

1988. XLII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC

SOPRONI KÖNYVESPOLC

1988. XLII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Kovács József László: Régen volt iskolák dícséretes törvényei. Zsámbék, 1984, 168 lap

Kovács József László: Régen volt iskolák dícséretes törvényei. Zsámbék, 1984, 168 lap

1. A tanítóképző főiskolák, ha lassan és vontatottan is, de kezdenek tudományos műhelyekké válni. Igaz, egyelőre inkább az egyéni teljesítmények és nem a csoportmunka a jellemző. Kovács József László nevével az utóbbi két évtizedben mind gyakrabban találkozhattunk szakfolyóiratok hasábjain s most eddig megjelent és részben újonnan írott tanulmányaiból kilencet vehetünk kézbe munkahelyének, a Zsámbéki Tanítóképző Főiskolának jóvoltából. Valamennyi a művelődéstörténet keretén belül mozog, legtöbbjük kifejezetten iskolatörténeti fogantatású.

2. Méltó és helyénvaló, hogy az 55 éves zsámbéki tanítóképzésről szól az első írás, amely azonban az előzményekre is visszatekint. A tanítóképzés alapját a svájci Keresztes Nővérek (a ferences rend egyik ága) teremtették meg, akik 1913-ban szerzetesi tartományuk első magyar központjának Zsámbékot választották. A nővérek igényes iskolai munkát kértek tanítványaiktól, de ugyanakkor kezdettől arra törekedtek, hogy egészséges, természetközeli nevelést adjanak. A fokozódó német nyomás ellenére az elemi iskolában mindvégig töretlenül megőrizték a magyar oktatói nyelvet. Ez nem lehetett könnyű dolog, hiszen az Ungarländischer Deutscher Volksbildungsverein főtítkára zsámbéki születésű volt.

3. A Nyugat-Dunántúl XVI. századi közművelődését tárgyaló tanulmány széles körű levéltári anyagra támaszkodik. Különösen érdekes Stephan Consul áttelepülésének históriája, aki 1568-ban jött Regensburgból, hogy a Sopron és Kőszeg környéki horvátokat a reformációra térítse. Nagyjából ugyanekkor szervezte meg Gerengel Simon a soproni evangélikus gyülekezetet. A protestáns prédikátorokat és tanítókat azonban 1584-ben Ernő főherceg szigorú parancsára Sopron kénytelen volt elbocsátani. A soproni latiniskola evangélikus vezetésére újból csak a bécsi béke után nyílt lehetőség és ez az iskola csak az 1620-as években érte el a gimnáziumi fokozatot. (Az 1557-es alapítás tehát, amelyet többször

ünnepelhetek azóta téves.).

4. A legrégebb magyarországi tanulmányi jelentést Wirt Mihály soproni diák vetette papírra, s benne wittenbergi tanulóéveiről (1555–1556) szól. A hazai neveléstörténet szempontjából egyedülálló jelentést a szerző fedezte fel, s most német eredetiben és magyar fordításban közli.

5. Szegedi Kis István és Skaricza Máté ráckevei iskolája a maga idejében (1563–1591) a jobbak közé számított, hiszen mindketten a magyarországi protestantizmus 179jelesei közé tartoztak. Ezért is maradt fenn róluk viszonylag sok feljegyzés. Helyesen látja a szerző, hogy mindezek ellenére sem beszélhetünk Ráckevén ún. Illustre Gymnasiumról. Még nagyobb helyeken is ritka az ilyen típusú intézet.

6. Wathay Ferenc énekeskönyvét és önéletírását Szántó Tibor rendezte sajtó alá. Ez adta az alkalmat, hogy Kovács József László beható vizsgálat alá vegye azokat a személyeket, akikről szó esik az önéletírásban. Helyismeretének köszönhetően a legtöbbjüket azonosítani tudta a soproni levéltárban megmaradt korabeli okmányokkal. Alapvető jelentőségű Wathay Ferenc soproni eredetű műveltségképének széles alapú kibontása, hiszen ez művei értelmezéséhez is elengedhetetlenül szükséges.

7. Nagy híján vagyunk egy-egy pedagógus életútját, sorsát feldolgozó cikkeknek. Különösen a XVII. századi oktatókról tudunk keveset. Ezért érdekes számunkra Kőszegi Székér Mátyás tanítóságának számbavétele, aki Sopronban működött 1613–1630 között, méghozzá a magyar iskolában. A város latiniskoláját 1557-ben építették át nagyobbra, de csak a 1570-es években lett az iskola igazából a reformáció műhelye. Ernő főherceg protestánsellenes intézkedései miatt 1584-től 1606-ig a tanulók és a papok elhagyták a várost. Székér Mátyás az újra szabaddá vált vallásgyakorlat idején 1613-ban költözött Sopronba.

8. A soproni születésű Lackner Kristóf, a padovai egyetemen megszerzett jogi doktorátussal a zsebében, visszatért szülővárosába és itt évtizedeken át (részben polgármesterként) szolgálta a város ügyét. Több latin nyelvű iskoladramát és nyomtatásban megjelent államtudományi munkát írt. Haynóczy Dániel irodalomtörténeti gyűjteményében, melyet Czwittinger Dávid Specimenjéhez készített kiegészítésként, fennmaradt Lackner Kristófnak egy Leges Scholasticae című törvénygyűjteményének emlékezete, de a XVII. századi iskolai törvények mindezeideig lappangtak. A szerzőnek az Evangélikus Országos Levéltárban sikerült végre olyan, Gamauf Gottlieb hagyatékából származó soproni iskolatörténeti iratokra bukkania, amelyek között a XVII. században megfogalmazott és a következő században átírt „Schull Ordnung” és annak magyar nyelvű átdolgozása is megtalálható. A magyar iskolatörténet e jeles emlékének szövszerinti közlése lehetőséget ad az összehasonlításra. Az ismert korabeli református törvényekhez (Debrecen, Sárospatak, Tarcal) a soproniak nem hasonlítanak, inkább a felső-magyarországi német evangélikus iskolaszabályzatokhoz állnak közelebb.

9. Petőfiről könyvtárnyi irodalom szól, a diák Petőfi magyar irodalommal való ismerkedését is sokan elemezték már, hiszen az indulás olvasmányélményei későbbi verseiben sorra-rendre felbukkannak. A szerző most az aszódi gimnáziumban szerzett szellemi javakról kísérel meg körképet adni, bár adatai nem mindenben bizonyítottak, néha csak az „így is lehetett” szintjén mozognak.

10. A XIX. század második felében Dunántúl egyik legkorszerűbb tanítóképezdéje a soproni volt. Ennek megteremtője Király Pál 1856-ban indult útra egyik tanártársával Nyugat-Európába, hogy egyházi és állami hatóságoknál kilincselve, előadásokon és istentiszteleteken összeszedjék azt a hatalmas összeget, amellyel azután a Rák-patak partján 1858-ban felépíthették az új emeletes épületet. A dunántúli evangélikus egyházkerület azzal támogatta a tanítóképzőt, hogy csak itt végzett tanerőket alkalmazott a

gondozása alatt álló iskolákban.

Kovács József László kilenc tanulmánya nem egyenlő értékű. Van közte alkalmi megemlékezésnek tűnő, de zömük eddig ismeretlen, új levéltári adatokon alapszik s néhány közülük remekül megírt értekezés.

A sorozat első két kötetét *Tudományos Füzetek* címen jelentette meg a zsámbéki tanítóképző, ezt most *Főiskolai Füzetek Zsámbék* címmel kívánja folytatni. A sorozatcímek változtatása mindig gondot jelent könyvtárainknak, de ha már szükséges, akkor legalább önmagához legyen következetes. A címlapon kiemelve a sorozatcím szerepel főhelyen, indokolatlanul. Ráadásul belül csonkítva hozzák a megnevezést. A címlapon viszont a kötet címének csak első három szava látható, ami teljesen érthetetlen. A szerkesztés körül tehát nincs minden rendben, ami persze a gyűjteményes kötet belső értékét nem érinti.

Kőhegyi Mihály

1988. XLII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / László Gyula: Az akvarell poétája. Soproni Horváth József művészete. Hely nélkül, 1987, 80 lap

180 László Gyula: Az akvarell poétája. Soproni Horváth József művészete. Hely nélkül, 1987, 80 lap

A könyvet tulajdonképpen Horváth József festőművész (1891–1961) fia, Horváth Bertalan szerkesztette, ő gyűjtötte az anyagát, ő írta az életrajzi adatokat és az adatközlő részt. László Gyula a bevezető tanulmányt írta, csak az ő neve szerepel a címlapon, a szerkesztőé szerényen csak az utolsó lapon jelenik meg. László Gyula nemcsak hozzáértéssel, hanem mély átérzéssel is fejtegeti Horváth József egyedülálló technikáját, amely az olajfestés és a vízfestés erőnyeit egyesíti, amit Horváth József előtt senki sem tudott megvalósítani, majd egyes képeit elemzi. E képeknek mindig a fény és az árnyék, a színek pompájának csodálatos játéka a művészi problémája, amelyhez a téma, a tartalom csak ürügyül szolgál. Akit Horváth képeinek csak a témája, ún. tartalma érdekel, az szinte semmit sem értett meg az ő művészetéből, mint a Rákosi-korszak egynémely funkcionáriusa, aki azt mondta Horváth József munkásábrázolásairól, hogy ő a kapitalizmust festi meg ...Az akvarellfestésnek a női akt a legnehezebb témája. Horváth József ebben is remekelt, bár a polgári álszemérem és álerkölc apostolai itt sem jutottak el Horváth József művészi problémalátásáig. Éppen ezért a kötetnek legnagyobb értékei a fekete-fehér és a színes képek, amelyeket Horváth Gábor, Lobenwein Tamás, dr. Vargha Ferencné és Willingstorffer Lajos készített. Ezek teszik érthetővé László Gyula kommentárját. Persze a legjobb és legszebb reprodukció sem pótolja az eredetit, hiszen a címlapon szereplő női akt és tükörképe („Tükör előtt”) vagy a száraz és a nedves test fényei közti különbséget („Fürösztés”) igazában csak az eredeti kép tudja érzékeltetni. És az arcképek, a tájképek, a csendéletek mind-mind azt sugallják, hogy rohanó világunkban is mennyi szépség rejlik legegyszerűbb dolgainkban is. Erre is tanít Horváth József művészete. Csáthy Zoltán, Diebold Károly, Horváth Bertalan, Horváth Gábor, Lobenwein Tamás és Willingstorffer Lajos fényképei, valamint az életrajzi adatok nemcsak az embert hozzák közelünkbe, hanem a soproni művészet történetéhez is szolgáltatnak adalékokat, kiegészítve mindazt, ami Horváth Józsefről eddig folyóiratunkban is (1960, 1961, 1970, 1973) megjelent. Ez avatja az egész kötetet, a Horváth Józsefhez méltó könyvet helytörténetírásunk számára is figyelemreméltó munkává. A könyv kiállítása a Zalai Nyomda zalaegerszegi üzemét dicséri.

Mollay Károly

1988. XLII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Zinner Tibor–Róna Péter: Szálasiék bilincsbén. I–II. kötet. Budapest, 1987, Lapkiadó Vállalat, 342+312 lap

**Zinner Tibor–Róna Péter: Szálasiék bilincsbén. I–II. kötet.
Budapest, 1987, Lapkiadó Vállalat, 342+312 lap**

1987 első heteiben jelent meg ez a szomorú időket idéző „politikai-történelmi bestseller”. Sopronban nem, vagy csak pult alól volt kapható. Sajnos nem az első eset, hogy Sopronban nem jut hozzá az olvasó a városról és környékéről szóló irodalomhoz.

181A könyv a nemzetszocialista, nyilas uralomról szól, vallomások tükrében.

1946. február 21-én került sor Dr. Klár Zoltán nyíregyházi orvos vallomására, aki tanúságot tett mindarról, ami 1944. május 20-tól történt, Mauthausenban. Ide hurcolták a budapesti zsidók legnagyobb részét, de voltak ott oroszok és más nemzetek fiai is. Klár elmondta, hogy 1944. október 15-e után először kb. november 20-án érkezett az első szállítmány Mauthausenbe. Ezek nem zsidók voltak, hanem a sopronkőhidai fegyháznak a lakói. Mintegy nyolcvan lehetett és ezektől tudták meg először azt a változást, ami Magyarországon történt. A szállítmány személyvonattal érkezett és a személykupékban életfogytiglanra elítélt fegyencek voltak, akiknek azért kellett Sopronkőhidáról eltávozniuk, hogy helyet adjanak a politikai elítélteknek, letartóztatottaknak, akiket a nyilasok odaszállítottak. Klár szerint a sopronkőhidai fegyencek közönséges gyilkosok voltak. A legelső zsidószállítmány Mauthausenbe 1945. január 8-án érkezett. Ezeknek körülbelül a fele egyenesen vonatszállítmányként jött Budapestről, másik részét pedig Hegyeshalomtól hozták vonattal. Hegyeshalomig gyalogoltak. Körülbelül 1700 embert szállítottak ezekből az úgynevezett Russen-lagerbe, ahol Klár orvos volt. Ezután egymást érték a szállítmányok, 18–20 ezer embert vittek az ún. Zelt-lagerbe. Kizárólag zsidók voltak és nem kerültek a kórházba. A januárban érkezettek csaknem mindannyian budapesti zsidók voltak. A februáriak már keverve voltak olyanokkal, akik a nyugati határszélen munkaszolgálatot teljesítettek. Ezeket hozzácsapták a budapestiekhez. Az áprilisiak viszont kizárólag olyan munkaszolgálatosok voltak, akik itt a mi környékünkön, azaz a nyugati határszélen a legutolsó pillanatig árkot ástak, dolgoztak az ismert körülmények között.

Sopronkőhida szóba kerül Bajcsy-Zsilinszky Endre tárgyalásával kapcsolatban is. A Szálasi-perben a népügyész azt is vizsgálta, hogy milyen törvénytelenések történtek a sopronkőhidai ítéletekben. Így kihallgatása során megkérdezte Hajnácskőy László csendőrezredest, hogy észlelték-e Bajcsy-Zsilinszky tárgyalásakor a törvényellenességet. Hajnácskőy azt válaszolta, hogy a tárgyalás előtt megkérdezte a bíróság elnökét Dr. Dominich Vilmost, hogy Bajcsyt kiadta-e a parlament. Mondta neki, hogy nézzen csak utána. Amikor átolvasta az aktát, meg sem nyitotta azonnal a tárgyalást, hanem táviratozott a parlamentnek a kiadási ügyben. Hajnácskőy azt is vallotta, hogy ő akkor nem érezte magát szabad és független bírónak. Arra a kérdésre, hogy milyen bíróság volt ez a sopronkőhidai, mi volt a törvényes alapja, azt válaszolta, hogy úgy tudja Budapest körülfűzása után alakult a totális mozgósítási miniszter mellett egy különbíróság, amely azután később Sopronkőhidán működött, ahová egy Sipos, vagy hasonló nevű tábornok volt beosztva. A népügyész így fejezte be Hajnácskőy kihallgatását: „Szóval Ön nem tudja, hogy tulajdonképpen milyen bíróságban működött. Nincs több kérdésem.”

A Szálasi-perben alapos vizsgálat alá vették nemcsak az emberi élet elleni bűnököt, hanem a tulajdon, az

ország vagyona ellen irányulókat is. A budapesti politikai rendőrségen erről vallott Vajna Gábor.

Elhangzott, hogy a Brennbergbányán összegyűjtött értékek kérdésében az volt Szálasi döntése, hogy ezt a vagyont, ha ez nem okvetlenül szükséges, nem szabad az ország területéről kivinni. Amikor 1945. március elején a helyzet komoly lett, – vallotta Vajna – utasította Toldy Árpádot, hogy tegyen meg minden lépést, hogy a szállítmány [182](#)mielőbb kijuthasson Németországba. Kérésére Veesenmayer német követ eljár és közölte, hogy a német szervek Bad Halleint jelölték ki az értékek számára, ahol biztonságos helyet lehet találni. Hiába sürgették azonban a központi szállításvezetőséget vagonok és főleg mozdony kiállítása és irányítása érdekében. Ezt napról napra halogatták. Toldy Árpád 1945. március 28-án jelentette Brennbergbányán, hogy mozdony ugyan még nincs, de Veesenmayernél van egy úr, az OMNIPOL német kft. igazgatója, aki garancia mellett, 5–10% ellenében hajlandó a vonatot Németországba kivinni. Vajna bement a német követhoz és ott valóban találkozott az igazgatóval. A megállapodás részleteivel Vajna belügyminiszter Toldyt bízta meg. Megmondta Toldynak, hogy igyekezzék minél lejjebb alkudni a százalékot, de a megállapodást rögvest meg kell kötni, mert úgy látszik, hogy üzlet nélkül nincsen szállítás. Egyébként nem fogjuk ezt az erkölcsstelen szerződést a magunk részéről betartani – mondta Vajna –, mert majd Himmlernél eljár és diplomáciai ügyet csinál belőle. Végül is a vonat 1945. március 30-án kifutott Brennbergbányáról és megérkezett Bad Halleinba. A briliánsokat és a rúdaranyakat két traktorvontató segítségével Toldy gépkocsikon szállította ki. Ezeket azonban Bécsben lefoglalták, csak Veesenmayer közbelépésére adták vissza. Közben Halleint bombatámadás érte, újabb hely kijelölése vált szükségessé. Kijelölték Landecket. Elindult a vonat, de egy bombatámadás miatt elakadt. Ez Vörgltől mintegy 8 kilométerre volt. Vajna utasította Toldyt, hogy ha a légítámadások miatt a vonat veszélynek lenne kitéve, a vasúti pályatesttől 3–400 méterre ássák el az értékeket, amelyeknek a föld nedvessége úgysem ártalmas. A vagyont őrizze a csendőrség és a pénzügyőrség.

Hain Péternél több mázsa értékes holmi maradt régebbi bűntügyi letétből. Vajna elrendelte, hogy a mintegy három mázsa ezüstöt Gmunden környékén helyezték biztonságba, a könnyen szállítható értékeket pedig adják át Toldy őrzetébe mint letétet. Ez meg is történt, mármint a biztonságba helyezés, de a könnyen szállítható érték nem juthatott el Toldyhoz. Különben is olyan jelentést kapott Vajna, hogy Toldy szökni akar. 1945. március 30-án Erpfendorf bei St. Johann in Tirolban nyugta-, ellennyugta ellenében az értékeket átadták Csomay Miklós zalai főispánnak, akit Vajna egyben megbízott a zsidó értékeket szállító vonat felülvizsgálatával. Egyszóval Brennbergbányán és itt a környéken óriási értékeket halmoztak fel.

Toldy Árpád jelentése szerint 1945. március utolsó napjaiban Brennbergbányáról a következőket szállították ki Németországba: 110 láda színaranyat rudakban, 55 mázsa súlyban. Nyolc láda briliánst, aranyat, platinát, zafírt, rubint és gyöngyöket 4 teherkocsin. 1360 láda ezüstöt 18 vagonban. Órákat, arany töltőtollakat stb. nagy mennyiségben osztottak szét a vagonokban, hogy bombatámadás esetén ne vesszen oda egyben az egész. Nyolc vagon különféle értékekkel Brennbergbányán már nem tudtak kirakni, ezt feldolgozatlanul vitték Németországba. Két vagon szőnyeget és szőrmeárut Kőhidán tároltak, 14 vagon szőnyeget pedig Kőszegen. A kőhidai értékeket kiszállították, Toldy emlékezete szerint 22 000 darab perzsaszőnyeget is, de a kőszegi szállítmányt nem tudták már útnak indítani.

A kiszállítást eszközöző OMNIPOL Kft. irodája Budapesten volt, de 1944 végén Sopronban is létesítettek ilyet. Vajna úgy tudta, hogy a kft. az SS-nek volt egyik titkos érdekeltsége. Igazgatóját Beszedlának hívták.

A könyv fenti adatai jól kiegészítik eddigi ismereteinket Sopron és környékének legújabbkori történelméhez.

Hiller István

1988. XLII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza III. kötet: Heves, Hont, Hunyad, Keve, Kolozs, Komárom, Krassó, Kraszna, Küküllő megye és Kunság. Budapest, Akadémiai Kiadó 1987, 568 lap

183 Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza III. kötet: Heves, Hont, Hunyad, Keve, Kolozs, Komárom, Krassó, Kraszna, Küküllő megye és Kunság. Budapest, Akadémiai Kiadó 1987, 568 lap

E nagy jelentőségű munka második kötetét ezen a helyen tavaly ismertettem (SSz. 1987, 184–185). Most újabb 9 megye és a Kunság történeti földrajzát kaptuk kézhez. A feldolgozás módja azonos az előző kötetekével, tartalma ugyanolyan gazdag. Mivel ismét számos, eddig kiadatlan oklevelet dolgozott fel, nemcsak sok ómagyar személynév és földrajzi nevet, hanem községi adatot is ismerünk meg. Pl. a régi *peg* 'tarka (ló)' szavunkra eddig 1296-ból ismertük a legrégebb adatot, itt (97. lap) már 1273–1279-ben szerepel lóval kapcsolatban a *werus pegzar*, azaz a 'vörös világos színű, sárgás'. A magyarban szláv eredetű *peg* csak lószínűként és csak 1444-ig fordul elő, azért minden újabb adat színneveink történetéhez fontos adalékkul szolgál. A magyar határvédelemben nagy szerepet játszó *gyepű* szóról etimológiai szótárunk már 1967-ben feltételezte, hogy *gyep* szavunkkal függhet össze. E feltevést most Györffy a Komárom megyei Csanakkal kapcsolatban 1257. évi adattal („*terram incultam que gep vocatur*”) megerősíti: a *gyep* eredetileg 'megműveletlen föld'-et jelentett (399, 411). Helytörténetírásunk szempontjából megemlíthető, hogy a Sopron melletti Bánfalva (ma: Kertváros) eredeti ómagyar *Zovány* neve Kraszna megyében is megvan (1249-től kezdve adatható). Sopron vármegye története szempontjából a kötetből bennünket elsősorban Komárom megye érdekelhet, nemcsak közelsége miatt, hanem azért is, mivel Komárom az egyetlen várispánság, amelynek birtokfelsorolása fennmaradt az Árpád-korból (1268). Györffy szerint feltűnő, hogy itt, ahol a legjobban ismerjük a várbirtok állományát, a törzsi helynevek és a várbirtokok egybeesnek. A soproni várispánságban, határmegye lévén, nem ez a helyzet. Sopron szempontjából Kolozsvár kialakulása tanulságos: „Így Kolozsvár is, mint a legtöbb I. István kori megyeszékhely, két külön épült magból, a várból és a kerített templomból állt, hasonlóan pl. Sopronhoz, ahol a római város helyén épített vártól függetlenül, egy közeli dombon épült a Szent Mihály plébániatemplom” (357). Kolozsvárott is Szent Mihály plébániatemplom volt. – Örvendetes, hogy 1988. május 5-én Györffy György Bécsben átvehette a hamburgi F. V. S. alapítvány Herder-díját, ami életművének nagyobb elismerését jelenti, mint amit eddig idehaza kapott. Gratulálunk!

Mollay Károly

1988. XLII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Keszei Dénes: Történetek és leírások Nagycenk múltjából. H. n., é. n., 48 lap

184 Keszei Dénes: Történetek és leírások Nagycenk múltjából. H. n., é. n., 48 lap

1984-ben ismertettük Keszei Dénesnek 25 év kutató- és gyűjtőmunkája eredményeként megjelent községtörténetét (Nagycenk múltja és jelene. Sopron, 1983). Akkor reméltük, hogy a szerző e könyve megírásával munkáját még nem tekinti befejezettnek. Mostani füzeté Nagycenkre vonatkozó történeti forrásokat közöl fordításban, átírásban és eredetiben, valamint forrásértékű visszaemlékezéseket. Ebbe a

sorba csak két szöveg nem illik bele: Cenknek kalandozások korabeli keletkezéséről szóló „monda” és „Széchenyi István is szavazott 1921-ben” című. Az első ugyanis nem népi eredetű, nem régi monda, hanem XIX. századi tudálékos kitaláció, amely a *cenk* szónak 1843 óta adatolható 'hitvány ember' jelentésén alapul; a második pedig a szerző szerint Gyökhegyi János költő által költött és terjesztett történet. Mindkettőt a feledésnek kellene átadni. A szövegek 1945-ig terjednek és jól egészítik ki a megjelent községtörténetet.

Mollay Károly

1988. XLII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Andreas Schindler: Harkau mein Heimatdorf. Die Geschichte eines deutschen Bauerndorfes in Westungarn. Sinsheim, W. Röck Grossgrundbinderei. 1987, 260 S.

Andreas Schindler: Harkau mein Heimatdorf. Die Geschichte eines deutschen Bauerndorfes in Westungarn. Sinsheim, W. Röck Grossgrundbinderei. 1987, 260 S.

Harka, Harkau, Magyarfalva, ugyanannak a községnek neve, amely Soprontól néhány kilométernyire, közvetlenül az osztrák határ mentén terül el. A felszabadulás után hibás, téves és tudománytalan alapon a honfoglaláskori magyar községnevet Magyarfalvára változtatták. Hiba volt; hogy miért, azt Mollay Károly több írásában kifejtette és ma is azért hadakozik, hogy visszaállítsák a történelmi *Harka* nevet.

Irigylésre méltó gyorsasággal jelent meg a kézirat leadásától Andreas Schindler könyve szülőfalujáról, Harkáról, melyet kényszerűen, a magyarországi németek kitelepítése során hagyott el. Itt jegyezzük meg, hogy nem ez az első monográfia, könyv, amely Sopronról és környékéről egykori lakói tollából a Német Szövetségi Köztársaságban megjelent. Itt elsősorban Eugen Schusteritsch könyvére gondolok (Oedenburg und Umgebung. Hrsg. vom Oedenburger Komitee der Patenstadt Bad Wimpfen, 1964). Azóta csaknem egy negyedszázad múlt el, ismertetésére a SSz.-ben nem került sor, a körülötte folyó nézetekről, illetve a könyv megjelenésére csak a SSz. 1980, 95. oldalán jelent meg utalás. Elsősorban ugyancsak Eugen Schusteritschnek köszönhető, hogy 1986 végén megjelent Bad Wimpfen térképe magyar nyelvű kísérelő szöveggel. Valószínűleg az első ilyen kiadvány az NSZK-ban! Bad Wimpfenben és környékén él a legtöbb soproni és környéki kitelepített német.

185A szerző első helyen a Soproni Levéltárnak mond köszönetet, amely évről évre biztosította a zavartalan kutatást.

A könyv alaptónusa és vezérfonala: „Dieses Buch ist »gegen« niemanden gerichtet! Weder gegen die Magyaren noch gegen Andersgläubige. Wir haben viele Bekannte, Freunde und Verwandte unter ihnen, die wir nicht beleidigen, kränken oder zurückstossen möchten. Wir wollen mit jedermann in Frieden leben, denn nur in Frieden unter den Völkern, unter Konfessionen, unter Dörfern, in Frieden unter den einzelnen Menschen können wir in Zukunft leben und einen noch folgeschwereren Krieg verhindern, als die beiden letzten waren” (Előszó). Mindezzel azonosíthatjuk magunkat, mint ahogy azt is örömmel üdvözölhetjük, hogy a szerző az egykori harkai németek nevében is kívánja a község régi nevének visszaállítását. Ugyanis a következőket írja: Wie mir in den letzten Jahren von verschiedenen Seiten wiederholt versichert wurde, sind Bestrebungen im Gange, dem Jahrhunderte alten Namen dem Dorfe wieder zurückzugeben. Wir die in

der Fremde lebenden Harkauer würden eine solche Entscheidung begrüßen” (7. l.). A kitelepítés kérdéseivel – úgy tudom – több kutató is foglalkozik a Dunántúlon, illetve Sopronban. Az ő feladatuk lesz majd ennek a kérdésnek elemzése, az ide vágó irodalom ütköztetése, végső soron a magyar álláspont kialakítása. Andreas Schindler könyve mindenesetre ajánlható mindazoknak a kutatóknak is, akik ennek a nehéz időszaknak vizsgálatára, kutatására vállalkoznak. Magam nagy élvezettel olvastam ezt a hatalmas energiával megírt könyvet. Ismét feltámadt bennem a régi kísértés, hogy magam is megírjam ennek az időszaknak, ennek a szerintem túlkapásokkal, igazságtalanságokkal terhes kitelepítési korszaknak, annak előzményeit és következményeit is taglaló fájdalmas történetét.

Andreas Schindler könyvének elolvasása után mégis úgy gondolom, hogy egy következő helytörténész generáció feladata lesz ez. Bizonyára előkerülnek vagy nyilvánosságra kerülnek olyan dokumentumok is, amelyek ma nem állnak még rendelkezésünkre. Ilyenekre egyébként a szerző is céloz. Mint ahogy a kitelepítések vonatkozásában már máig is sokat változott a történetírás, újabb forrásanyag birtokában bizonyára objektívabb és higgadtabb történelmi szemlélet lesz úrrá. A szem- és fültanúnak, a résztvevőnek és a ma már elítélt „kollektív büntetés” szerencsétlen „bűnhődőjének” is szót kell kapnia! Ez a könyv ehhez feltétlenül hozzájárulást jelenthet. A fentiek elsősorban a 167. oldalon kezdődő ponttal kapcsolatosak, amelynek címe: „Vertreibung aus der Heimat”, azaz elűzetés a hazából. Megrázó fejezet ez!

Elismerésre méltó az a kutatás, melyet a szerző szülőfalujának szentelt. Több ez mint egy falu monográfiája, mert általa bemutatja a magyarországi német nemzetiség sorsát, küzdelmeit, munkáját és tragédiáját. A középkortól kíséri végig Harka történetét nagy részletességgel, mindenre kiterjedő igénnyel. Hihetetlen sok név, azonosítás, statisztika, a kitelepítés utáni helyzet elemzése, egyedülálló, megmaradt fényképek közlése teszi a könyvet maradandó értékűvé. Ki kell emelnem, hogy a falu minden lakójának életútját követi a szerző, bárhová is került Németországon kívül is a nagyvilágba. Gazdag irodalomjegyzék zárja a könyvet.

186A soproni levéltárban eltöltött idő, az új hazából való többszáz kilométernyi utazgatás az itteni kutatás lehetőségéért és az ennek eredményeként megjelent szép kiállítású könyv elolvasása után sokféle gondolat keringett bennem és felkavart. Nem az anyagi áldozatvállalásra gondolok! Leginkább arra a megfoghatatlan és megfejtethetlen érzésre, a honvágyra, ami kiolthatatlan ezekben az emberekben, amit magam is tapasztaltam náluk. Nem más ez, mint a falu, a város, a táj, egyszóval az egykori haza szeretete, a hozzá való emlékező ragaszkodás. Csak ilyen érzésekből fakadhatnak ilyen munkák!

Hiller István

1988. XLII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / August Ernst: Geschichte des Burgenlandes. Wien, 1987, Verlag für Geschichte und Politik. München, Verlag R. Oldenbourg, 352 S.

August Ernst: Geschichte des Burgenlandes. Wien, 1987, Verlag für Geschichte und Politik. München, Verlag R. Oldenbourg, 352 S.

Az ismert burgenlandi kultúrpolitikus, a Tartományi Kormány Könyvtárának és Levéltárának vezetője, történész, könyvének 198 oldalán az egykori Magyarország nyugati sávjának, benne nagyjából az egykori Sopron vármegyének a történetét írja meg. Az előszóban köszönetét fejezi ki a soproni helytörténeti

kutatók jó ismerőseinek, közös kollégáinknak, Irmtraut Lindeck-Pozzának, Karl Krausnak, Harald Pricklernek, Johann Seedochnak, Felix Toblernak, Norbert Franknak, Stefan Behofsitsnak. Nevüket azért is emeljük ki, mert kutatásainknak mindig segítői. A könyv tanulmányozása után megállapíthatjuk, hogy a szerző pontosan fogalmazta meg könyve megírásának célját és módszerét:

„Vorliegendes Werk ist die erste Gesamtdarstellung der historischen Entwicklung des burgenländisch-westungarischen Grenzraumes von den Anfängen bis zur Gegenwart und soll beitragen, über die historische Bewusstseinsbildung das Heimat- und Landesbewusstsein zu intensivieren und damit einen wertvollen Baustein zum Ausbau der Integration des Landes zu leisten.”

Nem ismertethetjük a könyv gazdag tartalmát, csupán a főbb fejezetcímek alapján kísérhetjük meg követni a szerző teljességre törekvő szándékát. Végig kíséri az ember nyomait a mezolitikumban, a paleolitikumban, a neolitikumban, majd a római kor ismertetése után egész részletesen elemzi a középkor eseményeit, ismérveit a mai Burgenland területén. Számunkra különösen érdekes lehet az a megközelítés, amely a 3. fejezetben belül a terület XIII–XIV. századbeli jogi, gazdasági és szociális fejlődését elemzi, valamint a nemesség, illetve az egyházi földbirtokosság szerepét a késő középkorban és a korai újkorban.

A 4. fejezet következő alcímei felsorolásszerűen is érzékeltetik, hogy izgalmas olvasmány a burgenlandi felfogás a következő kérdésekről. A Habsburgok szerepe, a törökvész és a magyar nemzeti szabadságküzdelmek, illetve törekvések (a szerző megfogalmazásában „nationalungarische Erhebungen”, azaz magyar nemzeti felkelések), 187a Bocskay-felkelés, a Bethlen-felkelés, a Rákóczi-felkelés, „a nemeselek összeesküvése” (*Magnatenverschwörung*). Ezek után következik a Nádasdyak, az Erdődyek, a Batthyányiak, az Esterházyak szerepe, a reformáció és ellenreformáció, az 1809-es francia megszállás ismertetése.

„Nemzeti időszak”, azaz „Das nationale Zeitalter” alfejezet alatt írja le a szerző a nemzeti átalakulás időszakát (1825–1848), az 1848–49-es forradalmat és szabadságharc időszakát, az 1849–1867 közötti eseményeket, a jobbágyfelszabadítás, valamint a dualizmus korszakát.

Az ötödik fejezettel lényegében véget ér a bennünket közvetlenül érintő történelmi események sora, bár még később is lesznek számunkra értékes történelmi adatok. Az ötödik fejezet tehát már Burgenlanddal foglalkozik („Burgenland – politische Einheit). A négy alfejezetből kettő még egyértelműen magyar (soproni, megyei) történelem is: 1. Burgenland létrejötte (Das Werden des Burgenlandes); 2. (Burgenland – österreichisches Bundesland), azaz Burgenland mint osztrák tartomány. Burgenland létrejöttével kapcsolatosan meg kell említenünk, illetve részletezni, hogy itt olyan kérdésekről van szó, mint az Ausztriához való csatlakozás, vagy magyarországi autonómia ügye, a Saint-Germain-en-Laye-i békeszerződés, Magyarország ellenállása, „Sopron elvesztése” („Der Verlust Ödenburgs”) és a burgenlandi keleti határ rögzítése 1922–23-ban. Mindmennyi izgalmas történelmi fejtegetés. Egy al-fejezetre természetesen ki kell térnünk, arra, amely a 197. lapon kezdődően, mértéktartóan csupán egy oldalon szól „Sopron elvesztéséről”.

A további, közös osztrák–magyar, burgenlandi–soproni kutatások érdekében is szükségesnek találom idézni August Ernst mondatait a soproni népszavazás ügyével kapcsolatosan: „Die Österreichische Regierung war sich zwar bewusst, dass die Volksabstimmung über Ödenburg und die umliegenden Randgemeinden nur eine Farce sein konnte, zumal in so kurzer Frist kaum die technischen Voraussetzungen hierfür geschaffen werden konnten. Trotz dieser schlechten Ausgangsposition organisierte die österreichische Seite, tatkräftig unterstützt vom »Ödenburger Heimatdienst« eine beachtenswerte Propagandawelle. Unter Hinzuziehung

erfahrener Kräfte des Kärntner Heimatdienstes stellten sich viele freiwillige Helfer dem österreichischen Wahlkomitee zur Verfügung.” Ezek után a szerző ismerteti a soproni népszavazás eredményét és állásfoglalását is a népszavazás ügyében. Hiányolom, hogy jó néhány magyar történész, soproni helytörténész álláspontját viszont nem, ezek munkáira nem is hivatkozik, ezek az irodalomjegyzékben sem szerepelnek.

Miért maradtak ki magyar szerzők, magyar álláspontok, hivatkozások ebből a munkából? A névmutatóból hiányoznak olyan nevek és műveik, akik és amelyek nélkül Burgenland története nem lehet teljes. Ennek a tartománynak története roppant gazdag, sokszínű, fejlődése az elmúlt évtizedekben ugrásszerű. Legutóbb egy burgenlandi magyar értelmiségi azt mondta, hogy az ottani magyarság soha nem élt olyan jól, mint ma, életszínvonala, etnikuma biztosított, ápolhatja nyelvét, kultúráját, kifejezésre juttathatja a magyarsághoz való tartozását. Tehát közöttünk minden rendben van! Ezért hiányolom a szerzőnél, hogy nem ismerteti a magyar szakirodalmat és állásfoglalást Sopron vonatkozásában. Sopron hovatartozásának kérdése ma már 188történelmileg egyértelműen tisztázott. Itt hivatkozom több neves magyar történész, helytörténész munkájára, akikre sajnós a szerző nem. Így tehát: Csatkai Endre, Heimler Károly, Fogarassy László, Krug Lajos, Mollay Károly, Soós Katalin, Horváth Zoltán stb. neveit és munkáit említem elsősorban. Folytathatnám a sort. Magam is tartottam egy évtizeddel korábban előadást Kismartonban ebben a témában, és kifogás nem volt burgenlandi részről sem! Sőt elismeréssel fogadták!

Részleteiben is ki kell tehát térnem, illetve visszatérnem arra a részre, melyet August Ernst így fogalmazott meg: „Der Verlust Ödenburgs”, azaz Sopron elvesztése. Szerintem Sopront nem veszítették el, mert soha nem volt Ausztria része, inkább megszerzéséről lehetett volna szó. Ezt azonban a történészek – mint említettem – tisztázták már, többek között a könyvből kihagyott szerzők. A soproni 34 soros részlethez a véleményem: „Sopron sorsában Olaszország határozottan Magyarország mellett állt, Franciaország semleges volt, a kisantant határozottan Ausztria mellett állt, hiszen a békeszerződések maradéktalan érvényesítésének elvét vallotta, tehát nemzetközileg a helyzet Magyarország számára volt kedvezőbb. Kétségtelenül voltak visszaélések és erőszakoskodások. Ennek ellenére sem fogadhatók el azok a megállapítások, hogy Sopront kizárólag a magyar visszaélés juttatta Magyarország kezére. A valóságban Nyugat-Magyarország ezen urbanizált központjában a magyar befolyás – amelyik a történelmi tradíciók erős kohéziós érzésére is tudott támaszkodni – erősebbnek bizonyult az ellentábornál. Meg lehet állapítani, hogy Sopronban erősebb volt a magyar pozíció” (Hiller: A soproni egyetemi hallgatók mozgalmi a két világ háború között. Sopron, 1975, 139.).

Az „Anschluss” utáni helyzetnek is vannak persze soproni vonatkozásai, ha áttételesen is. Így geopolitikai, vallási, etnikai és még más vonatkozásúak is, de ezekre itt nem tudok elemzően kitérni.

Ki kell viszont térnem a hatodik fejezetre, amely a lakosságfejlődésről és lakosságmozgásról szól, a zsidóközösségekről, a nemzeti kisebbségekről, így a magyarokról 1921 után („Die ungarische Volksgruppe nach 1921”). Szó esik itt a cigányokról is, akik többségükben magyarul beszéltek, vagy magyarul is. Talán még azoknak is vallották magukat? (Vö. Widerstand und Verfolgung im Burgenland 1934–1945. Wien, 1979, VI. fejezet: „Die Zigeuner.”). Ernst könyvében így szerepelnek: „Die Romani, Zigeuner.”

Számos vonatkozása van az Amerikába kivándoroltaknak is a sopronisághoz (Vö. 100 Jahre Amerika-Wanderung der Burgenländer. Auswanderung aus Westungarn. Burgenland. Wiener Neustadt, 1975. Hrsg. Hans Rosnak, 28–95).

A hetedik és nyolcadik fejezet már csak a történelmi visszapillantásokban jelez soproni vonatkozásokat.

189A jól szerkesztett időrendi táblázat, a személy- és helymutató bővelkedik soproni, illetve az egykori Sopron vármegyei adatokban. A számos fénykép ugyancsak. A címlap Fraknó várát mutatja. Jó időben a bécsi dombról jól látható, integet felénk. Sokszor nézem. A múltat idézi és rejti a hozzáférhetetlen Esterházy levéltári kincseit.

Hiller István

1988. XLII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Muck Tibor (szerk.): A Széchenyi István szocialista brigádok emlékkönyve 1987. Széchenyi Kör kiadása. Bp., 1987, 96 lap. – A Széchenyi István Emlékmúzeum Baráti Köre III. közgyűlésének jegyzőkönyve. (Fk.: Környei Attila) Pécs, 1987, 20 lap

Muck Tibor (szerk.): A Széchenyi István szocialista brigádok emlékkönyve 1987. Széchenyi Kör kiadása. Bp., 1987, 96 lap. – A Széchenyi István Emlékmúzeum Baráti Köre III. közgyűlésének jegyzőkönyve. (Fk.: Környei Attila) Pécs, 1987, 20 lap

A szerzői munkaközösség (Holnapy Kálmán, Kozáry Miklós, Környei Attila, Muck Tibor, Szabó Margit, Szentkúti Károly) által írt és ízléses kiállítású emlékkönyv első részében történeti visszapillantást olvashatunk. Már 1959-ben megalakult az első olyan szocialista brigád, amelynek volt bátorsága, az akkori tisztázatlan értékelések közepette, Széchenyi István nevét választani. A legnagyobb magyar reális ábrázolásának kezdetével (1960) lehetett szó arról, hogy nagycenki kastélyából emlékmúzeumot létesítsenek. Megnyitásának éve 1973 (a nyugati épületszárnyé 1985). Az Emlékmúzeum példamutató szervezéssel és lendülettel toborozta egybe az ország sok-sok szocialista brigádját. Már az első találkozón (1975, Nagycenk) elhatározták, hogy két évente más és más helyen gyűlnek egybe, s ezt – egy kihagyással – máig betartották (1977: Sopron, 1981: Nagykőrös, 1983: Dunaújváros, s a legemlékezetesebb 1985 tavaszán, amelyet al-dunai hajóút keretében tartottak meg).

Amikor a Baráti Kör irányítása már kezdte meghaladni a múzeum anyagi erejét, megindult egyesületé szervezésük. Ez 1982-ben valósult meg.

Az Emlékkönyv jól érzékelteti, hogy a találkozók közötti szürke hétköznapiak mögött mennyi munka rejlik. Minden egyes találkozón (és egyúttal vetélkedőn) újabb ötletek születnek, s szemben az általános gyakorlattal, azokat meg is valósítják. Ilyenek: vándorkiállítások összeállítása és útnak indítása, magnós vezető ezek magyarázására, diaképes előadások Széchenyiről, magnószalagra vett szöveggel, Széchenyi-kiadások terjesztése, olvasótábor gyermekek számára, ajánló bibliográfia a vetélkedőkre, egyéb foglalkozásokra, a brigádok címjegyzéke a kapcsolatteremtés elősegítésére stb.

Portrék villanófényben címmel néhány szocialista brigádról közölnek riportot, majd részletek következnek több ilyen közösség dolgozataiból, amelyeket Széchenyi emlékezetének szentelnek.

190A második részben Széchenyi élete és kora évszámokban, a már említett irodalomjegyzék és címlista, az 57 pártoló iskola és egyéb intézmény, valamint az egyéni tagok – közöttük sok külföldi – névsora (645 név) kapott helyet. A kis kötetet néhány jellemző kép reprodukciója színesíti.

A történeti részt egészíti ki a másik kiadvány: az országos egyesületté alakulásáról készített jegyzőkönyv.

Elgondolkodtatók ezek a dokumentumok. Bemutatják, hogyan válik élővé, barátaival segítségével, egy emlékmúzeum, s rajta keresztül a nagy reformer életének, tevékenységének máig érvényes hatása, tanulsága. Köszönet érte azoknak, akik elindították a mozgalmat, s töretlen hittel óvják és erősítik azóta is.

Hárs József

1988. XLII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / LEVÉLSZEKRÉNY

LEVÉLSZEKRÉNY

Fekete Ferenc írja: A „Sopron a felszabadulás óta. Eredmények és tanulságok 1945–1985” (Sopron, 1985) c. könyvhöz egy-két megjegyzés kívánkozik. Előrebocsátom, hogy a könyv szerzőinek munkáját a rendelkezésükre álló, szűkre szabott idő nehezítette, tevékenységükért köszönet illeti őket. Nemcsak rajtuk múlt, hogy egyes eseményekről nem történt említés, jóllehet várospolitikai súlyuk miatt ez szükséges lett volna. Az egyes fejezetekben közölt vagy kimaradt események pontatlanságai az információk hiányára vagy az informátorok pontatlanságára utalnak. A továbbiakban fejezetenként közlöm a kiigazításokat, tisztában lévén azzal, hogy még ezzel sem teljes a város 40 évének eseménysora. – Az ipari fejezethez. A XIX. században nem létesült textilgyár Sopronban, csak a századforduló után (1909: Soproni Szőnyeggyár). A gyáraknál nem a legfontosabb fejlesztés van kiemelve, emellett a beruházási összeg pl. a Soproni Pamutiparnál nem 77 millió, hanem 120 millió forint volt. A 13. lapon közölt két kép aláírása téves. Az első helyesen „Soproni Szőnyeggyár”, mivel ez 1971. jan. 1-je óta már nem tartozik a Lakástextil Vállalathoz. A második helyesen „Soproni Pamutipar”, nem Richards Fésűsfonalgyár (a bemutatott gép csak szövőgyárban használható). Az ELZETT Zárgyár helyes alakulási éve 1911. – A 40 év építőmunkájáról szóló fejezetben nem szerepel a Soproni Pamutipar acélvázcsarnokának felállítása 1961-ben, amely műszaki megoldásánál fogva első volt az országban. Az előregyártott acélváz, illetve körítő falainak felépítése 15 hónappal rövidebb ideig tartott, mint a hagyományos vasbeton szerkezeteknél. Az ebből adódó dollármegtakarítás és az előre hozott termelés értéke 1 667 388 dollárt tett ki. – A középiskolák felsorolásából kimaradt az 1951-ben alakult Dolgozók Szövőipari Technikuma (1974-től Szakközépiskolája), amely 1951–1985-ig 720 technikust adott a soproni textiliparnak és faipari tagozatán át a soproni faiparnak. – A művészeti életről írt fejezet nem említi az üzemi kultúrgárdák (pl. a zárgyári kultúr csoport) munkáját, a Soproni Pamutipar korábbi, az 1950-es években végzett kultúrmunkáját, sem a Templom utcai Pincészinházat. – A sportfejezet a Soproni Textiles Club megalakulását 1963-ra teszi (helyesen: 1957. febr. 21). A tévedést az okozhatta, hogy a Clubhoz 1963-ban [191](#)csatlakozott a Soproni Szőnyeggyár és a Soproni Fésűsfonó Sportegyesülete. A történeti hűség kedvéért megemlíjtjük, hogy az NB I-be a Soproni Textiles Club is adott játékosokat (Turner, Udvardi, Timár), sőt országos válogatottnak (Csapó Károly) is. – A helytörténetírás c. fejezetből kimaradt Fekete Ferenc: Ötvenéves a Soproni Pamutipar. Sopron, 1972 és Németh Antal: A Magyar Selyemipari Vállalat Soproni Szővőgyárának története 1926–1982. Kézirat gyanánt. Budapest, 1984. – A 40 év kronológiájából hiányzik a Magyar Mérnökök és Technikusok Szabad Szakszervezetének megalakulása (1945. máj. 18). Első hivatalos helyisége a Domonkos utca 13. szám alatt volt. 1950-ből hiányzik a Textilipari Műszaki és Tudományos Egyesület Soproni Csoportjának megalakulása (két évvel megelőzve a MTESZ-t). Kimaradt az első „szövő

művezető” képző tanfolyam (1949–1950), ahol 43 fő végzett. A 141. lapon a Fésűsfonó tulajdonjoga helyesen: a Rotschild-vagyon 57,2%, az osztrák állami vagyon 12,8% volt. 1952. júl. 1-je óta mindkét részarány a magyar állam tulajdonában van.

1988. XLII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / MUNKATÁRSAINK

MUNKATÁRSAINK

Takács Sándor

Hárs József olvasószerkesztő, Sopron, Május 1. tér 21–23.

Dr. Katona Imre művészettörténész, Budapest, Dísz tér 13.

Dr. György László mérnök, 1113 Budapest, Diószegi u. 35.

Takács Sándor mérnök, 1113 Bp., Diószegi u. 35.

Dr. Verő József geofizikus, Sopron, MTA Geodéziai és Geofizikai Kutatóintézet

Dr. Benkő László fizikus, MTA Izotóp Intézet, 1525 Budapest, Pf. 77.

Dr. Bakay Kornél múzeumigazgató, Kőszeg, Rájnis u. 9.

Dr. Tóth Endre régészeti oszt.vez., Magyar Nemzeti Múzeum

Dr. Kiss Gábor régészeti oszt.vez., Savaria Múzeum, Szombathely

Fekete Mária régész, Savaria Múzeum, Szombathely

Dr. Trogmayer Ottó múzeumigazgató, 6720 Szeged, Pf. 474.

Király Tibor GYSEV-főtanácsos, Sopron, Mátyás kir. u. 19.

Dr. Mollay Károly ny. egyetemi tanár, 1118 Budapest, Kőbölkút u. 11.

Dr. Fried István tszv. egyetemi docens, Budapest, Akácfa u. 30.

Dr. Merényi László történész, 1087 Budapest, Luther u. 4–6., B épület, III/16.

Flanner, Karl történész, A–2700 Wienerneustadt, Stadelgasse 11/A.

Dr. Friedrich András, Sopron, Sörházdomb u. 16.

Dr. Kiss Jenő egy. docens, Budapest, Pesti Barnabás u. 1.

Dr. Entz Géza ny. egyetemi tanár, Budapest, Bakator u. 16.

Kőhegyi Mihály muzeológus, Baja, Türr István Múzeum

Dr. Hiller István főigazgató, Sopron, EFE Központi Egyetemi Könyvtár, Sopron, Pf. 132.

Fekete Ferenc ny. főmérnök, Sopron, Csengery u. 5.

1988. XLII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRONI SZEMLE

192 **SOPRONI SZEMLE**

Ödenburger Rundschau
Lokalthistorische Quartalschrift
Redaktion: Karl Mollay

Inhaltsverzeichnis

Hárs, Josef: Deutsche Übertragungen ungarischer literarischer Werke in der Oedenburger Zeitung zwischen den beiden Weltkriegen

Katona, Emmerich: Der Kunstmaler Béla Iványi-Grünwald im Ödenburger Komitat

Aktuelle Fragen der Ödenburger Geschichtsforschung

György, Ludwig–Takács, Alexander: Die chemische Untersuchung der Roten Schanze in Ödenburg

Benkő, Lazarus: Die Thermolumineszenz-Untersuchung der Roten Schanze in Ödenburg

Verő, Josef: Magnetische Messungen an der Roten Schanze in Ödenburg

Bakay, Kornel: Spuren einem verbrannten Planke entlang der Burgmauern von Somogyvár

Tóth, Andreas–Kiss, Gabriel: Die Grabungen an der Schanze von Eisenburg (März 1985)

Fekete, Maria: Ein Brandwall aus der frühen Árpádenzeit in Velem

Trogmayer, Otto: Der Földvári-Löffelbohrer bei der Untersuchung der Erdburgen

Kleine Mitteilungen

Király, Tiburtius: Ödenburg in der Philatelie. Dreizehnte Mitteilung

Mollay, Karl: Ödenburger Quellen in einem Günser Formularbuch

Fried, Stefan: Franz von Kazinczy und Johan Kis

Merényi, Ladislaus: Die Freundschaft zwischen Oskar Merényi und Claudius Kerpely

Flanner, Karl: Wienerneustadt war die „Drehscheibe“ in der Richtung der Ungarischen Räterepublik im Jahre 1919

Flanner, Karl: Wienerneustadt war die „Drehscheibe“ in der Richtung der Infanterieregiments (1827–1888)

Kiss, Jenő: Volkstümliche Kinderspiele und Kinderreime aus Mihályi

Kulturelles Leben in Ödenburg

Hárs, Josef: Einiges über die Ödenburger Festwochen des Jahres 1987

Entz, Geysa: Lebensweg und Lebenswerk. Die Ausstellung des Bildhauers und Restaurators Ernst Szakál

Nekrologe

Környei, Attila: Jenő Pröhle (1909–1986)

Bücherschau

Kőhegyi, Michael: Kovács, Josef Ladislaus: Lobenswerte Regeln alter Schulen. Schambock, 1984 (ung.)

Mollay, Karl: László, Gyula: Der Poet des Aquarells. Josef Soproni Horváth. O. O., 1987 (ung.)

Hiller, Stefan: Zinner, Tiburtius-Róna, Peter: Szálasi und seine Komplizen in Schellen. Budapest, 1987, 2 Bände (ung.)

Mollay, Karl: Györffy, Georgius: Geographia historica Hungariae tempore stirpis Arpadianae. Tomus III. Budapestini, 1987, 568 p. (ung.)

Mollay, Karl: Keszei, Dionys: Geschichten aus der Vergangenheit von Großzinkendorf. O. O., 0. J., 48 S. (ung.)

Hiller, Stefan: Andreas Schindler: Harkau, mein Heimatdorf. Die Geschichte eines deutschen Bauerndorfes in Westungarn. Sinsheim 1987. 260 S.

Hiller, Stefan: August Ernst: Geschichte des Burgenlandes. Wien, 1987, 352 S.

Hárs, Josef: Gedenkband der sozialistischen Széchenyi – Arbeitergaden 1987. Budapest, 1987, 96 S. – Protokoll der III. Jahresversammlung der Freunde des Széchenyi – Gedenkmuseums. Fünfkirchen, 1987, 20 S. (ung.)

Briefkasten

Unsere Mitarbeiter

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

Az azonos című pályamunkát, amely a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1986. évi pályázatán 2. díjat nyert, lerövidítettem. Néhány apró változtatáson kívül elhagytam a SSz. olvasói számára magától értetődő és az itteni németiségre vonatkozó részeket, továbbá a különféle mutatókat.

2 (Megjegyzés - Popup)

Missuray-Krúg Lajos: Sopron c. verse magyarul: Oedenburger Zeitung (a továbbiakban: Oe. Ztg.) 1933. aug. 20. 5. p.

3 (Megjegyzés - Popup)

Freund-Markó Sándor, a citra-egylet díszelnöke, 40. házassági évfordulóját ünnepli 1940-ben (Oe. Ztg. 1940. okt. 9. 2. p.). Magyar versét ld. pl. Sopronvármegye 1939. szept. 10. 9 p., Annuskám c. verse: Oe. Ztg. 1943. júl. 14. 2. p.

4 (Megjegyzés - Popup)

Schiller, Ignaz A.: Einst und jetzt zum 70. Wiegenfest unserer Zeitung. Oe. Ztg. 1937. dec. 25.

5 (Megjegyzés - Popup)

Cikkek az olasz–abesszin háború idején: Die italienischen Streitkräfte in Abessinien. Oe. Ztg. 1935. nov. 8. 3. p. (angol újságból); Die Abessinier rüsten zur Entscheidungsschlacht. 1935. dec. 4. 4. p.; Neutrale Diplomaten über die Lage Italiens. 1935. dec. 6. 1. p.; Horoskop Hitlers. 1933. márc. 8. 1. p. stb.

6 (Megjegyzés - Popup)

Romwalter Károly a Károly-magaslat elnevezője, ld. a tanácshoz intézett levelét 1877. aug. 20., idézem: SSz. 1966, 313. A levél levéltári jelzete: SVL XXV. 20 056.

7 (Megjegyzés - Popup)

Romwalter, Alfred: Ein Stück Familiengeschichte aus der Vergangenheit der Röttig–Romwalter Druckerei A.-G. Oe. Ztg. 1928. nov. 18. (A szerző a Bánya- és Erdőmérnöki Főiskola elemző vegytani tanszékének a vezetője volt.) – Röttig Gusztáv szül. Bécsben, 1896-ban vásárolja meg a soproni Litfass-nyomdát. Meghalt Sopronban, 1920. szept. 18. Fia, Odo, haláláról: Oe. Ztg. 1920. szept. 21. A két nyomda egyesítéséről: Soproni Napló 1918. jún. 13., jún. 23. stb.

8 (Megjegyzés - Popup)

„A”-iparlajstrom a képesítéshez kötött iparosokról. 48. szám: „Röttig–Romwalter Nyomda Rt. bérlői” cég, közkereseti társaság. A bejegyzés kelte: 1932. jún. 7. – Geracsek 1938-ban lépett ki (visszmondási lajstrom 22/1938). Ld. Soproni Levéltár. Hillebrand György: May Rezső. SSz. 1983, 187.; Hillebrand György: Bayer Lipót. SSz. 1984. 364.; Környei Attila: A soproni nyomdászat története (Kiállítás a Liszt Ferenc Múzeumban 1977.) SSz. 1978, 264.

9 (Megjegyzés - Popup)

Szita Szabolcs: Búcsú Bayer Lipóttól. SSz. 1984, 366.

10 (Megjegyzés - Popup)

Thier-gyűjtemény, Soproni Liszt Ferenc Múzeum. Thier László feljegyzése szerint Ambroschitz János álnéve Dr. Bulldog. Versekét között 1921-ben, színes írásokat később. Ld. még az Oe. Ztg. ide vonatkozó számaikat.

11 (Megjegyzés - Popup)

Schiller, Ignaz A[nton]: Ödenburger G'schichten. München, 1974. Ism.: Kovács József László SSz. 1976, 185–186. „N” (= „Nazi” = Schiller Ignác): Wegsuche der Lyrik von heute. Oe. Ztg. 1934. nov. 6. (Beszámoló Gábor Géza magyartanár előadásáról.)

12 (Megjegyzés - Popup)

Utalások a megjelenés időpontjaira: fél ötkor: 1920-ban, háromkor: 1932-ben, még korábban a háború alatt.

13 (Megjegyzés - Popup)

Oe. Ztg. 1944. okt. 30. 4. p. Ez a szám már latinbetűs, a cím és az „ss”-betűk kivételével. Az olvasók régi kívánságának tesznek eleget. Így jobban olvasható.

14 (Megjegyzés - Popup)

Megtiltották az Oe. Ztg. további megjelenését. Soproni Hírlap 1944. dec. 3. 3. p.

15 (Megjegyzés - Popup)

Nyersfordításomban: Horváth Rezső: „A modern pogány / Mióta felismertem fajomat, / A pogánysáért forró lángra lobbantam; / Megvetően, s mély gyűlölettel / Nézek én a hívő tömegre. / Tudni se akarok Istenről az égből, / Angyalainak színes forgatagáról, / Semmit se Krisztusról, aki amúgy sem valódi; / Aki egyébként csak egy proletár volt. / Hallani sem akarok a keresztényi szeretetről, / amiről a tökfilkók nyöszörögnek. / A bibliáért és a tízparancsolatért / Fajtisza szívem sohasem lángolt; / És az apostolok, az evangelisták, / Számomra csak kommunisták. / Most többre tartom mindezen szenteknél / Baldurt, Wotant, Freyát és Thort. / Már régóta vonzódok ezekhez az istenekhez, / Akiket atyafiságomtól örököltem; / Ezek valóban belevaló fickók, / És Freya istennő minden asszonyok gyöngye. / A Walhallához lovagolok a valkűrökkel, / Akik lélekben Odinhoz vezetnek, / Tréfálkozva játszom a Rajna folyó elátkozott / Aranyfürtös szellemeivel. / De ha ezek sem válnának be, / Akkor menjenek a pokolba. / Szakítok velük, mint a keresztényekkel, / S azon nyomban megismerkedem a buddhistákkal; / De ha az számomra még jobbnak látszana, / A Gangeszhez költözöm, és brahmin leszek.”

16 (Megjegyzés - Popup)

A Napi Hírekben: Nyugtalanság egy vers miatt. Soproni Hírlap 1935. márc. 23. 4. p.

17 (Megjegyzés - Popup)

Nyilatkozat. Soproni Hírlap 1935. márc. 24. 8. p.

18 (Megjegyzés - Popup)

Tisza István levele: Oe. Ztg. 1932. nov. 20. 1. p. Nyílt levél az Oe. Ztg. szerkesztőségéhez és a Röttig–Romwalter nyomdához. Sopronvármegye 1936. ápr. 5.; A Röttig-nyomda válaszol a műegyetemi ifjúságnak. Uo. 1936. ápr. 7.; A műegyetemisták éles válasza az Oe. Ztg. kiadóinak. Uo. 1936. ápr. 8.; a „Hétfő”, Burgenland egyetlen magyar nyelvű lapja, 1936. ápr. 13-án foglalkozik az üggyel. Megjegyzendő, hogy a soproni egyetem ebben az időben szervezetileg a budapesti műegyetemhez tartozott, ezért nevezik hallgatóit műegyetemistáknak.

19 (Megjegyzés - Popup)

Zsombor Géza Tanácsköztársaság-beli szerepéről (fellázította a gazdapolgárokat) ld. „Tanácsköztársaság Sopron 1919” (összeáll.: Kertész István) Sopron, 1959, 81–84. p.

20 (Megjegyzés - Popup)

Ekkor még Röttig Gusztáv és fia van az Oe. Ztg. élén, az újság szerkesztője pedig dr. Pálovich István ügyvéd. A Soproni Hírlap felelős szerkesztője ekkor Maurer Nándor. Ez az újság 1919-től a Tóth Alajos-féle nyomdában készült, „keresztény politikai” céllal. Ld. Varga Imréné: Adalékok a Sopronban és Sopron megyében megjelent magyar nyelvű újságok történetéhez. SSz. 1968, 158. 57. láb.

21 (Megjegyzés - Popup)

Ld. Hárs József: Önképzőkörök Sopronban a két világháború között. Sopron, 1984. (Kézirat.) A Soproni Liszt Ferenc Múzeum kéziratárában.

22 (Megjegyzés - Popup)

Nyersfordításomban: Nasch Fülöp: „Magyar líra. A fájdalmas viszály Magyarország és Ausztria, a két megcsontított háborús rokkant között elhamvadóban van. Minden oldalról ébred a kívánság, hogy a régi kapcsolatokat megint építsék ki, és hogy a szellemi és anyagi javak rendszeres kicserélése a barátság kötelékét újra összefűzze. Ezt a nagy célt kis eszközökkel is lehet szolgálni. Ilyeneknek számítanak azok a fordítási kísérletek magyarból, amelyeket nagyra becsült lapjuk hasábjain szeretnék megjelentetni. Ezúttal – többek között – Arany János egy humoros versét hozom, amely egészen olyan, mintha a mát ábrázolná. Ebben pompás öniróniával beszél el az irodalmár keserű sorsát, aki olyan árut kínál, amelyre nem talál vevőt, és akinek fáj, hogy fiatalon nem tanult valami rendes szakmát. Ahogy némely mai írástudó tépi ősz haját, és Arannyal panasolja, hogy elhibázta pályaválasztását, mert a szellemi alkotások olyan valuták, amelyeknek Zürichben nincsen árfolyamuk.”

23 (Megjegyzés - Popup)

Sopron sz. kir. város „Civitas Fidelissima” és Sopronvármegye általános címtára és névmutatója 1930–1932. Székely és Tsa. Sopron, [1933]. A továbbiakban: Címtár. Neubauer az ág. hitv. ev. népiskola (Színház u. 29.) tantestületének tagja, lakása: Templom u. 10., háza: Kismartoni sor. Ugyanakkor az ev.

egyházköztség jegyzőhelyettese és az Oe. Ztg. jegyzett munkatársa. Később dicsőítő verset írt Hitlerről.

24 (Megjegyzés - Popup)

A Címtár szerint: Szabó-Jilek Ferenc ellenőr a városháza VII. ügyosztályához tartozó adóhivatalban.

25 (Megjegyzés - Popup)

Eddig még nem mindenkiről sikerült adatokat találnom. Gruber György „Oberfinanzrat 1. P., Sopron” az újság szerint (1937). A Címtárban még aktívként mint állampénztári tanácsos, lakása: Flandorffer u. 14.; Mészáros Tibor, műkedvelő színész és énekes, a „Vasas Művészegyüttes, Sopron” tagja, jelenleg az IKV. dolgozója; Roth Gusztáv cukrász (Előkapu 5.) – Böhm Sándor a fordítás megjelenésekor már nem élt, ezt kereszttel jelzik az újságban. – Preinreichné, sz. Rupprecht Ida, a fényképész lánya, 1863-ban született, férje katonatiszt, fordítása utoljára 1938. nov. 27-én jelenik meg az Oe. Ztg.-ban. Könyve, sajtó kiadásában: Frau Preinreich-Rupprecht: Lache! Danke! Urteile! Gedichte und Übersetzungen. Bp., 1933. 80. p. A nyomda: Röttig–Romwalter Nyomda Rt. bérlői. Rupprechtről (lakás: Bécsi u. 2.) ld. Hárs József: A fényképezés története Sopron városában 1840–1957. Sopron, 1984. (Kézirat.) Egy példány a Soproni Liszt Ferenc Múzeumban.

26 (Megjegyzés - Popup)

Freyberger (Freiberger) Lajos, ha azonos az újság gyakori cikkírójával, akkor ny. hadbíró ezredes, jogi doktor, lakik Új u. 25. (A Címtár i-vel, az újság y-nal írja a nevét.)

27 (Megjegyzés - Popup)

Becht Rezső: Dorosmay János (1886–1966) SSz. 1971, 282–285. Drosnyákról magyarosított Dorosmayra. Soproni Hírlap 1936. nov. 19. 6. p. Kis mesék nagyoknak c. – 1937-ben megjelent – könyvén y-nal, Mesék, aforizmák c. későbbi kötetén viszont i-vel írja a nevét. 1927-ben költözött Erdélyből Sopronba. Ld. még Magyar Irodalmi Lexikon Bp., 1963, I. köt. 263. p. (Itt is i-vel.), SSz. 1987, 83–87.

28 (Megjegyzés - Popup)

Dóczi Lajosnak, a soproni születésű, volt líceumi diáknak a fiáról van szó. Dóczi (Dux, Dóczy) Lajos (1845–1919) számos Petőfi-költeményt fordított németre. Báróságot 1900-ban kapott. Ld. Magyar irodalmi szöveggyűjtemény (Szerk. Bóka László). Bp., 1961, III-2. köt. 710. p.

29 (Megjegyzés - Popup)

Címe németül: Abenddämmerung. Ld. lista 017. sz.

30 (Megjegyzés - Popup)

Kerpel Jenő (Eugen Kerpel-Claudius, Claude d’Acy) (1896–1977) Sopronban, Budapesten, majd Bécsben élt író, műfordító. 1927-ben megjelent kötetében már vannak Ady-fordítások. Nagyon valószínű, hogy a cikkben közölt ellenpélda, A szivárvány halála c. vers jó fordítása, saját munkája. (Lista 020. sz.) Kerpel emléktáblájáról Szabó Jenő ír: SSz. 1982, 266–273. Kerpelről ugyanő: Műhely (Győr) 1980, 4. sz. és 1985, 6. sz.; ld. még Magyar Irodalmi Lexikon Bp., 1963, I. köt. 627. p. Az Oe. Ztg.-ban megjelent tanulmányáról egyik sem tud. Kerpelnek még egy cikke található az Oe. Ztg.-ban: 1930. dec. 25., melléklet

1–2. p. Szabó Jenő a SSz.-ben és a Műhelyben is Kerpely-nek írja a nevét.

31 (Megjegyzés - Popup)

Oe. Ztg. 1924. dec. 25. 2–3. p.

32 (Megjegyzés - Popup)

Becht Rezsőről: Szabó Jenő: Emlékező gondolatok Becht Rezsőről (1893–1976). SSz. 1976, 361–373, bibliográfiával. Ennek V. részében (Műfordítások) Ady Endre: Der Tod des Regenbogens (A szivárvány halála). 1930-ban készült. Megj.: Oe. Ztg. 1934. máj. 20.: az Ungarn c. kötetben is. Ld. lista 036. sz. A Babits-vers (lista 031. sz.) fordítása 1928-ban lett készen, a kimutatás csak rádióbeli előadásáról számol be. Ugyanígy jár Szász Géza verse is (lista 038. sz.). Ennek fordítása 1929-ben készült. Vö. még Sarkady Sándor: Beszéd Becht Rezső sírjánál (1976. júl. 12.) SSz. 1976, 374–375. – Szabó Jenő (SSz. 1982, 266–273) közölt írásában még egy soproni műfordítóról emlékezik meg, Brzbohaty (Boháty) Róbertről (1899–1974), róla Becht Rezső ír nekrológot SSz. 1974, 189–192. Kényelvű író volt, s munkáit főleg újságok számára írta. Számos eredeti tárcájával, elbeszéléssel találkozhatunk az Oe. Ztg.-ban, de műfordítását az Oe. Ztg.-ban nem találtam. Becht szerint csak élete végén fordított magyar műveket németre.

33 (Megjegyzés - Popup)

Bánóné Büki Katalin két összeállításának értékelése: (első idézet:) Ady németül – egykor és ma. Nagyvilág 1968. 8. sz. 1277. p. és (második idézet:) Ady németül – avagy a fordíthatatlan fordításai. Nagyvilág 1973. 7. sz. 1116. p. Mindkettő szerzője: (-gy).

34 (Megjegyzés - Popup)

Kerpel Jenő késői kötete „Strahl im Sturm” címmel 1962-ben jelent meg, s a klasszikus magyar költészet nagyjainak költeményeiből készült fordításokat tartalmazza (említi Szabó Jenő: Műhely 1985, 6. sz. 4.).

35 (Megjegyzés - Popup)

Eugen Kerpel-Claudius: Neun Berzsenyi-Oden. Umdichtung. J. P. Toth Verlag Hamburg, 1948, 15.

36 (Megjegyzés - Popup)

A fordítás alatt: „Anmerkung. Daniel von Berzsenyi, der grösste Dichter der Gegend »Jenseits der Donau« starb gerade vor hundert Jahren; man nennt ihn den ungarischen Horaz.” Oe. Ztg. 1936. okt. 25. 6. p. (Lista 120. sz.)

37 (Megjegyzés - Popup)

Földessi Gyula: Egy nagy szepesi költő (Lám Frigyes). A Szepesi Szövetség Kiadása. Bp., 1936. A szövetség 1936. ápr. 5-i ülésén felolvasta a szerző. Friedrich Lam – der grösste Zipser Schriftsteller. Oe. Ztg. 1936. ápr. 15. 3. p. (az előadásról). Előzetes: 1936. ápr. 3. 2. p.

38 (Megjegyzés - Popup)

Missuray-Krúg Lajosnak írja 1944. dec. 15-én, egy levelezőlapon, hogy Egerben voltak hat és fél hónapig,

összegyűjtött műveinek paksamétája ottmaradt, „amiért nem oly nagy kár”, mint az ugyancsak ottmaradt krumpliért. (Lakáscíme: Bp. II. Bimbó u. 3. V. em. 2. A címzett is akkor már a fővárosban lakik.)

39 (Megjegyzés - Popup)

Gagybátori E. László: Lám Frigyes: Magyar líra németül. Magyar Csillag. III. évf. (1943) 1. sz. 49–51.

40 (Megjegyzés - Popup)

Toldalagi Pált ld. Magyar Irodalmi Lexikon III. köt. 364. p. „Nevét – saját közlése szerint – eddig kivétel nélkül hibásan: Toldalaghy változatban közölték” – állapítja meg Sötér István a Négy nemzedék. Elő magyar költők. Bp., 1948. c. antológiában (339.). Az Oe. Ztg. is hibásan írja.

41 (Megjegyzés - Popup)

Neue ungarische Lyrik (Obersetzt von Friedrich Lám) Ruszkaányai Verlag Bp., 1942, a Röttig–Romwalter Nyomda Rt. készítette. Mottója: „Mich drängt’s den Grundtext aufzuschlagen, / Mit redlichem Gefühl einmal / Das heilige Original / In mein geliebten Deutsch zu übertragen.” (Goethe: Faust.) Ezt Gagybátori E. László számon is kéri tőle, hogy ugyanis jelentéktelen, sőt rossz verseket is fordított, amelyeket „szentnek” nem igen lehet nevezni.

42 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Horváth Károly Antal: Dr. Lám Frigyes. Különnyomat a (bp.-i) Bolyai-gimnázium 1938/39. évi Értesítőjéből. (Fényképpel.)

43 (Megjegyzés - Popup)

Oe. Ztg. 1939. jún. 21. 1. p. A híradás abból az alkalomból jelent meg, hogy Lám előadást tartott előző nap a bp.-i rádióban Humor der Zips címmel. Az újság nem közli, hogy magyarul-e. Lám „Heimat” címmel részletet tesz közzé az előadásból júl.-ban, neve után Bp.-t és Sopront is feltüntetve.

44 (Megjegyzés - Popup)

Der „Bund der Zipser” in Oedenburg. Oe. Ztg. 1930. márc. 20. 3. p.

45 (Megjegyzés - Popup)

Legány Dezső: Es weint die Zips ... Grossversammlung der Zipser in Kassa. Oe. Ztg. 1938. dec. 13. 3. p.

46 (Megjegyzés - Popup)

Magyar Irodalmi Lexikon Bp., 1965, II, 11. Földessy i. m.-ben – ha nem is tagadja ezt – viszont megállapítja, hogy Lám elkerülte az irredenta költészet művészi veszedelmeit.

47 (Megjegyzés - Popup)

Ld. lista 197., 212., 230., 236., 252. sz.

48 (Megjegyzés - Popup)

Ld. lista 278. sz.

49 (Megjegyzés - Popup)

A számokat 1939-ig ld. Dr. Horváth Károly Antal i. m.

50 (Megjegyzés - Popup)

Ld. lista 044. sz. Befejezése: „Der Held ist tot. – Der Krüppel schreit nach Brot.”

51 (Megjegyzés - Popup)

Friedrich Lám–Ludwig Missuray-Krúg: In meinem Herzen baut ihr Nest die Stille ... Searbantia-könyvek sorozat. Sopron, 1942, 32. p. A felelős kiadó Thier László, de a nyomda ezúttal dombóvári. – Marconnayról ld. Hegedűs Sándor: A Soproni Frankenburg Irodalmi Kör története (1876–1949) Sopron, 1984. (Kézirat a Soproni Levéltárban.) A háromkötetes pályamunkának második kötetében. Marconnay költeményeit a Körben felesége mutatta be 1925. dec. 21., ő maga 1924. dec. 21-én előadást tartott az új magyar irodalomról.

52 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Horváth Károly Antal i. m.-ben idézi Lám egyik interjújából, hogy most, mikor nyugalomba vonult, „vált lehetségessé, hogy régi vágya szerint csak az irodalomnak éljen”.

53 (Megjegyzés - Popup)

Ld. a 43. jegyzetet.

54 (Megjegyzés - Popup)

Lám tanulmányai, kiegészítései, magyarázatai, megjegyzései a lista jegyzeteiben.

55 (Megjegyzés - Popup)

Hegedűs Sándornak az 51. jegyzetben idézett művéből a listára felvett költők soproni szereplései a Frankenburg Irodalmi Körben: Áprily Lajos (1930. jan. 4.), Babits Mihály (1930. márc. 22.), Bodor Aladár (1922. nov. 18., 1923. nov. 23.), Dsida Jenő (1934. febr. 25.), Erdélyi József (1939. márc. 25.), Falu Tamás (1930. okt. 23.), Farkas Imre (1927. ápr. 2.), Harsányi Kálmán (1923. jan. 30), Harsányi Lajos (1930. okt. 23., 1933. márc. 26.), Illyés Gyula (1934. dec. 15.), Jékely Zoltán (1939. márc. 25.), Karinthy Frigyes (1917. dec. 15., 1932. jan. 21.), Keresztúry Dezső (előadást tartott a magyar rádióban Sopron a magyar szellemi életben c. 1942. febr. 2., a háború után többször járt itt), Kosztolányi Dezső (1933. máj. 6.), Mécs László (1931. márc. 4., 1932. febr. 17., 1936. dec. 11., 1938. nov. 19.), Radó Antal (1928. jan. 29.), Reményik Sándor (1936. márc. 7., 1941. jan. 27., 1943. márc. 20.), Szabó Lőrinc (1925. jan. 24., [1937. nov. 6.], 1939. dec. 20.), Szávay Gyula (1923. márc. 24.), Zilahy Lajos (verseit előadták 1928. okt. 25., [Előadást tartott a Kitűnők iskolájáról Sopronban. Ld. Új Sopronvármegye 1940. márc. 10. 2. p.]). Torkos László Sopronban tanult, a soproni Traeger Ernőről ld. SSz. 1971, 377–378. p.

56 (Megjegyzés - Popup)

SSz. 1976, 373. p. Magyar címe itt sincs (ld. még 36. jegyzetet). Az újságbeli megjegyzésből következően

(Oe. Ztg. 1936. márc. 15. 4. P.) az Erdélyi Szépműves Céh márc. 7-i estjén hangzott el az eredeti.

57 (Megjegyzés - Popup)

A soproni sajtótörténet még nincs feldolgozva. Eddigi összeállítás: Varga Imréné i. m.

58 (Megjegyzés - Popup)

Ld. lista 112. sz.: „übersetzt und auf der Märzfeier des U.D.V. vorgetragen von Friedrich Spiegel-Schmidt.”

59 (Megjegyzés - Popup)

Becht bibliográfiáját ld. SSz. 1976, 361–373; ld. még a 32. jegyzetet. Azóta több írása jelent meg hagyatékából, főként a Soproni Füzetekben, s végre kiadták hatalmas Agricola-fordítását (utalás a fordításra SSz. 1976, 373.). Bohátyról ld. a 32. jegyzetet.

60 (Megjegyzés - Popup)

Művészeti Lexikon. Bp., 1966, II, 437–439.

61 (Megjegyzés - Popup)

Telepy Katalin: Iványi-Grünwald Béla. Bp., 1976. 6.

62 (Megjegyzés - Popup)

Sopron megyei festőművész Nagybányán. Soproni Napló 1898. szept.

63 (Megjegyzés - Popup)

Telepy i. m. 6. Grünwald Béla születésének bejegyzésénél a következő piros tintás bejegyzés olvasható az anyakönyvben: „Grünwald Béla családi nevének Iványi-Grünwaldra leendő átváltoztatását a magy. kir. belügyminiszter 252/379 VIII. 1929. sz. rendeletével engedélyezte. Ádánd, Izr. hitk. anykv. Vegyes, 1845–1895” (Somogy megyei VB. lt. Kaposvár).

64 (Megjegyzés - Popup)

Sopron, 1894. szeptember 23. Grünwald Sámuel bérlő, Iván.

65 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 1893. október 12.

66 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Napló, 1903. október 4.

67 (Megjegyzés - Popup)

Somogy megyei VB. lt. Ádánd, Izr. hitk. anyk. Vegyes, 1845–1895. „Születtem 1867. május 6-án, Somogy-Somban. Művészeti tanulmányaimat Budapesten a mintarajz tanodában (állami festőiskola)

kezdték Székely Bertalannál. Innét Münchenbe mentem az akadémiaára, ahol Prof. Hackel tanítványa voltam egy évig. Utána Párizsba mentem és beíratkoztam a Julien iskolába. Páris után visszatértem Münchenbe, hol műtermet béreltem és ott dolgoztam több évig. Voltam Egyiptomban, Tunisban, egy évet mint ösztöndíjas Rómában töltöttem az akkori »Fraknoi magyar ház«-ban ...” Iványi Béla 19 képpel. Önéletrajza. Kner Izidor Kiadványa, Gyoma, 1932.

68 (Megjegyzés - Popup)

Állami anyakönyvi adatok! A család kutatásánál számos megtévesztő összefüggéssel találkoztunk. Az iványi Plébánia Hivatal közlése szerint az anyakönyvekben egyetlen „Grünwald” vezetéknevű beírás található: 1930. december 25-én született Grünwald József, törvénytelen fiú, Grünwald Mária leányanya fia. Az anya születési helye Győr. Az anya szülei: Grünwald István és Szemerics Mária. Az anya Iván-Alsómajorban lakik. Keresztszüelő az 1930. december 27-i keresztelezésnél a szintén iványi lakos, Grünwald Anna hajadon. A kisfiúról még be van jegyezve, hogy 1951. január 21-én házasságot kötött Spaitl Magdolnával Vasszentmihályon. Majd ezeket írja (Horváth Viola ny. tanítónő útján) a szerzőhöz a plébános: „Ha Iványi-Grünwald Béla ebből a családból származik, akkor feltételezhető, hogy Gyórón kell keresni a születési bejegyzését. (Győr a ciráki plébániához tartozik!) Valószínű, hogy a fent említett megesett leány és a keresztmama: testvérei lehetnek a festőnek, vagy pedig ezeknek a lányoknak az apja (tehát Grünwald István!) lehet a festő testvére. Ez esetben is Gyórón kell folytatni a kutatást. A továbbiakban Ivánban a Grünwald név nem szerepel, így nyilván a majorok felszámolásakor, az ötvenes [!] években a zsidók elvitelekor Grünwald Mária és Anna elköltözött a faluból. Talán a tanács lakónyilvántartása könyvében lehetne utána nézetni, hogy hová költöztek. – A fenti adatok egy részét a polgári születési anyakönyvnek is tartalmaznia kell (1895-től van polgári anyakönyvezés!) és lehet, hogy ott az 1930-as születési beírásnál valamivel több adat is szerepel...”

69 (Megjegyzés - Popup)

Lyka Károly előadást tart a soproni Képzőművészeti Körben. Soproni Hírlap, 1939. II. 14.

70 (Megjegyzés - Popup)

Boross Sándor és Bossány Jakab és Kiss Josef l. t., Megyesi György é., Prevazek Ferenc é., Reichardt Sándor r., Szécheny Kálmán gróf a., Varga Bálint é., Varga István idősebb é., Varga Ferenc ifjú é., Weiner Antal é. (1888-ban tovább bővül ez a kör. Kiss József útján Kulhanek Ferenc intéző is az egyesület tagja lett.)

71 (Megjegyzés - Popup)

Az Iványi-Grünwaldok tartózkodási helyei közül Somogysom a legismertebb. A Sopron megyei Viszta-pusztáról is tudtunk, de Pusztacsehi mindeddig homályban volt. Számos ilyen nevű puszta volt és van ma is, de közülük mindössze három jöhet figyelembe Iványi-Grünwald tartózkodási helyeinek számbavételekor. A Veszprém megyei Gic melletti Csehi-pusztát alighanem el kell vetnünk amiatt, hogy Iványi-Grünwald munkásságában és életében Veszprém megyének egyáltalán nincs nyoma. Még egy Csehi-puszta van Somogy megyében, Iregszemcse mellett, és egy Cseh-puszta Zala megyében, Nagyrécsce mellett, mely szóba jöhet Iványi-Grünwald tartózkodási helyeként. Iványi-Grünwald apja, Grünwald Sámuel már a Somhoz közeli Darázspusztán is bérlő volt és így szerepelt Visztán is. Feltehető, hogy Csehin is ebben a minőségben tartózkodott családjával. Ezért úgy véltük, a tartózkodási hely kérdésében abból kell kiindulnunk, szerepelnek-e 1887 és 1891 között a megye viriliseinek jegyzékén Grünwaldok,

vagy nem. A Zala megye c. hetilap 1887–91 közti évfolyamát néztük ilyen szempontból elsőként. Ezek között nincsenek *Grünwald* nevűek! 1891. október 11-én viszont két Blumenschein nevű is szerepel a névsorban (Ignác, József). Ez azért érdekes, mert ilyen nevűek kerültek 1908-ban a Grünwaldok helyére a Viszta-pusztai és Iván belső majori bérletbe. Ezek után nyilvánvaló, ha nem a Zala megyei Cseh pusztai volt Viszta előtt a Grünwaldok székhelye, csak a Somogy megyei Iregszemcse mellett fekvő Csehi-pusztai jöhet számításba ilyen szempontból!

72 (Megjegyzés - Popup)

Ltsz. a. 8924. Kiállítva, Kecskemét. 1967. 3. sz. (lásd Telepy Katalin: Iványi-Grünwald Béla korai munkássága, *Cumania*. 79, 249.). Olajvázlat (100×120 cm): „Grünwald Béla 1892. Viszta”

73 (Megjegyzés - Popup)

Sopron, 1891. augusztus 1.

74 (Megjegyzés - Popup)

Tavaszi kirándulás (olajvázlat 5×176 cm): „Iványi Grünwald Béla 1903 április”; olajvázlat (166×133 cm): „Grünwald Béla”.

75 (Megjegyzés - Popup)

Olajvázlat (100×62,5 cm): „Iványi-Grünwald”.

76 (Megjegyzés - Popup)

A *Grünwald* név elég gyakori Magyarországon, nemcsak Sopron megyében – pl. a közeli Fertőszentmiklóson – volt belőle néhány, hanem Nagybányán is. Egyik Grünwald – Grünwald József – kamarai titkár volt, s mint ilyent 1903 végén nyugdíjazták (Nagybánya és Vidéke, 1903. XII. 6.).

77 (Megjegyzés - Popup)

1906. III. 4.

78 (Megjegyzés - Popup)

Nagybánya és Vidéke, 1898. XI. 6.

79 (Megjegyzés - Popup)

Nagybánya és Vidéke, 1898. XI. 27.

80 (Megjegyzés - Popup)

Nováki Gy.–Sándorfi Gy.: *Iparrégészeti és Archeometriai Tájékoztató*, III. 10 (1984).

81 (Megjegyzés - Popup)

L. Benkő: *MittArchInst.* 14, 307 (1985); Benkő L.: *MTA-VEAB Értesítő*, Veszprém, 1984.

82 (Megjegyzés - Popup)

M. J. Aitken: Thermoluminescence Dating. London, 1985.

83 (Megjegyzés - Popup)

OMF Rómer LXVI–LXVII. K/672.

84 (Megjegyzés - Popup)

Ilyen értelemben szerepel a betonfal kifejezés Karácsonyi Jánosnál és Tóth-Szabó Pálnál: Arch. Ért. 21 (1901) 72., Századok 34 (1900) 548.

85 (Megjegyzés - Popup)

Az OMF munkatársai 1983-ban a várfalat a szőlőhegyen kanyargó újkori kocsíútnak (!), 1987-ben „legjobb esetben is” XV. századi falaknak vélték. Vö. OMF jegyzőkönyvek.

86 (Megjegyzés - Popup)

Ásatási naplósámok: 3715–3716/83. A 3. kemence tűzpadjának cserepeiből hat ép edényt állítottak össze: RRM 84.1.10.1.–84.1.10.6.

87 (Megjegyzés - Popup)

CNH II. 17. Ásatási naplósám: 6364/83.

88 (Megjegyzés - Popup)

Ásatási naplósám: 1076/83.

89 (Megjegyzés - Popup)

Kőnaplósám: MDCCCXLII/84. Mélység: (–350) cm.

90 (Megjegyzés - Popup)

Fejér G.: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis (a továbbiakban: CD), VII/5, 194; A Veszprémi Püspökség Római Oklevéltára, I. Bp., 1896, 52: ex parte castris Simigiensis.

91 (Megjegyzés - Popup)

Monumenta Episcopatus Zagradiensis I, 113.

92 (Megjegyzés - Popup)

CD IV/2, 427.

93 (Megjegyzés - Popup)

Anjoukori Okmánytár II. Bp., 1879, 551.

94 (Megjegyzés - Popup)

CD VI/2, 263.

95 (Megjegyzés - Popup)

Mályusz E.: Zsigmondkori oklevéltár. Bp., 1952. II, 353.

96 (Megjegyzés - Popup)

384–386. sír; 450–459. sír.

97 (Megjegyzés - Popup)

Arch.Ért. 16 (1896) 223.

98 (Megjegyzés - Popup)

SSz. 1987, 42 skk.

99 (Megjegyzés - Popup)

Arch.Ért. 34 (1914) 170; Acta Arch.Hung. 16 (1964) 146, 28 (1976) 403.

100 (Megjegyzés - Popup)

Acta Arch.Hung. 32 (1980) 443; SSz. 1987, 43, 55, 234.

101 (Megjegyzés - Popup)

Acta Arch.Hung. 28 (1976) 430–432; SSz. 1987, 334.

102 (Megjegyzés - Popup)

Századok 34 (1900) 548–549.

103 (Megjegyzés - Popup)

Acta Arch.Hung. 28 (1976) 402.

104 (Megjegyzés - Popup)

Arch.Ért. 100 (1973) 203.

105 (Megjegyzés - Popup)

A szerző ásatása 1987 október–novemberében.

106 (Megjegyzés - Popup)

Borkovsky I.: Die Prager Burg zur Zeit der Přemyslidenfürsten. Praha 1972, 179–182.

107 (Megjegyzés - Popup)

Unsere Heimat 48 (1977) 95.

108 (Megjegyzés - Popup)

Ásatási naplósám: 1035–1058/83.

109 (Megjegyzés - Popup)

Századok 41 (1907) 729.

110 (Megjegyzés - Popup)

Acta Arch.Hung. 16 (1964) 144.

111 (Megjegyzés - Popup)

Történelmi Tár 1911, 546.

112 (Megjegyzés - Popup)

Történelmi Tár 1882, 178 (1668).

113 (Megjegyzés - Popup)

Takács S.: Rajzok a török világból. Bp., 1915–1917, I, 15.; II, 13–29.

114 (Megjegyzés - Popup)

Történelmi Tár 1889, 193.

115 (Megjegyzés - Popup)

Jellemző, hogy Sőregi János kutatásairól (Déri Múzeum Évkönyve 1933, 73–121) Nováki Gyula azt írja: „Sőregit hitelesíteni kellene”: Acta Arch.Hung. 16 (1964) 146. Vö. SSz. 1987, 332.

116 (Megjegyzés - Popup)

A budai basák magyar nyelvű levelezése. I. Bp., 1915, 43. Megjegyzendő, hogy az időrend zavaraira már Feld István is felhívta a figyelmet.

117 (Megjegyzés - Popup)

Századok 41 (1907) 817.

118 (Megjegyzés - Popup)

Történelmi Tár 1911, 548.

119 (Megjegyzés - Popup)

Szalay Á.: Négyszáz magyar levél. Bp., 1900.

120 (Megjegyzés - Popup)

Nagyon helyesnek látszik Kriston László véleménye: SSz. 1987, 146.

121 (Megjegyzés - Popup)

Jó példa Győr esete: Acta Arch.Hung. 28 (1976) 402–408; SSz. 1987, 148–152.

122 (Megjegyzés - Popup)

Makkai László: A kéziratos technika korszaka (1752-ig). A magyar bélyegek monográfiája I. kötet. Bp., 1965, 221.

123 (Megjegyzés - Popup)

Kostyán Ákos: A postabélyegző. A magyar bélyegek monográfiája. I. kötet. Bp., 1965, 426–421.

124 (Megjegyzés - Popup)

Kostyán: i. m. 427–428.

125 (Megjegyzés - Popup)

Bariska, István: Die Archivbasis der frühneuhochdeutschen Lexikographie in einer westungarischen Kleinstadt – Kőszeg/Güns. In: Ágel, Vilmos–Paul, Rainer–Szalai, Lajos (red.): Beiträge zur historischen Lexikographie. Bp., 1986, 123–127.

126 (Megjegyzés - Popup)

Bán János: Sopron újkori egyháztörténete. Sopron, 1939.

127 (Megjegyzés - Popup)

Mollay Károly: Német–magyar nyelvi érintkezések a XVI. század végéig. Bp., 1982.

128 (Megjegyzés - Popup)

Payr Sándor: A dunántúli evangélikus egyházkerület története. Sopron, 1924, 252, 111.

129 (Megjegyzés - Popup)

A magyar *Birkés* szó (Magyar Oklevél-szótár. Bp., 1902–1906) is igazolja a végrendelkező magyar származását. A hazai németégnél ugyanis a brüggi posztó neve *Prukisch* (Sopron), *Pruhlisch* (Buda). Vö. SoprOkl. II/6:211; Mollay, Karl: Das Ofner Stadtrecht. Bp., 1959, 196.

130 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Házi Jenő: Soproni polgárcsaládok 1535–1848. Bp., 1982, 3789. sz. Ez a Tötl Lénárd 1546-ban vette meg a Szt. György utcai házát annak a Winkler Mihály vargának, akiről már volt szó (SSz. 1987, 290).

131 (Megjegyzés - Popup)

Házi i. m. 1643. sz.

132 (Megjegyzés - Popup)

Házi i. m. 2483. Dauchner Pál másolatában hibásan: *klobesperger*.

133 (Megjegyzés - Popup)

Házi i. m. 8525. sz.

134 (Megjegyzés - Popup)

Nem tudni, Preiss Tamásnak második vagy harmadik feleségéről van-e szó, mivel mindkettőnek *Anna* volt a keresztnéve.

135 (Megjegyzés - Popup)

Kovács Sándor: Kazinczy Ferenc és Kis János, A budapesti ág. hitv. evang. főgimnázium értesítője az 1904/1905. tanévről, Bp., 1905, 3–38. Vö. még Kelényi Ferenc: Kazinczy Ferenc soproni kapcsolataihoz. SSz. 1959, 305–324.

136 (Megjegyzés - Popup)

Kis János Versei I–III. Kiadta Kazinczy Ferencz, Pest 1815.

137 (Megjegyzés - Popup)

Újhelyi Dayka Gábor Versei. Összeszedte s kiadta: Kazinczy Ferencz. Pest, 1813; Báróczi Sándor Minden Munkái 1–8. Újra kiadta Kazinczy Ferencz. Pest, 1813–1814; Kazinczy Ferencz Munkái 1–9. Pest, 1814–1816.

138 (Megjegyzés - Popup)

Kazinczy Ferenc Levelezése (a továbbiakban: KazLev) III. 247. A dicsért Kis János-mű: A papi hivatal méltósága, mellyet, midőn fő tisztelendő Nagy István a Dunán túl levő ekklesiák ...superintendense prédikátorságának ötvenedik esztendejébéli jubilaumát inneplette, lerajzolt ...Szombathely 1803.

139 (Megjegyzés - Popup)

KazLev II., 223.

140 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 297.

141 (Megjegyzés - Popup)

Uo. III., 48.

142 (Megjegyzés - Popup)

Vö. 4. számú jegyzet.

143 (Megjegyzés - Popup)

Kazinczy Ferencznek öszvekelésére Szendrei Gróf Török Sópia-Antoniával, Nagy-Kázmérrt, Zemplény Várm. Novemb. XI.-dikén MDCCCIII. barátja Kis János. Bécsben, Schrämbel Ferencz Antal Özvegyénél 1805. – Epistel an Franz von Kazinczy zu seiner Vermählung mit Sophie-Antoinette Gräfin Török von Szendrő, zu Nagy-Kázmér, bey Tokay, XI. Novemb. 1804. Von seinem Freunde Johann Kis. Evang. Pred. zu Nemes-Dömölk. Ungarisch und Deutsch. Wien 1805. – Kazinczy Úrnak Képével. Találtatik Pesten Eggenberger és Institoris Könyvárosoknál, bekötve 1 for. 30 kr.

144 (Megjegyzés - Popup)

KazLev III., 319.

145 (Megjegyzés - Popup)

Uo. III. 320. Vö. még: Uo., 322–323.

146 (Megjegyzés - Popup)

Uo. V., 323.

147 (Megjegyzés - Popup)

Uo. III., 327.

148 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 376. Vö. még: Uo. 333.

149 (Megjegyzés - Popup)

Uo. IV., 36–37.

150 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 69–70. A levélből megtudjuk, hogy Kazinczy Ferenc a Németországba tanulmányi útra induló és különféle városokba eljutó Döbrentei Gábor révén Wielandhoz és Goethehez is szeretne volna eljuttatni ezt a kiadványt. Vö. még uo. IV., 479.

151 (Megjegyzés - Popup)

Uo. IX., 289.

152 (Megjegyzés - Popup)

Zimándi Pius: Kazinczy véleménye kora irodalmáról. Bp., 1936, 52–54.

153 (Megjegyzés - Popup)

Haller, Rudolf: Gelegenheitsdichtung, In: Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte. Begr.: Merker, Paul und Stammler, Wolfgang, hg.: Kohlschmidt, Werner und Mohr, Wolfgang, Berlin 1958, I., 547–549.

154 (Megjegyzés - Popup)

KazLev III., 348.

155 (Megjegyzés - Popup)

Uo. IX., 167.

156 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre: Kazinczy és a képzőművészetek. Bp., 1983, 53.

157 (Megjegyzés - Popup)

Művészet Magyarországon 1780–1830. Katalógus. Szerk.: Szabolcsi Hedvig és Galavics Géza. Bp., 1980, 185. és uo. 65. tábla.

158 (Megjegyzés - Popup)

KazLev IV., 577–578.

159 (Megjegyzés - Popup)

V. Busa Margit: Kazinczy Ferenc. Bibliográfia. Miskolc 1981, 37 feltünteti a recenziót, de nem jelöli meg a szerzőt.

160 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Pallos Bernardin: Irodalmunk ismertetése a XIX. század eleji német folyóiratokban. Pécs, 1929, 42; Verseghy Ferenc Kisebb Költeményei. s. a. r.: Madarász Flóris és Császár Elemér. Bp., 1910, 325.

161 (Megjegyzés - Popup)

Claudius Kerpely neve a Magyar Irodalmi Lexikonban is szerepel. Munkásságát eddig legrészletesebben Szabó Jenő: „A költő, drámaíró és műfordító Kerpely Jenő” című tanulmánya ismertette (SSz. 1982, 266–273).

162 (Megjegyzés - Popup)

Szabó i. h. 273.

163 (Megjegyzés - Popup)

Neun Berzsenyi-Oden. Bildnis eines tragischen Lyrikers (Ford. Claudius Kerpely). Zürich, 1948.

164 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Merényi Oszkára (1895–1981) vö. „Merényi Oszkár emlékkönyv”. Szerk. Acél József és Odor László. Kaposvár. 1981.

165 (Megjegyzés - Popup)

Merényi Oszkár: Berzsenyi soproni tankönyveiről és első soproni olvasmányairól. SSz. 1971, 3. sz. 227–238, 302–311.

166 (Megjegyzés - Popup)

A Hagyatékban.

167 (Megjegyzés - Popup)

Berzsenyi emlékkönyv. Szerk. és magyarázta Dr. Merényi Oszkár. Bp., 1976; Berzsenyi Dániel versei (Hasonmás-kiadás). Dr. Merényi Oszkár „Berzsenyi Dániel 1808-i versgyűjteménye” című tanulmányával. Bp., 1976; Berzsenyi Dániel versei. Dr. Merényi Oszkár tanulmányaival. Bp., 1976.

168 (Megjegyzés - Popup)

A „Kedves Elemér” megszólítású levelet Merényi Oszkár a címzettől kapta meg, s így került a hagyatékba. A levélen édesapám kézírásával a megjegyzés: „H. Elemér”.

169 (Megjegyzés - Popup)

Hagyaték (Merényi Oszkár 1976. júl. 22-i levele Kormányos Józsefhez).

170 (Megjegyzés - Popup)

A könyv is a Hagyatékban található.

171 (Megjegyzés - Popup)

Hagyaték.

172 (Megjegyzés - Popup)

Ita Szent-Iványi nem sokkal később halt meg.

173 (Megjegyzés - Popup)

Hagyaték.

174 (Megjegyzés - Popup)

A Berzsenyi-kritikai kiadás első kötete 1979-ben jelent meg.

175 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Edmund Kerpel Londonban halt meg 1983 decemberében.

176 (Megjegyzés - Popup)

Vö. az 1. jegyzetet.

177 (Megjegyzés - Popup)

Kerpely emléktábláját Sopronban leplezték le (vö. Szabó Jenő: SSz. 1985, 89–90).

178 (Megjegyzés - Popup)

Hautmann, Hans: Die verlorene Räterepublik. Wien, 1971.

179 (Megjegyzés - Popup)

Gleichheit (szociáldemokrata bécsújhelyi újság) 1919. márc. 24.

180 (Megjegyzés - Popup)

Gleichheit 1919. márc. 28.

181 (Megjegyzés - Popup)

Gleichheit 1919. márc. 31.

182 (Megjegyzés - Popup)

A Tanácskormány 1919. márc. 27-i ülésének jegyzőkönyve.

183 (Megjegyzés - Popup)

Bécsújhely levéltára: Ratsakte 1919/65.

184 (Megjegyzés - Popup)

A Tanácskormány 1919. márc. 24-i ülésének jegyzőkönyve.

185 (Megjegyzés - Popup)

Bécsújhely levéltára: Ratsakte 1919/65.

186 (Megjegyzés - Popup)

A Tanácskormány 1919. márc. 27-i ülésének jegyzőkönyve.

187 (Megjegyzés - Popup)

Allgemeines Verwaltungsarchiv (Bécs) Ordner 20 192/19, Nr. 15 827/19.

188 (Megjegyzés - Popup)

Bécsújhely levéltára: Ratsakte 1919/65.

189 (Megjegyzés - Popup)

Ua.

190 (Megjegyzés - Popup)

Allgemeines Verwaltungsarchiv (Bécs) Ordner 20 192/19, Nr. 15 827/19.

191 (Megjegyzés - Popup)

Bécsújhely levéltára: Ratsakte 1919/65.

192 (Megjegyzés - Popup)

Bécsújhely levéltára: Ratsakte 1919/641.

193 (Megjegyzés - Popup)

Bécsújhely levéltára: Ratsakte 1919/65.

194 (Megjegyzés - Popup)

Ua.

195 (Megjegyzés - Popup)

Ua.

196 (Megjegyzés - Popup)

Az előzményekről ld. SSz. 1984, 97–117, 220–240; 1985, 168–169; 1986, 193–208, 289–303; 1987, 188–189, 190–191.

197 (Megjegyzés - Popup)

Venezs Ernő: Összefoglaló jelentés a 30. Soproni Ünnepi Hetekről (1987. szeptember 14.).

198 (Megjegyzés - Popup)

A nekem küldött példány feladási dátuma: 1987. aug. 17. Még tartottak az azévi rendezvények.

199 (Megjegyzés - Popup)

Ld. SSz. 1971, 372–377.

200 (Megjegyzés - Popup)

Idézet Venezs i. jelentéséből.

201 (Megjegyzés - Popup)

Neve: Cuevas de Nerja és 1959-ben fedezték fel. Ld. Doromby Endre: Spanyolország. Panoráma Útikönyvek. Bp., 1976, 511. lapon. 600 nézőnek van hely „a nyaranként este 8-kor kezdődő

hangversenyeken, balett-előadásokon”. Ez a közlés túlzás, legalábbis az onnan 1984-ben kapott propagandaanyag rendszerességéről még nem tud.